T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI VE BORSA ANABİLİM DALI

İSLAMİ FİNANSMAN ARAÇLARININ ALTERNATİF YATIRIM ARACI OLARAK KULLANIMI

Yüksek Lisans Tezi

RÜŞTÜ AĞAOĞLU

İSTANBUL, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI VE BORSA ANABİLİM DALI

İSLAMİ FİNANSMAN ARAÇLARININ ALTERNATİF YATIRIM ARACI OLARAK KULLANIMI

Yüksek Lisans Tezi

RÜŞTÜ AĞAOĞLU

Prof. Dr. LEVENT ÇİNKO

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **VI**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **VII**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **VIII**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **IX**
GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM
PARA, FİNANS VE İSLAMİ FİNANSIN TARİHÇESİ

1.1. Paranın Tanımı 2
1.1.1. Paranın Tarihçesi 3
1.1.2. Gümüş ve Altın Paralar 4
1.1.3. Kâğıt Paralar ve Emre Yazılı Senetler 5
1.2. Bankaların Kurulması ve Finans Sisteminin Gelişmesi 7
1.2.1. Sarraf Mevduatları ve Bankalar 7
1.2.2. Küreselleşme ve Altın Standartları 8
1.2.3. Dünya Savaşları ve Büyük Buhran 9
1.2.4. Bretton Woods Anlaşmasının 14
1.2.5. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü 15
1.2.6. Şu Anki Para Sistemi 16
1.3. İslami Finansın Gelişmesi 17
1.3.1. Dünyada İslami Finansın Tarihçesi 17
1.3.2. Türkiye'de İslami Finansın Tarihçesi 21

2. BÖLÜM
KAVRAMSAL OLARAK İSLAMİ FİNANS

2.1. İslami Finansın Tanımı 25
2.2. İslami Finansın Dayandığı İlkeler 26
2.2.1. Faiz Yasağı (Riba Yasağı) 26
2.2.2. Aşırı Belirsizlik Yasağı (Garar) 27
2.2.3. Haramdan Uzak Durma İlkesi 30
2.2.4. Sözleşmelere Bağlılık İlkesi 31

2.3. İslam'ın Faiz Yaklaşımı 32
2.3.1. Faizin Tanımı 32
2.3.2. Kur'an ve Sünnet'te Faiz 33
2.3.3. İslam'da Riba Çeşitleri 33
2.3.3.1. Ribe'l-Fadl 33
2.3.3.2. Ribe'n- Nesie 34
2.4. İslami Ekonomide Finans 35
2.4.1. Kavramsal Olarak İslami Ekonomi 35
2.4.2. İslami Ekonominin Temel İlkeleri 36
2.4.2.1. Mülk Allah'ındır İnsan Onun Emanetçisidir 36
2.4.2.2. Herkes İçin Asgari Geçim Hakkı 37
2.4.2.3. Toplumsal Adalet ve Denge 38
2.4.2.4. Çerçeveli Ekonomik Serbestlik 38
2.4.2.5. Harcamada Tasarruf 39

3. BÖLÜM

TEORİDE VE PRATİKTE ALTERNATİF OLARAK İSLAMİ FİNANS

3.1. İslami Ekonomide Finans 40
3.2. İslami Finansın Temel Kaideleri 41
3.2.1. Büyüme Kaidesi 41
3.2.2. Doğallık Kaidesi 41
3.2.3. Mal ve Hizmetle Finanse Etmek 41
3.3. İslami Finans Yöntemleri 42
3.3.1. Ortaklığa Dayanan Finansman Araçları 42
3.3.1.1. Mudaraba (Emek Sermaye Ortaklığı) 42
3.3.1.1.1. Mudaraba Finansman Aracının Çeşitleri 43
3.3.1.1.2. Mudaraba sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması 43
3.3.1.2. Muşaraka (Kâr-Zarar Ortaklığı) 45
3.3.1.2.1. Muşaraka Finansman Aracı Çeşitleri 45
3.3.1.2.2. Muşaraka Sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması 46
3.3.1.3. Ortaklığa Dayalı Finansman Araçları ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar 48
3.3.2. Ticari İşlemelere Dayalı Finansman Araçları 49
3.3.2.1. Murabaha (Maliyet Artı Kâr Satışı) 49

3.3.2.1.1. Murabaha Sözleşmesi için Gereken Şartlar 50
3.3.2.1.2. Murabaha Finansman Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması 50
3.3.2.1.3. Murabaha Finansman Araçlarının Yaygınlaşma Nedenleri 52
3.3.2.1.4. Murabaha Finansman Aracının Yaygınlaşmasının dezavantajları 53
3.3.2.2. İcara (Finansal Kiralama) 54
3.3.2.2.1. İcara ile Leasing Arasındaki Farklılıklar 55
3.3.2.2.2. İcara Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar 55
3.3.2.2.3. İcara sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması 56
3.3.2.2.3. İcara Sözleşmesinin çeşitleri 56
3.3.2.2.4.1. El İcara El Müntehiye Bit Temlik (Mülkiyetle Biten Kiralama) 56
3.3.2.2.4.2. İcara Sümme El Bey (Kiralama Sonunda Satış) 57
3.3.2.3. Selem (Peşin Ödemeli Satış) 58
3.3.2.3.1. Selem Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar 59
3.3.2.3.2. Salam Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması 59
3.3.2.4. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma) 62
3.3.2.4.1. İstisna ile Salam Arasındaki Farklar 62
3.3.2.4.2. İstisna Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar 62
3.3.2.4.3. İstisna Finansman Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması 63
3.3.2.5. Ticarete Dayalı Finansman ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar 64
3.3.3. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç) 66
3.4. İslami Finans ve Finansal İstikrar 67
3.4.1. Finansal İstikrarın Tanımı 67
3.4.2. Finansal İstikrarın Unsurları 68
3.4.2.1. Parasal İstikrar 68
3.4.2.2. Finansal Piyasalara Güven 69
3.4.2.3. Finansal Ürünlerin Fiyat İstikrarı 70
3.4.3. İslami Finansın Finansal İstikrardaki Rolü 72
3.4.3.1. İslami Finans ve Parasal İstikrar 72
3.4.3.1.1. Finansman Maliyeti Açısından 72
3.4.3.1.2. Finansmanı Yönlendirmek Açısında 72
3.4.3.2. İslami Finans ve Finansal Kurumlara Güven 74
3.4.3.3. İslami Finans ve Fiyat İstikrarı 75

3.4.3.3.1. Yükümlülüklerini Yerine Getirme Açısından 75
3.4.3.3.2. Finansal Piyasalardaki Spekülasyon Açısından 76
3.5. Alternatif Olarak İslami Bankacılık 78
3.5.1. Tanım Olarak İslami Bankacılık 78
3.5.2. Dünyada İslami Bankacılığın Gelişmesi 80
3.5.3. Türkiye'de İslami Bankacılığın Gelişmesi 81
3.5.4. İslami Bankacılığın Yükselişi 82
3.5.5. İslami Bankaların Önündeki Engeller 83
3.5.5.1. Sistem İçi Engeller 84
3.5.5.1.1. İnsan Kaynakları Eksiklikleri 84
3.5.5.1.2. Fıkhi Görüşlerin Farklılık Göstermesi 85
3.5.5.1.3. Kısa Vadeli İslami Finansal Piyasası Eksiği 86
3.5.5.2. Sistem Dışı Engeller 87
3.5.5.2.1. Merkez Bankları Kaynaklı Sıkıntılar 87
3.5.5.2.2. İslami Hükümler ile Mevzu Hukuk Arasındaki Uyumsuzluk 88
3.5.5.2.3. Siyasi ve Ekonomik Engeller 88
3.5.5.2.4. İslami Ekonomiyi Anlamama Engeli 89
3.5.5.3. Küresel Finans Krizinin İslami Bankalara Etkisi 90
3.5.5.3.1. ABD İpotekli Konut Piyasası ve 2008 Krizi 90
3.5.5.3.2. Krizin İslami Bankalara Negatif Etkisi 92
3.5.3.3.3. Krizin İslami Bankalara Pozitif Etkisi 97
3.5.3.5. İslami Bankacılığın Çözülmemiş Sorunları 98
3.5.3.5.1. Temerrüt Sorunu 98
3.5.3.5.2 Risk Yönetimi Sorunu 100
3.5.3.5.3 Likidite Yönetimi Sorunu 100
3.5.3.5.4. Regülasyon Sorunu 101
3.6. Alternatif Olarak İslami Hisse Senedi Piyasası 101
3.6.1. İslami Endeksler 102
3.6.1.1. Dow Jones İslami Endeksi (DJIM) 103
3.6.1.2. Standart & Poors İslami Endeksleri (S&P Shariah) 104
3.6.1.3. Türkiye Katılım Endeksleri 104
3.6.2. İslami Hisse Senedi Piyasalarında Yatırımcı Sorunlar 106
3.7. İslami Finansın Fıkhi Açıdan Tartışmalı Uygulamaları 106

3.7.1. İyna Satışı (Bey'u'l-İyne) 107
3.7.1.1. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Bireysel Finansman Modeli 107
3.7.1.2. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Hazine Bonosu 107
3.7.1.3. Beyu'l-î'ne'ye Dayalı Borç Sertifikası 108
3.7.1.4. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Kredi Kartı Uygulaması 108
3.7.2. Teverruk 109
3.7.2.1. Bireysel Teverruk 109
3.7.2.2. Organize Teverruk 109
3.7.2.3. Ters Teverruk 110
3.7.3.Vefa Satışı (Bey' bi'l-Vefâ) 111
3.7.4. İstiğlâl Satışı (Bey' bi'l-istiğlâl) 111
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 113
KAYNAKÇA 119

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1 : Katılım Bankalarının İlerleme Trendi (2015-2019)..... 23
Tablo 2 : Ortaklığa Dayalı Finansman ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar 48
Tablo 3 Ticarete Dayalı Finansman Araçları ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar 65
Tablo 4 : 2015-2019 Yılları Arası katılım Bankalarının Gelişimi ve Sektör Payı 83
Tablo 5 : İslami Bankaları Varlık Büyümesi (2006-2009) 93
Tablo 6 : Konvansiyonel ve İslami Bankaların Kârlılık Durumu (2007-2009) (%) 95
Tablo 7 : Konvansiyonel ve İslami Bankaların Varlık Durumu (2007-2009) (%)..... 96
Tablo 8: Konvansiyonel ve İslami Bankaların Kredi Büyüme Oranları (2007-2009) (%) 96

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1: ABD Tarımsal Fiyat Göstergeleri (1927-1931) 11
Grafik 2: Dow Jones Endeksi (1920-1931) 13
Grafik 3: Amerikan Ham Petrolü Varil Fiyatı (1966-1982) 18
Grafik 4: İlk Beş Ülkenin Faizsiz Bankacılık Varlıkları (Milyar Doları) 20
Grafik 5: Ülkeler Bazında 2013 Yılı İtibarı ile İslami Bankaların Pazar Payları 21
Grafik 6: 20 Eyalet İçin, Mevsimsellikten Arındırılmış S&P/CS Konut Fiyat Endeksi (2004-2010) 73
Grafik 7: Brent Petrol Vadeli İşlemleri Fiyat Hareketi (2007-2020) 74
Grafik 8: ABD'de Faaliyet Gösteren Ticari Konvansiyonel Bankaların Varlıkları (2005-2011) 94
Grafik 9: DJİM 100 İslami Endeksi (2011-2020) 103
Grafik 10: S&P 500 Shariah İslami Endeksi (2015-2020) 104
Grafik 11: Katılım 30 İslami Endeksi (2012-2020) 105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1: Mudaraba Finansman Aracı 44
Şekil 2: Muşaraka Finansman Aracı 46
Şekil 3: Azalan Muşaraka ile Konut Finansmanı 47
Şekil 4: Murabaha Finansman Aracı 51
Şekil 5: Uygulanana Vekaletli Murabaha Finansman Aracı 52
Şekil 6: El İcara El Müntehiye Bit Temlik Finansman Aracı 57
Şekil 7: El İcare Sümme El Bey Finansman Aracı 58
Şekil 8 : Salam Finansman Aracı 60
Şekil 9: Paralel Salam Finansman Aracı 61
Şekil 10 : İstisna Finansman Aracı 63
Şekil 11 : Paralel İstisna Finansman Aracı 64

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIST	: Borsa İstanbul
BNM	: Malezya Merkez Bankası
BoE	: İngiltere Merkez Bankası
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DJIM	: Dow Jones İslami Endeksi
DOS	: DESİYAB Ortaklık Sertifikaları
FDİC	: ABD Federal Mevduat Sigorta Kurumu
FED	: Amerika Merkez Bankası
GES	: Gelire Endeksli Sentler
GOS	: Gelir Ortaklığı Senetleri
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Kurulu
İBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
İDB	: İslam Kalkınma Bankası
İMF	: Uluslararası Para Fonu
KATLM30	: Türkiye Katılım 30 Endeksi
KATLM50	: Türkiye Katılım 50 Endeksi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOB	: Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi
LME	: Londra Metal Borsası
ÖFK	: Özel Finans Kurumları

S&P 500 Shariah : Standart and Poors 500 İslami endeksi

SPK : Sermaye Piyasası Kurulu

TKBB : Türkiye Katılım Bankaları Birliği

TOKİ : Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

GİRİŞ

Kapitalist sistemin yaşadığı periyodik krizler özelliklede 2008 kütlesel krizi finansman yöntemlerinde ve genel ekonomik yapıda bir değişim ihtiyacını gözler önüne sermiştir.

Bir bütüncül olarak İslami finans geniş finansman araçları ve iş modelleri ile tartışılan alternatifler arasında yer almaktadır. Ayrıca İslami finansman araçlarının reel ekonomiye ve finansal istikrara teorik olarak olumlu katkılar sunmakta. Bu bağlamda son küresel krizde İslami finans kuruluşlarını konvansiyonel müesseslere kıyasla göreceli olarak gösterdikleri olumlu performans dikkat çekmektedir.

Bu performans finans ve akademi çevrelerinin dikkatini çekerek bir alternatif olup olamayacağını tartışmasını pekiştirmiştir.

Ülkemiz bakımından bakıldığında git gide artan finansman ihtiyacı, günden güne artan borçlanma maliyeti ve zorlaşan kredi koşulları bizi alternatif üretmeye ve finansman seçeneklerimiz genişletmeye zorlamaktadır.

Ayrıca dünyada yaşanan toplumsal değişimler, sosyal sarsıntılar ve sınırları aşan sorunlar bu arayışları daha da önemli kılmıştır.

Bu araştırma İslami finansman araçlarını teknik ve inanç bakımdan irdeleyerek konvansiyonel finansman araçlarına alternatif olabilme imkanını tartışacağız.

1. BÖLÜM
PARA, FİNANS VE İSLAMİ FİNANSIN TARİHÇESİ

1.1. Paranın Tanımı

Para, en geniş tanımıyla; satın alma gücü görevini yerine getiren her şey, olarak tanımlanır[1]. Başka bir ifade ile para ortak kıymet ölçüsü ve değişim aracı olarak kabul edilen nesnedir. Bu bağlamda paranın kendisi bir tüketim malı olmayıp, malı veya hizmetleri satın almak, değişim kıymetlerini ifade etmek ve ihtiyacı karşılamak için kullanılan araç olarak önümüze çıkmaktadır.

Paranın bir diğer rolü ise birikimi ve muhafazayı kolaylaştıran bir vâsıta olmasıdır[2].

John K. Galbrith'ye göre para, insanların para olarak kullanmayı kabullendiği her şeydir. Bu tanıma göre para olarak kullanılması gereken aracın ya da nesnenin toplum tarafından kabul görmesi gerekir[3].

Mahiyet olarak baktığımızda parayı mal para ve itibari para olarak iki çeşide ayırmamız mümkündür.

1. **Mal para**; kıymetli madenlerden üretilmiş olup üzerinde yazılı meblağ haricinde de üretim maddesinden doğan bir kıymeti haiz olan paradır.
2. **İtibari para**: toplum, değişik sebeplerden ötürü onun değerini kabul edildiği veya bir hâkim gücün zorlamasıyla para olarak kullanılanlardır. İtibari paranın üzerinde yazılı meblağ haricinde kendisinden doğan bir Kıymet-i Harbiyesi yoktur. Kâğıt paralar itibarî paralara en iyi örnektir.

[1] Abdülaziz BAYINDIR, Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar**, İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, No**:**2, 2000, s.15
[2] Ali AKYILDIZ, **Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.21.
[3] Ayşe Esra PİRİNÇÇİ, Yenidünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin'in Değerlendirilmesi, **International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences**, Cild 1, Sayı 1, Bahar 2018, s.46

Kâğıt para; devletin mal-para (meta-para) olarak kullanılmasını emrettiği metal olmayan para olarak da tanımlanmıştır[4].

Paranın temel işlevi den biri kıymet takdirinde ölçü aracı olmasıdır. Bu özelliğe hesap para (Money Of Account) adı verilir. Keynes'e göre hesap para, "Paranın birincil amacı, borçlar, fiyatlar ve satın alma gücünün ifade şeklidir." Keynes, ayrıca, bir "şeyin mübadelelerde ödeme vâsıtası olarak kullanılmaya başlanması için genel satın alma gücünü temsil etmesi gerektiğini ifade etmiştir[5].

Geleneksel toplumlar yüzyıllar boyunca altın ve gümüş madenlerini para olarak kullanmıştır. Bu madenlerin seçilmesinde birçok etken rol oynamıştır. Dayanıklılık, taşınma ve muhafaza kolaylığı, bölünebilirlik ve fiyat değişimlerinin sınırlı olması bu etkenlerin en önemlileridir.

1.1.1. Paranın Tarihçesi

Finansal sistemler altın ve gümüş paraların kullanımından çok önce gelişmeye başlamıştır. İÖ 900'lı yıllarında Sığır ve diğer hayvanlar ilk para ve birikim araçları olarak kullanılıyordu[6]. Roma döneminde öküz ve koyunla ceza ödeme aracı olarak kullanılıyordu. Tahıl, tuz ve deniz kabukları da zamanın bir yerinde ticaret için para birimi olarak kullanıldı[7].

Borç ve kredinin varlığı ise yine çok eski tarihlere dayanıyor. David Graeber'in araştırmalarına göre ilk kayıtlı kredi ve borç sistemleri 5.000 yıl önce geliştirildi[8]. Sümer medeniyetinde çiftçiler o kadar çok borçlanıyorlardı ki çocuklar borcu ödemek için köleliğe zorlanıyordu. Antik toplumlarda takas sisteminin kullanılmasına karşın tam anlamıyla bir muhasebe sistemi oluşmamıştır.

---

[4] René GONNARD, Kâğıt Para, Dr. R. Ş. Suvla (Çev.), **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: IV, No: 16, 1938, s.730

[5] John Maynard KEYNES, **Para Üzerine Bir İnceleme**, Cihan Gerçek (Çev.), 3. Baskı, İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.4.

[6] Glyn DAVİES, **A History of Money: From Ancient Times to the Present Day**, University of Wales Press, Wales, 2002,

[7] Tariq ALRIFAI, **İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem**, 1. Baskı, Ankara, Buzdağı Yayınevi, 2017, s.24

[8] David GRAEBER, **Borç: ilk 5.000 Yıl**, Muammer Pehlivan (Çev.), Everest Yayınları, 2015, s.28

Para ve borçtan bahseden ilk yazılı kanunlardan biri İÖ 1792'den 1750 yılına kadar hüküm süren Babil Kıralı Hammurabi tarafından ortaya atılan Hammurabi Kanunlarıdır[9]. 282 yasadan oluşan bu kanunlar toplum yaşamını düzenleyen geniş bir yelpazeye yayılıyordu.

Mezopotamya'da ise İÖ 3000'li yıllarında hem belirli bir arpa ağırlığı hem de buna eşit miktarda gümüş, bronz ve bakır materyallerin ağırlığını tanımlamak için kullanılan antik bir ölçü birimi mevcuttu.

Madeni para kullanımı, büyüyen imparatorlukların askerlerine ödeme aracı olarak gelişti. Çin, Hindistan ve Akdeniz'deki büyük devletlerin genişleyen sınırları nedeniyle sürekli yeni kaynaklara ve imkânlara ihtiyaç duyuyorlardı. Madeni paraların gelişmesi, bu ihtiyaçları karşılamak için vatandaşlardan vergi almayı kolaylaştıracak şekilde tedricen gerçekleşti.

İÖ 1000'li yıllarda Çin'de bronzdan yapılmış küçük bıçaklar ve küre şeklinde paralar kullanılıyordu. İlk üretilen paralar Çin, Hindistan ve Ege denizi çevresindeki şehirlerde İÖ 700- İÖ 500 yılları arasında ortaya çıktı[10].

1.1.2. Gümüş ve Altın Paralar

Gümüş ve altın tarih boyunca paraya dönüştürülen en güvenilir madenler olmuştur. Birçok Latin dilinde Gümüşün kelime anlamı hala para ile ilgilidir. Altın ve gümüşün alışverişte kullanıldığına dair en eski bulgular bizi Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerine kadar götürüyor.

İlk altın paralar İÖ 700 yıllarında Grek döneminde Lidya'da basılmıştır[11]. Altın paralar, İÖ 4. Yüzyılda roma şehirlerinde yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Altın paranın kullanımı, Ege kıyılarında kökleştikten sonra Avrupa ve Hindistan'da da yayılmaya başladı. 14. Yüzyılda Avrupa'nın çoğu bölgesi para basımında gümüşten altına geçiş yaptı.

---

[9] J. Dyneley PRİNCE, The Code of Hammurabi**, The American Journal of Theology**, Sayı 8, Temmuz 1904, s.60
[10] ALRIFAI, **a.g.e.**, s.26
[11] http://rg.ancients.info/lion/article.html (Erişim: 08.08.2020)

Metal paraların en avantajlı yanı kendi değerini korumasıydı. Ancak kırpılmaya müsait bir yapısı vardı. Zamanla parayı basan otoritelerde paraların hafifletmeye başladı. Bu davranışlar güvensizlik ve enflasyon gibi sorunlara yol açtı.

Başka bir enflasyon dalgası yenidünya keşiflerinden sonra yaşandı. Zira bu keşifler Avrupa'ya müthiş bir altın akışına yol açtı.

1.1.3. Kâğıt Paralar ve Emre Yazılı Senetler

Kâğıt paranın gelişimi tüccarların büyük ticari alışverişleri gerçekleştirmek için madeni paranın ağırlığından ve taşıma riskinden kurtulmak istemelerine dayanır. Tüccarlar, yüklü ödemelerde vade tarihi ve miktarı yazılı senetleri alışverişlerinde kullanmaya başlarlar.

Tarihi belgelere göre, bu senetler kâğıt paranın ilk tezahürü olarak 600'lü yıllarda Çin'de kullanılmaya başlamıştır[12].

Kâğıt paranın Marco Polo gibi gezginlerin anlatıları aracılığıyla Avrupa'ya 3. Yüzyılda gelir[13]. Orta çağda İtalyan ve kuzeybatı tefeciler, uzun mesafeli taşımalarda riski azaltmak için emre yazılı senetleri kullanmaya başlarlar. Avrupa'da ilk resmi banknot 1661 yılından Stockholms Banco tarafından basıldı.

İslam alemine gelindiğinde ilk banknotlar kâğıt ve deriden yapılarak Hz. Ömer döneminde tedavüle sürülmüştür[14]. Emevi devleti dönemine ise (661-744) Sakk denilen bir kâğıt para türü tedavülüne başlandı. Çoğul haline sukuk denilen bu paraların Avrupa'da kullanılan çek kelimesi ile aynı kökten gelir. Sukuk, İslam toplulukları tarafından ortaçağda finansal yükümlülüğü yerine getirmekte yaygın bir şekilde kullanıldı. Günümüz İslam dünyasında sukuk'un özü menkulleşme veya malın parasallaşması olarak bilinir.

---

[12] Murat FİDAN, Serkan DİLEK, Ayşegül ESEV, Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 18, Aralık 2019, s.150

[13] ALRIFAI, a.g.e., s.28

[14] Muhammad HAMİDULLAH, **İslâm Peygamberi**, Salih Tuğ (Çev.), İstanbul, İrfan Yayıncılık. 1990, s.986

Kâğıt para ABD'de ilk olarak Massachusetts Hükümeti tarafından 1690 yılında asker maaşlarını ödemek için basıldı.

İngiltere'de 1640 yılında yaşanan Londra kulesi baskını ve oradaki altınlara el konulması kâğıt para gelişimini tetiklemiştir. O dönemde Londra kulesi güvenli kabul edip, tasarruf sahipleri elindeki altın veya gümüş birikimini burada saklamaktaydılar. Bu durumdan istifade eden Goldsmith adlı tüccarlar grubu altın saklama işine girmişler ve altınlara karşılık olarak yazılı belge veriler.

Goldsmith'lar sakladıkları altınların âtıl kaldığını ve tasarruf sahipleri hiçbir şekilde tüm birikimlerini aynı zamanda çekme talebinde bulunmadıklarının farkına varırlar. Bu durumu fırsata çeviren bu tüccarlar Goldsmith Notes adlı borç senedi ihraç etmeye başlarlar.

Bu senetler zamanla piyasada ticarette dolaşmaya başlaması ile birlikte ilk banknot sistemi ortaya çıkmış. İngiltere'nin Fransa ile savaşması sebebi ile savaş giderlerinin finanse etmek maksadı ile 1694 yılında İngiltere Merkez Bankası (BoE) kurulmuş ve kâğıt banknot kullanımı çoğalmıştır. Goldsmith'lerin bu girişimi modern bankacılığın temellerini atmıştır[15].

Para, tarih Boyunca insanoğlunun günlük yaşamının en önemli unsurları arasında yer almıştır. Devletler ise, çoğunlukla sınırları içerisinde yaşayan topluluklara özgü paralar kullanırlar. Bazı devletler ise topluluklar halinde bir para birimi tercih ederler. Avrupa Birliği bu duruma örnek olarak durmaktadır. Devletler kendi kâğıt paralarının üzerinde kendi kültürlerine, coğrafi özelliklerine yansıtan figürlere yer verirler [16].

[15] FİDAN, DİLEK, ESEV, **a.g.m**., s. 151

[16] Alaattin KIZILÇAOĞLU, Afrika Ülkelerinin Kâğıt Paralarındaki Coğrafi Unsurlar, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 29, Ocak 214, s.32-33

1.2. Bankaların Kurulması ve Finans Sisteminin Gelişmesi

1.2.1. Sarraf Mevduatları ve Bankalar

Batıda ticaret büyüdükçe tüccarlar zenginleşmeye devam etti ve biriktirdikleri altınlar oldukça büyük miktarlara ulaştı. O dönemin en güvenilir altın muhafaza yeri ise kraliyet darphanesiydi. Ancak kral I. Charles (1600- 1649) darphanedeki altınlara zamanla ödenecek borç şeklinde el koydu. Bu olay tüccarların altınlarını darphane yerine sarraflara emanet etmesine yol açtı.

Altın ve gümüşler sarrafların kasalarında ücretsiz olarak depolanmaya başlandı. Bu hizmetin karşılığında sarraflar himayelerindeki metallerin saflığını ve miktarını belgeleyen ve 3. Taraflara devredilmeyen mektuplar veriyorlardı.

Kasalarda biriken altınlar kısa bir süre sonra mevduat sahibi adına borç olarak verilmeye başlandı. Sarraflar bu mevduatları borç olarak teminat mektubu karşılığında asıl altın sahibi adına kullandırmaya başladılar. Tüccarlar, sarraflara altını kullandırma konusunda tam yetki veriyordu. Bu uygulamalar kısmi rezerv sistemli bir bankacılığın başlangıcıydı.

Mevduat sahibinin talebi üzerine bakiyeler geri ödeniyordu. Genel olarak kamu düzeni ve sarrafın mali gücünün sıkıntısız olduğu dönemlerde sistem istikrarlı olarak devam ediyordu.

Emre yazılı senetler zamanlar gelişerek, sarrafın ödeme garantili yaygın para biçimlerine dönüştü. Bu belgeler güvenilir ve devredilebilir şekilde dolaşıma girdi. Sistem, bankaların doğmasına yol açtı. Bankalar yaygınlaşmaya başlayınca bu uygulama genişledi.

Tedavüle sokulan bu belgelere banknot adı veriliyordu. Pratikte her banka kendi parasını piyasaya sürüyordu. İngiltere'de 1694 yılında merkez bankasının kurulmasıyla banknot basma yetkisini tekelleşti.

ABD'de ise uygulama 1919 yılında federal merkez bankası kurulana dek devam etti. O dönemde Birleşik devletlerde 5.000'den fazla banknot türü vardı.

İstenmesi halinde banknotlar bankaya başvurularak altın veya gümüşe çevrilir biliyordu. Bu nedenle bankalar bu banknotlara karşı altın ve gümüş tutmak durumundalardı.

O dönemde kullanılan banknotlar ticari bankalar tarafından piyasaya sürülmüş temsili para hüviyetindeydi. Ancak zamanla otoritenin kontrol ettiği bankalar veya kurumlar tarafından tekelleşti.

Temsili paradan itibari paraya geçişi anlamak için o dönemi kavramak ehemmiyet teşkil etmektedir.

1.2.2. Küreselleşme ve Altın Standartları

Küreselleşme tam anlamıyla yaygınlaşmadan önce ticarete egemen olan bölgelerin hâkimiyeti mevcuttu. Bundan dolayı hegemonik devletlerin para birimleri egemen oldukları zaman dilimi içerisinde en yaygın para olarak kullanılıyordu. Pers imparatorluğunun parası darik, roma imparatorluğu para birimi denarius ve sonrasında İslam imparatorluğunun dinarı hâkim para birimleri olmuştu. 17. Yy ile birlikte Avrupalı devletlerin para birimleri dünya ticaretine egemen oldu. İspanyol doları, Hollanda guldeni, Fransa frangı ve son olarak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Britanya poundu ile son buldu.

18. yy da dünyanın çoğu iki metalli standardını benimsemişti. Temelde altın ve gümüş kullanılırken bir dereceye kadar da bakır kullanımdaydı. Napolyon Savaşları (1803- 1815) baskısına dayanmayan Britanya, gümüş sıkıntısı yaşadı ve ilk kez itibari standartları kabul etmek zorunda kaldı. Ancak Britanya 1821 yılında tekrar altına dayalı dönüşebilir standartları benimsedi.

Bu sisteme göre banknotların İngiliz Merkez Bankasına getirenlere altın külçe olarak ödeme yapılıyordu. Bir ons altının paraya çevirme oranı 4.24 pound olarak belirlenmiştir. Bu standartların asıl amacı sisteme güven ve istikrar getirmek olmuştu.

İlerideki yıllarda çoğu ülke bu standartları benimsedi ve 1880 yılına gelindiğinde çoğu ülke bu sistemi uygular hale gelmişti[17].

Artan ticaret hacimleri ve Avrupa ile Amerika arasındaki sermaye akışının sonucu olarak yeni finans merkezleri gelişti. 1870 yılından önce Londra ve Paris ana finans merkezleriydi. Ancak Belin ve New York kısa süre içerisinde Londra ve Paris'e rekabet etmeye başladılar. Amsterdam, Brüksel, Cenevre ve Zürih gibi merkezler de önem kazandı. Ancak Londra, 1. Dünya savaşına giden son 40 yılda lider finans merkezi olarak kaldı[18].

1913 yılında ise dünya finans sistemini etkileyen büyük bir olay yaşandı. O yılın aralık ayında ABD kongresi Federal rezerv yasasını onaylar. Bu yasaya göre Anayasanın 1. Maddesinin 8. Bölümünde yer alan kongrenin para basma yetkisi merkez bankasına devredilir.

Sanılanın aksine onaylanan yasaya göre FED bir kamu kuruluşu olarak kurulmamıştır. Ancak FED'e hissedar bankaların tam hisse dağılımı açıklanmamıştır. Üye bankalar FED sermaye yatırımlarından 6% kadar yıllık zorunlu temettü alıyor.

1.2.3. Dünya Savaşları ve Büyük Buhran

Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand 28 Haziran 1914 tarihinde Bosna'nın başkenti Saraybosna da suikastla öldürüldü. Bu olayın ardından bir ay sonra Avusturya Sırbistan'ı işgal etti ve böylece 1. Dünya Savaşının fitili ateşlenmiş oldu. Almanya, Avusturya – Macaristan müttefikiyle taraf olurken Rusya Balkanlardaki müttefikleri ile saf tuttu. Bu sırada Bileşik Krallık savaşa dâhil oldu. Kısa bir zaman diliminde Belçika, Lüksemburg ve Fransa Almanya tarafından işgal edildi.[19].

Sonraki dört yıl içinde 16 Milyon ölü ve 20 milyon yaralı bırakacak olan bu savaş insanlık tarihinin en ölümcül çatışmalarından biri olacaktı.

---

[17] Mıchael David BORDO, **The Classical Gold Standard: Some Lessons for Today**, Federal Reserve Bank Of St. Louıs, Mayıs 1981, s.7

[18] Youssef CASSİS , **Capitals of Capital: A History of International Financial Centres 1780–2005**, Cambridge University Press, 2006, s.81

[19] www.firstworldwar.com , (15.08.2020)

Ekonomik olarak savaş sırasında Britanya, Kanada, İtalya ve birleşik devletler GSYİH oranlarını artırırken Avusturya, Fransa, Rusya ve Osmanlı devletindeki GSYİH oranları 30-40% oranlarında geriledi.

Savaşın ekonomik maliyeti halklara yüksek enflasyon ve yiyecek sıkıntısı şeklinde yansıdı. Bu sıkıntılar 1917 yılında yaşanan Rus devrimini ateşledi. İç savaştan sonra Çar devrildi ve 1922 yılından Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kuruldu.

1890'lı yılların ABD'si sanayileşmiş ancak ekonomik ve siyaset açısından oldukça düşük bir güce sahipti. Ancak Avrupalı ülkelerin aksine 1914 yılında başlayan 1. Cihan harbine 1917 yılında ancak katılmıştı. Bu aktif katılımdan önce ABD Almanya'ya karşı müttefiklere yardımcı olmuştu.

ABD savaşa geç girdiği için kazananlar arasında yer almış ancak tahrip olmamıştı. Bu durum neredeyse yerle bir olan Avrupalı ülkelere karşı ABD'ye güç katmış ve dünyada etkili konuma getirmiştir. Ayrıca tahribata uğrayan büyük Avrupa ülkelere yeniden inşa için ABD'den yüksek krediler almaya başlamışlardı[20].

Savaş sonrası konjonktürler ortamda Avrupalı ülkelerde üretim ve sanayi düşerken ABD'de teknolojik gelişim yaşanmış ve üretim kapasitesi artmıştı. Reel ekonomi ile eşzamanlı olarak Liberty Bonds[21] fonu ve diğer enstrümanlara ilgi artmış ve finansal işlemler de büyümüştü. Bu hızlı değişen iktisadi ve sosyal konum Amerikan vatandaşları için refahın artması ve parlak bir çağın başlaması anlamına geliyordu.

Amerikan vatandaşları önceden tasarruflarını bankalara yatırma sureti ile değerlendiriyorlardı. Ancak Liberty Bonds'lara sayesinde %3,5 ile %4,5 oranlarında getiri sağlamaya başladılar. Bu durum kazan kazan formülü ve fayda maksimizasyonu olarak görürdü.

[20] Merter AKINCI, Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 7, Sayı XIX, Eylül 2014, s.729

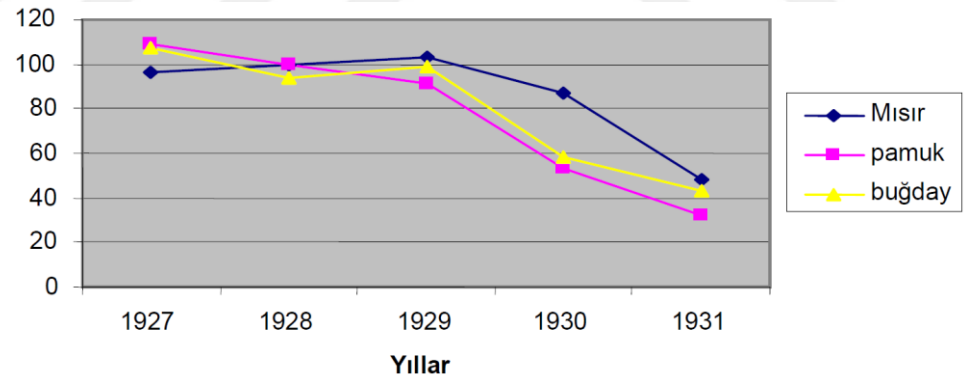
[21] I. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin davasını desteklemek için Amerika Birleşik Devletleri'nde satılan bir savaş tahvili

Birinci Cihan harbi sonrası ABD'si hızlı gelişen ve refah seviyesi yükselen bir konumdaydı. Özelikle otomotiv ve teknoloji alanındaki büyüme dikkat çekiciydi. ABD halkı bu süreci daha da hızlandıracağına inandıkları Herbert Hoover'ı 1928 yılında başkan olarak seçti. Hoover yönetimi hisse ihracı konusunda teşvikkar tavır sergilemiş ve hisse senedi piyasasını canlandırmış ve kredi muslukları açılmıştı.

Bu kredi genişlemesine rağmen halktın ekonomiye ve yönetime güveni nedeni ile kredilerini ödeyebileceklerine inanıyorlardı[22].

Hisse senedi piyasası ve reel ekonomide esen olumlu hava, spekülatif ortamı tetiklemiş, tarım, sanayi ve ürün bazlı üretimlerde arz fazlası oluşmaya başlamıştı.Özellikle teknik gelişimin tetiklediği bu arz fazlası, malların savaştan zarar görmüş Avrupa ülkelerine ihracı ile giderilmeye çalışılmıştır.

Ne var ki Avrupa kıtasında zamanla ekonomiler toparlanmaya geçmiş ve ABD kaynaklı mallara talep gitgide azalmaya başlamıştır. Bu talep azalması arz fazlalığına yol açmış ve ulusal çapta fiyatların düşmesine neden olmuştur (Grafik 1).

Grafik 1: ABD Tarımsal Fiyat Göstergeleri (1927-1931)

Kaynak: Jacques NERE, **1929 Krizi**, Vamık Toprak (Çev.), Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980, s.50

[22] Marty GİTLİN, **The 1929 Stock Market Crash**, ABDO Publishing, 2008

ABD'den borçlanan Avrupa ülkeleri 1920'li yılların ortalarına gelindiğinde kayda değer yol almışlar ve üretim kapasitelerini artırmışlardı. Bu artış nedeni ile ABD'den ithal ettikleri ürünlerde azalma yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum üretim kapasitesi genişleyen ABD'de arz fazlalığına neden olmuştur. Bu arz fazlalığı ABD üretim sektörünü ciddi anlamda sıkıntıya sokmuştur.

Bunlara paralar olarak yüksek kazanca alışmış ABD'deki yatırımcılar hisse senedi piyasalarına yönlenerek işlem hacminin şişmesine sebep olmuşlardır. Bu yöneliş en fazla Liberty Bonds gibi tahvillere ve bazı şirket hisselerine olmuştur.

Ne var ki karlı buluna hisselere karşın risk faktörü hesaplanmamıştı. Risk faktörünü hesaba katmadan yapılan büyük işlemler New York Borsasında işlem hacminin artmasına neden olmuştur.

1920'li yılların sonuna doğru borsada işlem hacmi brokerlik sistemi ile en üst seviyeye ulaşmıştı. Bu işlem hacmi şirketlerin büyümesine ve kar oranların artmasına neden olmuştur. Ancak bu ortam spekülatif işlem hacimlerinizde büyüterek uzun vadeli yatırımları engellemiş ve piyasaları patlamaya hazır hale getirmişti[23].

Artan kâr oranı ve yapay refah seviyesinden emekçi sınıfı nasibini alamıyordu. Zenginler daha da zenginleşirken işçilerin sendikaları zayıf ve artan verimden faydalanmıyordu. Henry Ford, Baton Rouge'deki tesisinde toplu bir eyleme girişmeye hazırlan işçileri korkutmak için silahlı katiller kiralamıştı[24].

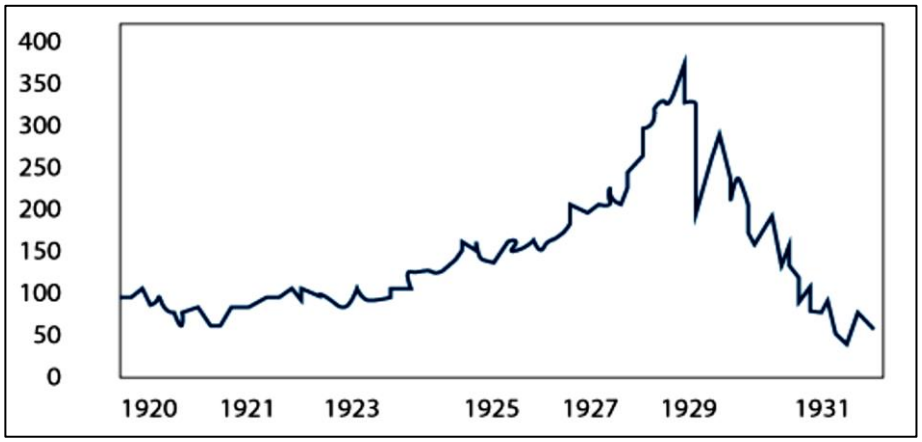
Hisse piyasalarına yönelik spekülatif işlemler Dow Jones Endeks hareketinde rahatlıkla görünmekteydi. 1928 yılının başlarında 191 seviyelerinde olan endeks aralıkta 300'lü ve eylülde 381'li seviyesine kadar yükselmişti (Grafik 2). Dow Jones iki yıl kadar kısa bir sürede ikiye katlanmıştı[25].

---

[23] Dennis SAUERT**, The Role Of The 1929 Stock Market Crash And Other Factors That Caused The Great Depression, Grin** Verlag Publisher, 2010, s.27

[24] Edvard CHANCELLOR, **Şeytan Sofrası- Finansal Spekülasyonlar Tarihi**, Neşenur Domaniç (Çev.), İstanbul, Scala Yayıncılık, 2015, s. 231

[25] Charles P. KİNDLEBERGER, **The World in Depression 1929-1939**, University, of California Press, 1986, s.95

Grafik 2: Dow Jones Endeksi (1920-1931)

Kaynak: stockcharts.com (10.01.2021)

Dönemin İngiltere Maliye Bakanı Philip Snowden hisse senedi piyasalarını takip etmek amacı ile ekim ayında ABD'ye gitmiştir, buradaki yatırım davranışlarını ve New York Borsası spekülatif bir güruh içinde olduğunu tespit etmiştir.

Bakan tespitini açıkladıktan sonra ABD'de faaliyet bulunan İngiliz yatırımcılar satıcı olarak piyasadan çekilmeye başladılar. Bu durum ayı piyasasını oluşmasına neden olmuş ve Amerikan yatırımcılarını da satmaya itmiştir. Yatırımcılar dip görülmeden çıkmaya çalışıyorlardı.

New York Borsası, en büyük satış dalgasına 24 Ekim günü maruz kalmıştır. Bugün daha sonra "Kara Perşembe" olarak tarihe geçecekti.

Piyasalara güvenin sarsılması nedeniyle elinde hisse senedi bulunduranların daha fazla düşmeden satmaya çalışmasına ve satışların hızlanmasına yol açmıştı.

Bu gelişmeler sebebi ile tüm hafta satışlar devam etmiş ve 29 Ekim günü 40 yılın satış rekorunu kırmıştır. Kara Salı diye literatür geçen günde 16 milyon hisseden fazla bir satış yaşandı[26].

[26] KİNDLEBERGER**, a.g.e.**, s.105

Bu çöküş önce ABD'de daha sonrada birçok ülkede 1929 Büyük Buhranın yaşanmasına mal oldu.

1.2.4. Bretton Woods Anlaşmasının

İkinci dünya savaşından sonra büyük güçler gelecekteki muhtemel çatışmaların önlenmesi, barış, istikrar ve refahın temin edilmesi için çalışmalar yürüttüler. Bu arayışlar üç önemli sonuç verdi. Birleşmiş Miletlerin kurulması, Marshall Planının şekillenmesi ve Bretton Woods Anlaşmasına varılması.

BM, Miletler Cemiyeti yerine 24 Ekim 1945 yılında uluslararası iş birliğini desteklemek için hükümetler arası bir kurum olarak ortaya çıktı.

Marshall Planını ise 1948 yılında Bileşik Devletleri'nde hayata geçti. Bu girişimin ana hedefi, Avrupa'nın yeniden inşası olacaktı. Nisan 1984'te yürüğe giren planın diğer hedefleri arasında ise ticaretteki engelleri kaldırmak, sanayiyi modernize etmek ve Avrupa'yı yeniden refaha kavuşturmak vardı.

1944 yılında, yakında kurulacak olan bileşmiş milletler delegeleri New Hapshire'de şimdiki Bretton Woods konferansı olarak bilinen birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı'nı topladılar. Büyük Buhranın ve 2. Dünya Savaşının etkileri hala zihinlerde tazeyken delegeler altın standardını sürdürmenin zorluklarını ortadan kaldıracak ama aynı zamanda paranın istikrarsızlığını ve dalgalanmasını azaltacak yeni bir sistem tasaradırlar.

Delegeler, eski sabit değişim oranları yerine esnekliği nedeniyle sabitlenmiş döviz kurunu kabul ettiler. Bu düzenleme Bretton Woods sistemi olarak bilinecekti. Sisteme göre, ülkeler döviz kurlarını ABD Dolarına sabitlerken ABD 35 Doları bir ons altına sabitleyecekti. Ülkeler sabitlenmiş para birimlerini %1 oranında dalgalanmasına izin veriyordu. Bunu başarmak için merkez bankaları kendi paralarıyla dolar alıp satacaktı.

Bu sistem sayesinde ABD doları altının yerini alarak dünyanın rezerv parası oldu. ABD doları altına dönüştürülebilir özeliğini koruyordu. Ancak diğer ülkeler artık büyük altın rezervleri bulundurmasını veya ödeme dengesizliklerini gidermek için altın

taşımalarına gerek yoktu. Çünkü dolar artık bu amaca uygun bir araca dönüşmüştü. Altın almak isteyen bir ülke önce dolar alıyor sonra FED'e başvurarak doları altına dönüştürüyordu.

Bretton Woods anlaşmasından sonra iki önemli kurum daha teşekkül eti.

Bu kurumlar 1947 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu (İMF) ve 1946 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (İBRD) oldu. İBRD daha sonra Dünya Bankasına dönüştü.

İMF uluslararası para sorunlarında çok uluslu iş birliğini kolaylaştırmak, üye devletlere yardım sağlamak ve kriz yaşayan ülkelere acil fon sunarak ödemeler bilançolarındaki dengeyi sağlamlarına yardım ederek Bretton Woods para sistemini desteklemek için kurulmuştu[27].

İBRD İse küresel sermayeyi uzun vadeli yatırım fırsatlarına ve savaş sonrası yeniden inşa projelerine yönlendirmek için bir finansal aracı olarak kuruldu. Bu iki kurumun oluşturulması uluslararası finans mimarisinin evriminde önemli bir dönüm noktasıydı.

1.2.5. Bretton Woods Sisteminin Çöküşü

1929 Ekonomik Buhranın ardından küresel çapta hâkim olan Keynesyen görüş altmışlı yılların sonuna doğru ciddi eleştiriler almaya başlamıştı. Chicago Üniversitesi'nden Milton Friedman aralıksız Keynes politikalarına savaş açıyordu.

Friedman, Liberalizm görüşü altında piyasaların kendi kendini düzenleme gücü olduğunu ve hükümetlerin gerek enflasyonu önlemek için gerek işsizlik oranlarını aşağıya çekmek için yapacakları tüm müdanelerin sonunda başarısız olacağını savunuyordu.

Eşi Rose ile yazdığı Free to Choose kitabında, ne kadar iyi niyetli olursa olsun tüm devlet müdanelerinin yan ve olumsuz etkilerinin mutlaka olacağını savunmuş[28].

---

[27] www.imf.org/external/about/history.htm, (21.08.2020)

[28] Milton FRİEDMAN, Rose FRİEDMAN, **Free to Choose: A Personal Statement**, Harcourt Brace Jovanovich, 1990

Friedman, 1973 yılında Playboy dergisinde verdiği bir röportajda, tüm toplumların hırs ve açgözlülük üzerine inşa edildiğini iddia ediyordu. Friedman, iktisadi Liberalizmin canlanması için çalışan bir akademik grubun en ünlüsüydü. Özelikle finansal piyasaların işleyişi ile ilgilenen diğer iktisatçıların çalışmalarını bir araya getirerek Etkin Piyasa Hipotezi (EMH) adı atında yeni bir ekonomik düşünce platformu ortaya çıkarmıştı. Yetmişli yıllarda Etkin Piyasa Hipotezi Amerikan okullarında yaygınlaşırken, bu hipotezin varsayımları bankalar ve finansal kuruluşlarda uygulanmaya başlandı. Sonrasında çoğu Nobel alan bu okulun iktisatçıları, spekülatörlere büyük sempati gözü ile bakıyorlardı.

Friedman aşırı spekülasyonun 1929 krizsizine yol açtığını reddederken, aynı okula mensup iktisatçılar, Lale Çılgınlığı ve Mississippi balonlarının birer efsane olduğunu göstermeye çalışmışlar ancak herkes ikna edememişlerdi[29].

Tüm bu ideolojik ve akademik tartışmalar yaşanırken ABD başkanı Roosevelt 15 Ağustos 1971 tarihinde doların altın karşısındaki konvertibilitesini askıya aldığını açıkladı. Bretton Woods anlaşmasını sona erdiren bu adımla birlikte kâğıt paranın temel dayanağı kalmadı ve serbest dalgalanmaya bırakıldı. Değişimi çabuk anlayan enderlerden olan Walter Bigelow Wriston yaşananları: " Dünya finansına esas olan altın standartlarının yerini enformasyon standardı almıştır" diye ifade ediyordu[30].

1.2.6. Şu Anki Para Sistemi

Bretton Woods anlaşmasının çöküşünden sonra global para sistemi birkaç küçük ayarlama haricinde aynı şekilde kaldı. Seksenlerde yeni sistem altında döviz kurlarındaki artan dalgalanmaları dizginlemek için iki yeni anlaşmaya daha varıldı. Bunlar, 1985 Plaza Anlaşması ve 1987 yılında imzalanan Louvre Anlaşması. Bu anlaşmalara göre merkez bankalarının döviz kurlarını dengelemek için müdahale edecek ancak bunun dışında serbest kur sistemini yaratılacaktı.

[29] Nihat IŞIK, Erhan DUMAN, 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 81

[30] CHANCELLOR, **a.g.e**., s.273

1990'larda döviz piyasaları nispeten sakinken 2000'li yıllarda internet balonunun patlaması ile ciddi dalgalanmalar yaşandı. 2008 yılında yaşanan küresel krizle düzensizlik zirveyi buldu. Günümüzde, çatlaklar daha sık yaşandığından dünya liderlerine dolar temeli itibari para sitemine alternatif bulmak için baskı yapılıyor.

Bir kısım iktisatçılar ABD doları, Euro ve Yen gibi para birimlerinden oluşan çok paralı sisteme geçmenin uygun olacağını savunuyor. Başkaları alternatif olarak parayı desteklemek için IMF'nin özel çekme haklarını (SDR) kullanması gerektiğini düşünmekte. SDR, 1969 yılında geliştirilen ve 16 anapara biriminden oluşuna bir sepettir. Ancak teknolojik gelişmelere bağlı olarak kripto paralarında bir seçenek olabileceğini savunan görüşlerde mevcut.

Sistemler kriz veya savaşlara iflas eder ve değişir. Şuaınki sistemde büyük avantajları olsa da olumsuzluk yönleri ağır basmaya başladı. Mevcut sistemin değişeceği kaçınılmaz olarak görünüyor ancak nasıl değişeceği ve bir sonraki sistemin nasıl olacağı tartışma konusu olmaya devam edecek.

1.3. İslami Finansın Gelişmesi

1.3.1. Dünyada İslami Finansın Tarihçesi

İslam dininin ortaya çıkmasından itibaren bu dinin ekonomik ve iktisadi teamüller konusundaki bakışları gelişiyordu. Ancak Onuncu yüzyıldan sonra İslam imparatorluğunun çöküşü ve Avrupalı güçlerin gelişmeyi uzun bir süre için gelişmesini frenledi. Müslüman âlimlerinin o dönemdeki teorik ve fikri tartışmaları modern İslami finans sektörünün 1970'lerde ortaya çıkmasına zemin hazırladı[31].

Finans ve bankacılık tarihine baktığımızda İslami bankacılığın konvansiyonel bankacılığa kıyasla oldukça geç başladığını görürüz.

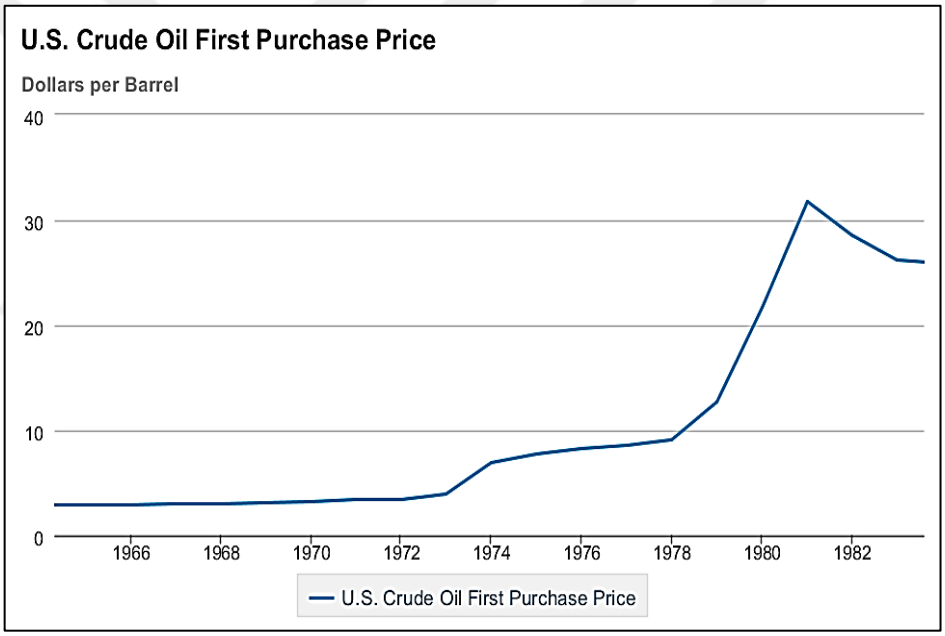
Yetmişli yıllar öncesi faizsiz bankacılık için bazı girişimler oldu. 1963 yılında Malezya Hükümeti hacca gidecek bir kafileyi finanse etmek amacıyla Hac Fon Yönetimini kurdu (Tabung Haji). Aynı yılda Mısır'da Mit- Ghamr bölgesinde bir banka girişiminde bulunuldu. Bu girişim esasen kâr amacı gütmeyen sosyal dayanışma

[31] ALRİFAİ**, a.g.e,** s.153

girişimleri şeklindeydi. Mısır'daki girişimde Banka, bölgedeki çiftçiler için ortaklık temelli bir finansman modeli sağlama amaçlı ortaya çıkmıştı. Ancak banka siyasi baskı ve ideolojik nedenlere 1967 yılında devletleştirirdi ve buda girişimin sonu oldu[32].

Hindistan'da ise Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bazı bölgelerde "kooperatif bankacılık" kurma denemeleri vardır. Bu denemeler tarihteki ilk faizsiz finansman modellerini teşkil etmekteydi[33].

1973 yılında yaşandı ve petrol krizi petrol fiyatlarında sıçramaya neden oldu. Kriz öncesi 4 dolar bandında olan Amerikan ham petrolünün varil fiyatı, seksenli yılların başında 31 Dolara kadar yükselmişti. (Grafik 3).

Grafik 3: Amerikan Ham Petrolü Varil Fiyatı (1966-1982)

Kaynak: ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi

www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=F000000__3&f=A (12.01.2021)

32 Paul S. MİLLS, John R. PRESLEY, **Islamic Finance: Theory and Practice**, London, Palgrave Macmillan, 1999, s.98

33 Salih KARAKAŞ, **İslami Bankacılık**, İstanbul, 2002, s. 48

Bu gelişmeler petrol zengini olan İslam Ülkelerinde müthiş kaynak birikimine yol açtı. Bu kaynakları İslam dinine uygun olarak yatırıma ve kalkınmaya dönüştürme düşüncesi teori safhasında kalmış İslami bankacılık ve finans modellerini kurum ve kuruluşlara çevirme isteğini canlandırdı.

İslam ülkelerinin kamusal projelerine finansman yaratmak için ve İslami bankacılığı yaymak amacıyla; Türkiye, Suudi Arabistan, Libya, Ürdün, Sudan, Fas, Cezayir, Yemen, İran, Mısır, Afganistan, Pakistan, Endonezya, Malezya, Gine, Senegal, Somali ve Mali gibi ülkeler 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde "İslam Kalkınma Bankası (İKB)" kurdular[34].

İKB kamu yatırımlarını finanse etmek için kurulmuştu. Dolaysı ile faiz hassasiyeti olan özel sektör katılımcıları bu bankadan kaynak temin edemiyordu. Bu eksiliği gidermek adına 1975 yılında Dubai İslam Bankası, 1977 yılında Kuveyt'te Kuveyt Finans Kurumu, Mısır ve Sudan'da ise Faysal İslam Bankası kuruldu.

Ortadoğu'daki bu gelişmeler Asya'daki Müslüman ülkelerinde intikal etti. İslami Bankacılık ve Finans Asya'daki Müslüman ülkelerde hızla ve güçlü bir şekilde yayıldı. Bu yayılmanın temel nedeni tabi oldukları Şafii mezhebin bu alandaki esnekliği olarak görünmektedir. Ayrıca coğrafi ve sosyolojik nedenlere de gelişen sistem, bölgenin büyük bir ekonomik kalkınmasında olumlu katkı sağladı.

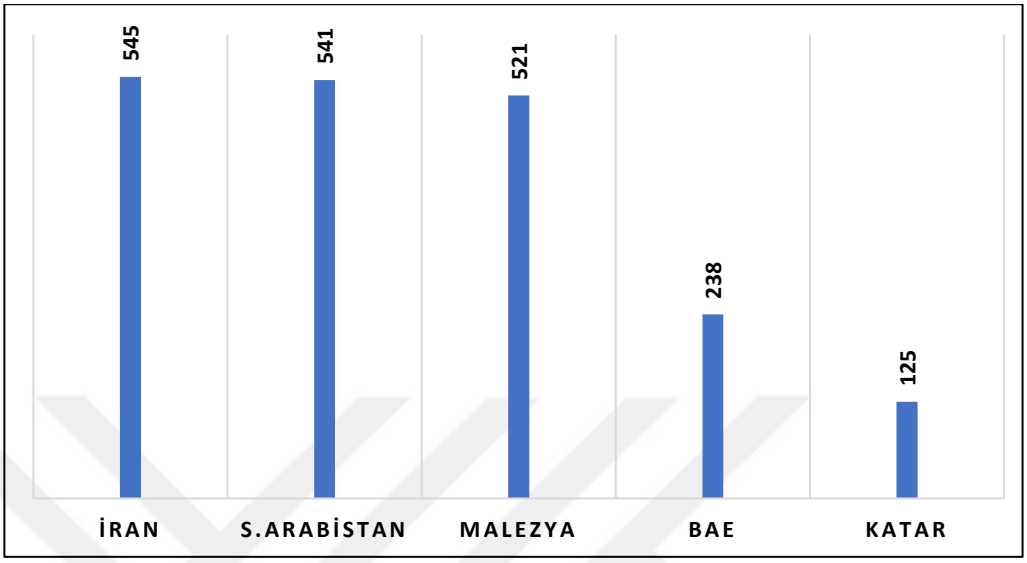
Günümüzde İslami finans kurumları sadece İslam coğrafyasında değil, Japonya, İngiltere, ABD, Danimarka, Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde de varlık göstermektedir.

Islamic Finance Development Report 2019 verilerine göre, dünyada faizsiz bankacılık varlıkları 2,5 trilyon ABD doları seviyesine yükselmiştir[35].

İslami finansal sistem, 1.447 adet tam kapsamlı hizmet veren faizsiz finans müessesesi ve konvansiyonel müessesesindeki faizsiz pencerelerden oluşmaktadır. İran, Malezya ve Suudi Arabistan'ın faizsiz finansal sistemindeki toplam vardıkları %65

[34] KARAKAŞ, **a.g.e.**, s.49
[35] Islamic Finance Development Report 2019, Shıftıng Dynamıcs, 2019

oranındadır. 2018 yılsonu verilerine göre bu ülkeler, her biri 500 milyar doları geçen hacimle en büyük pazarları temsil etmektedirler (Grafik 4).

Grafik 4: İlk Beş Ülkenin Faizsiz Bankacılık Varlıkları (Milyar Doları)

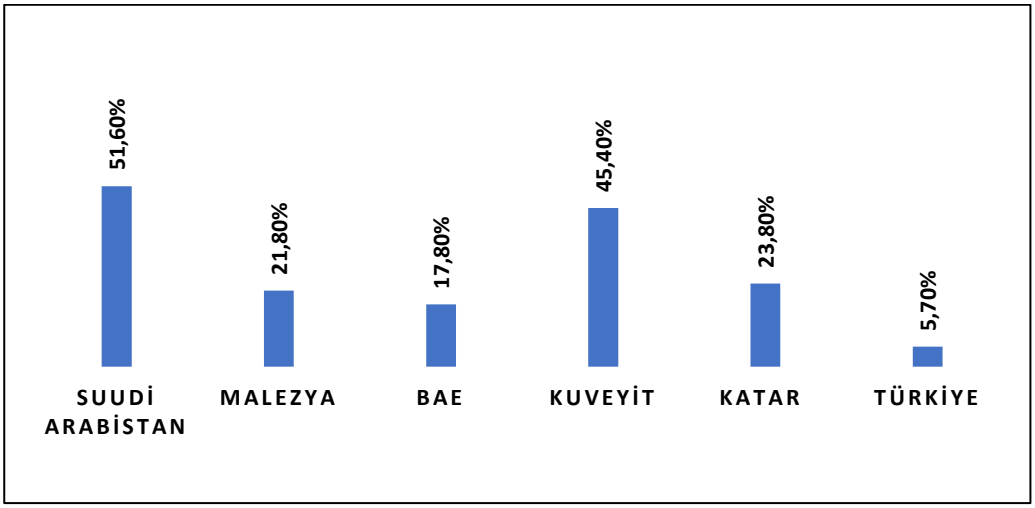
Kaynak: TKBB Katılım Bankaları Raporu (2019)

İslam coğrafyası dışında kurulan ilk İslami banka Lüksemburg'da 1978 yılında kurulmuştu. Banka, hem İlki İslam bankaları için acente fonksiyonu görüyor hem de Batı'da bulunan Müslümanlara hizmet veriyordu[36].

Pazar ve işlem hacmi büyümeye başlayınca ciddi kâr potansiyeli gören UBS, Citigroup, Deutsche Bank, Standard Chartered, HSBC ve Radobank gibi dev konvansiyonel finans müessesleri İslami pencere açmak sureti ile faizsiz bankacılık pazarına girmeye başladılar[37]. İslami finans sektörünün en fazla büyüdüğü dönem 2008 finansal kriz sonrası dönem oldu. Ülkeler arası farklılık görünse de genel olarak İslami Bankalar kayda değer büyüme elde ettiler (Grafik 5).

[36] Mücahit ÖZDEMİR, Hakan ASLAN, **Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politiği**, SETA Yayınları, İstanbul, 2017, S.13

[37] İslami Pencere: Konvansiyonel anlamda bankacılık faaliyet yürüten kurumların ayrı bir havuz oluşturarak faizsiz bankacılık yapması olarak tanımlanabilir.

Grafik 5: Ülkeler Bazında 2013 Yılı İtibarı ile İslami Bankaların Pazar Payları

Kaynak: KFH Research

ABD'de ise seksenlerin başından itibaren Venture Capital (risk sermayesi) finansman modeli uygulanmaya başladı. Bu uygulama İslami anlamdaki faizsiz bankacılık uygulamalarına benzemektedir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda bu uygulama İslam dünyasındaki ticaret ortamını ve de Batı'da piyasa düzeninin gelişme ve evrim sonucu oluştuğunu ortaya koymaktadır. Uygulama, Orta çağ'daki ticari ortaklık (İslam dünyasında mudarebe, Batı'da commenda) mantığına dayanmaktadır[38].

1.3.2. Türkiye'de İslami Finansın Tarihçesi

İslami finans, Türkiye'de bankacılık sektörünün gelişmesi ile ilerleme göstermiştir. Faizsiz finans uygulamalarının Türkiye'deki ilk örneğinin 1913 yılında kurulan Adapazarı İslâm Ticaret Bankası olduğu ileri sürülür. Ancak bankanın, adında "İslâm" kelimesi geçmesine rağmen faaliyetlerinin faizsiz bankacılık kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ciddi tetkiklere muhtaç[39].

[38] Murat ÇİZAKÇA, **İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, İstanbul, s.178-179
[39] ÖZDEMİR, ASLAN, **a.g.e.,** s.17

İkinci girişim ise 1975 tarihli ve 13 sayılı KHK ile kurulmuş bulunan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) olmuştur. Bu teşebbüsün asıl amacı o dönemde başlatılmış olan ağır sanayi hamlesini finanse etmek ve ülke genelinde yaygınlaşmasını sağlamak olmuştur[40]. Bankadaki model şu şekilde ifade ediliyordu: "Banka, sermayesine paydaş olanlar, yatırım faaliyetlerden elde edilen kârdan hisseleri oranında pay alırlar". Bankanın kaynakları ise "Her çeşit mevduat: Kâr ortaklığı esasına göre yurt içinde Türk Lirası, yurt dışında döviz olarak bankaya yapılan her çeşit yatırım" olarak belirlendi. Bu hususlar bankanın faizsiz banka olduğu kanaatini getirdi[41].

Türkiye'de günümüzdeki anlamı ile ilk İslami banka uygulaması Özel Finans Kurumları (ÖFK) hayata geçmesi ile oluşmuştu. ÖFK'ler Günümüzdeki katılım bankalarının temelini oluşturmaktadır. Bu uygulamadan faydalanarak 1985 yılında faaliyete geçen ilk banka Albaraka Türk olmuştur.

Albaraka Türk, Suudi Arabistan sermayeli Dallah Grubu'nun öncülüğünde İslam Kalkınma Bankası ve Topbaş Grubu ortaklığı ile kurulmuştur. Girişim sermayesinin ciddi bölümü yurt dışından temin edilmiştir[42].

1999 yılında yapılan düzenleme ile ÖFK'ler, 4389 Sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınmış ve banka statüsüne geçmiştir. 2005 yılına gelindiğinde 5411 sayılı bankalar kanununun yasalaşması ile birlikte ÖFK'ler katılım bankaları ismini almışlardır.

2015 Yılı itibarı ile kamu bankaları da katılım bankacılığı sektörüne girmeye başladı. Günümüzde 2 kamu bankası olmak üzere toplam 6 katılım bankası faaliyet göstermektedir[43]. Bu bankaların büyüme trendi istikrar arz etmektedir (Tablo1).

---

[40] Serdar ŞAHİNKAYA, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'ndan Türkiye Kalkınma Bankası'na: 1975-2001 Döneminde Kurumsal Yapıdaki Temel Dönüşümler Üzerine Düşünceler ve Bazı Öneriler**, Mülkiye Dergisi**, 14.11.2002

[41] 13 Sayılı KHK, 27 Kasım 1975 Tarih ve 15425 Sayılı Resmî Gazete Yayını https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15425.pdf (10.01.2021)

[42] Nihat DOĞANALP**,** Dünyadan Uygulama Örnekleri Ekseninde Katılım Bankacılığı**, Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi**, Konya, 31.12.2019, s.457

[43] https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/ (28.05.2020)

Tablo 1 : Katılım Bankalarının İlerleme Trendi (2015-2019)

Yıllar	Şube Sayısı	Personel Sayısı	Sektördeki Pay (%)	Toplam Aktifler (Milyon TL)
2015	1.080	16.554	5.1	120.252
2016	959	14.467	4.9	132.876
2017	1.032	15.029	4.9	160.136
2018	1.122	15.654	5.3	206.806
2019	1.179	16.040	6.3	284.459

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği

Ülkenizde Faizsizlik temeli üzerine ihraç edilmiş menkul ürünler ise tarihi seyri şu şekildedir:

1. DESİYAB Ortaklık Sertifikaları (DOS): 1975 yılında ihraç edilen bu ürünün amacı tasarrufu teşvik ederek ağır sanayi girişimine fon sağlamaktır.

2. Gelir Ortaklığı Senetleri (GOS): Alt yapı tesislerinin gelirlerine ortak olmayı amaçlayan senetler olarak çıkmıştır. Bu senetlerin asıl amacı Kamu İktisadî Kuruluşlarının altı yapı tesislerinde ihtiyaç duyuran bakım, onarım ve diğer benzer giderlere finansman bulmaktır.
3. Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi (KOB): 1984 yılında başlatılan uygulamaya göre işletmeler kâra ve zarara ortak olmak kaydı ile, finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacı KOB adı altında menkul kıymet ihraç edilecekti.
4. Gelire Endeksli Sentler (GES): 2009 yılında yapılan düzenlemeye göre bu senetleri Hazine Müsteşarlığı borçlanma senetlerinin çeşitlendirilmesi, yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla KİT'lerden elde edilen gelirlere dayanarak ihraç edilecekti[44].

[44] T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Gelire Endeksli Sentler tanıtım kılavuzu, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2018/11/%C4%B0hra%C3%A7-Tarihli-Gelire-Endeksli-Senet-Yat%C4%B1r%C4%B1mc%C4%B1-K%C4%B1lavuzu.pdf (10.01.2021)

5. Kira Sertifikaları (SUKUK): Sukuk ihracı ile ilgili ilk düzenleme SPK tarafından 2010 yılı mart ayında tebliğ yayımlayarak yapıldı. Buna dayanarak Eylül 2012'ye kadar Kuveyttürk tarafından yurtdışı yatırımcılarına yönelik toplam değeri 450 milyon dolar iki ayrı kira sertifikası ihracı yapıldı. Hazine tarafından ilk SUKUK ihracı ise Eylül 2012 de gerçekleştirildi. Hazinenin dolar cinsinden 5,5 yıl sukuk ihracına beklentinin yaklaşık 5 katı kadar talep oldu ve toplam 1,5 milyar USD değerinde ihraç gerçekleştirildi. Aynı yılın ekim ayında hazine, TL cinsinden 1.624.482.560 TL' değerinde Kira sertifikasını satmayı başardı.

2. BÖLÜM
KAVRAMSAL OLARAK İSLAMİ FİNANS

2.1.İslami Finansın Tanımı

İslami finans İslam dininin kurallarına göre işleyen finans şeklidir ve İslam hukukunun temeli olan kuran, hadis ve sünnete dayanır[45]. Ayrıca bu üç kaynakta karşılığı olmayan konularda icma, kıyas ve içtihada yollarına başvurulur. İcma kuran ve sünnet kaynaklarında açık biçimde ifade edilmeyen konularda İslam âlimlerinin uzlaşısıdır. Kıyas ise kuran ve sünnette net karşılığı bulunmayan konuların karşılaştırmalı yaklaşım ile çözümlenmesiyken İçtihat, Dini bir âlim veya hukukçunun kuran veya sünnette bahsedilmeyen vakalar üzerinde belirli şeri kurallarının uygulanabilirliği ilgili bağımsız muhakemeyi ifade eder.

Bu adı geçen kaynak ve metotların toplamından fıkıh adı verilen İslam hukuku hâsıl olur. Fıkıh, İslami finans ve İslami bankacılık sisteminin teorik ve hukuksal dayanağı olarak kabul edilir. İslam dini ve ona bağlı olarak İslam dinin hukuk ve sözleşme bakışına bağlı ticaret usulü bin dört yüz yıldan aşkın bir süredir var olsa da İslami finans bir sistem şeklinde gelişmesi kırk yıllık kısa bir ömre sahip.

İslam medeniyeti altıncı yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadar altın çağını yaşadı. İslam alimleri, bu zaman diliminde Antik Yunan, Roma, Pers ve Mısır medeniyetlerinden gelen birikimleri ilerleterek yeni görüş ve çalışmalar geliştirdiler. Bu birikimin Avrupa'da Rönesans'ın zeminini hazırladığı ileri sürülür.

Müslüman fakihler (Hukukçular) on ikinci yüzyılın ortalarında ekonomi teoriler üzerinde ciddi çalışmalar yaptılar ve Sukuk adı verilen emre yazılı senetleri geliştirdiler. Bu çalışmalar günümüzde de geçerli olan İslami ticaret yapısını şekillendirdi.

İlkesel bazda baktığımızda İslami finansın esas amacı ticareti ve sosyal adaleti desteklemektir. İslami finansın ana prensibi kuşkusuz Riba (Faiz) yasağıdır. İslam dini,

[45] Bala SHANMUGAM, And Zaha ZAHARİ**, A Primer on Islamic Finance**, The Research Foundation of CFA Institute, 23.February.2010, s.1

faizi yasaklayıp kâr etmeyi serbest bırakarak ticaretin ve sosyal adaletin desteklemeye çalışır. Buradaki maksat kaynakların ticarete ve reel yatırımlara kanalize ederek topluma homojen şekilde dağılmasını sağlamak.

Aynı zamanda İslam dini zekât ve sadaka uygulamaları ile sosyal adaleti desteklemeye çalışmaktadır.

Bir bütün olarak baktığımızda İslam dinindeki ekonomik bakış, kaynakların sürekli toplumun farklı kesimlerine dağılmasını ve iş hacminin büyümesini destekleyerek sosyal refahı sağlamasını hedeflemektedir.

2.2.İslami Finansın Dayandığı İlkeler

Klasik anlamda finansal işlemler diğer mal ve hizmet transfer yöntemleri gibi insanoğlunun toplumsal evrim sürecinde geliştirdiği uygulamalardır. Ancak İslam dini finansal ürün geliştirip uygulamaya koymak yerine genel ilksel çerçeveyi çizip, mevcut ve ileride geliştirilecek ürünlerin bu çerçevede oluşturulması uygun görmüştür[46].

İslami finansın dayandığı ilkeleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

2.2.1. Faiz Yasağı (Riba Yasağı)

İslam dininin iktisadi hayatta ilişkin en yaygın kuralı faize ilişkindir ve bu kural İslam dininin ekonomik yaklaşımın ana paradigmalardan biridir[47]. İslami kaynakları incelediğimizde riba yasağını Kur'an ve Sünnette kesin ve net bir şekilde görürüz. Ancak yasak olan riba kavramı günümüzde kullanılan faiz kavramına denk gelip gelmediği tartışma konusudur.

İslami hukuk terimi olan riba kelimesinin kökünde Arapça Raba fiili vardır. Raba fiili ise "mutlak çoğalma" anlamını taşımaktadır. Anlam olarak Artma, çoğalma ve şişme şeklinde de kabul edilir. Riba kelimesini faiz olarak çevirmek kelime anlamında değil İslami hukukundaki kullanımına dayanmaktadır [48].

[46] Servet BAYINDIR, **Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015, s.19
[47] Atila YANPAR, **İslami Finans & İlkeler, Araçlar ve Kurumlar**, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2014, s.59
[48] Mahmoud A. EL-GAMAL, **Islamic Finance: Law, Economics, and Practice**, Cambridge, 2006, s.49

İslam'da Riba, borç verenin hakkı kabul edilen ve anlaşma sırasında şart koşulan borca karşılık gelen fazlalık olarak tanımlanır.

İslam dininin ana yasama kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, ribayı açıkça yasaklamaktadır[49].

Faiz, belirli bir nakdi mevduat için vadede farkı karşılığında oluşan getiriyi ifade ederken riba kavramı tüm mallar için geçerli olan fazlalığı kapsamaktadır. Riba yasağının nedeni sosyal adaletsizliği ve eşitsizliği beslediği düşüncesinden gelmektedir. Buradaki temel varsayım Ribanın ekonomik ve sosyal sonuçları itibari ile sosyal adalet ve eşitlik anlamında oldukça yıkıcı bir rol oynayacağı var sayımıdır.

Ribanın toplumsal yaşamda sosyal ve ekonomik bozulma ve yıpranmalara neden olabileceği düşünülmektedir. Borç verenin herhangi iş veya faaliyete girişmeden bir fazlalığa sahip olması, riske girmeden aldığı bir kazançla yetinip yatırım veya ticarete yönlenememesinin toplumsal yansımaları olacağı varsayılır. Bu bakımdan ribanın, enflasyon ve işsizliğe yol açacağına, toplumların sosyal adalet ve kalkınma gelişimini engelleyebileceğine inanılmaktadır.

2.2.2. Aşırı Belirsizlik Yasağı (Garar)

İkinci temel yasak garardır. Anlam olarak garar sözleşmenin konusuyla veya fiyatıyla ilgili bilgi yetersizliği neticesinde ortaya çıkan belirsizlik ve risk durumunu ifade eder. İslam Dini Garar unsurunu taşıyan sözleşmeleri veya diğer ticari işlemler yasaklamıştır[50]. Kelime olarak garar Arapçada tehlike, şans, bahis veya risk anlamına gelir. Fıkıh kaynaklarında garar ve cehalet bazen birbirinin yerine bazen de farklı anlamlarda kullanılır. Garar tam belirsizlik, aşırı riski ifade ettiği gibi taraflardan biri için belli diğer için belirsiz konular içeren anlaşmalar içinde kullanılır. Terim olarak gararın değişik tanımları mevcuttur. Fakat İslami açıdan bakıldığında bu değişik tanımlar içinde en çok kabul edilen "sonu bilinmeyen" olmuştur. İslam'da gararın yasaklanmasının en temel nedeni sözleşmelerde netlik ve şeffaflık ilkesinin benimsenmesidir. Kur'an-ı Kerim,

[49] Kur'an-ı Kerim'de ribanın yasaklandığı ayetler: Bakara: 275, 276, 278 ayetleri; Al-i İmran: 130; Nisa: 160, 161; Rûm:39

[50] Muhammad AYUB, **İslami Finansı Anlamak**, İstanbul, İktisat Yayınları, s.62

sözleşmelerin açıklık, dürüstlük ve güven ilkeleri çerçevesinde inşa edilmesi konusunda ısrarla durulmaktadır[51].

Peygamber efendimizin hadislerinde de garar açık bir şekilde yasak kılınmıştır. Bu bağlamda efendimiz günümüzde vadeli satış işlemlerine denk gelen meyveleri ileri tarihte teslim etmek üzere satılmasını yasak olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber, "eğer meyveler olmazsa kardeşinizin malını ne diye alıp yiyeceksiniz" diye buyurur[52].

Klasik fıkıh kaynaklarında "garar satışı" olarak ifade edilen ve garar içerdiği için men edilen satışlara ilişkin pek çok tarihi örnek bulunmaktadır. İslam âlimleri garar ile kumar arasında güçlü bir bağın olduğunu ileri sürmüşler, hatta garar ile kumarın birbirinin cinsi olduğunu ifade etmişlerdir[53].

Günümüzde Finansal piyasalarına türev ürünleri önemli bir risk dağıtma yöntemidir. Risk, finansal araçların bir parçası iken türev araçları vasıtasıyla bir finansal ürüne dönüşüp piyasalarda işlem görmeye başlamıştır. Bu türev ürünleri finansal ürünlerin esas amacının önüne geçerek sadece riskin ticaretine dönüşmüştür. İslam'ın ilkesel olarak getirdiği aşırı bilinmezliğe ilişkin yasak, sadece riskin alınıp satıldığı, dayanağında gerçek bir ticaretin (mal, hizmet vb.) olmadığı işlemleri engellemeye yöneliktir[54].

Sonuç olarak garar konusundaki düzenlemelere bakıldığında ticari işlemlerde şeffaflığın ve dürüstlüğün tesis edilmesi, tarafların aldatılmamasını hedeflemektedir

Kumar Yasağı (Meysir)

Meysir Kavramı, İslami öğretilerince temel finans faaliyetlerde yer almaması gereken bir başka unsurdur. Anlam olarak İngilizcede Gambling olarak telaffuz edilen Maysir kavramının Türkçe karşılığı kumar olarak tercüme edilir. Ribada olduğu gibi

---

[51] Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın (Bakara Suresi 188. Ayet), Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidi (Nisa Suresi 29. Ayet)

[52] Muhammed EL-BUHÂRÎ, Sahih-i Buhârî, 2. Cilt, BEKA YAYINLARI, s.766

[53] Kemal TEMİZ, **İslam`da Kumar Yasağı**, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010, s.37

[54] Atila YANPAR, **A New Approach to Derivatives: Financial Engineering with Islamic Rules**, Sermaye Piyasası Dergisi, Cilt.10, No. 2, 2012, s.168-179

meysir kavramı da Kur'an ve Sünnette kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Bu yasaklar Bakara süresinin 219.[55], Maide süresinin 90.[56] ve Maide süresinin 91.[57] ayetlerinde net bir şekilde görünmektedir.

Maysire, bir şans, spekülasyon ya da varsayımlardan beslenen her türlü faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Bu bakımdan Maysir yasağı günümüzde, kumar, şans oyunu ve şansa bağlı her türlü faaliyeti kapsamaktadır.

Kumarın parasal hareketine bakıldığında, reel bir karşılık üretmeden kaybedenlerden kazananlara bir kaynak aktarma şekli olduğunu görürüz. Dolaysıyla reel ekonomiye hiçbir katkıda bulunmadan servet sadece el değiştirmiş oluyor. Bir tarafın, tesadüfen parasını kaybederekken, yine aynı şekilde diğer tarafın ortaya emek veya katkı koymadan tesadüfen bu varlığa sahip olması söz konusudur. Böylece servet, hiçbir yatırım faaliyetine girmeden el değiştirmiş oluyor. Bu durum hem finansal hem de toplumsal açıdan dengeyi bozan bir işlemdir.

Servet dağılımın tesadüfe bağlı bir ortamda olunduğundan taraflar birbirilerini olumsuz etkilemiş olacaktır. Bu durum haksız kayıp ve kazanca vesile olacağı gibi ahlaki ve etik problemlerini de tetikleyecektir

Felsefi olarak bu yasaklar insanın çalışması ve üretime katılması için getirilmiştir[58].

Finansal açıdan ise, günümüzde piyasaların normal teamülü sayılan ticari hisse senetlerini açığa satışı, dövizde yapılan swap sözleşmeleri, opsiyon sözleşmeleri, endeks sözleşmeleri ve birçok ürün ve işlemin kumar kapsamında değerlendirip değerlendirilmeyeceği tartışma konusudur.

---

[55] Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.

[56] Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.

[57] Şeytan içki ve kumar yoluyla aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?

[58] Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur. (Necm Suresi, 39. Ayet)

2.2.3. Haramdan Uzak Durma İlkesi

İslam, insanoğlunun davranışlarını helal ve haram olarak ayırmıştır. Ancak davranışlarda esas olan helalliktir.

Çünkü İslam inancına göre göklerde ve yerde olanların hepsi insanoğlunun hizmetine sunulmuştur[59].

Helal olan desteklenmiş haram olan ise yasaklanmıştır. Bu ayrım ekonomik ve ticari faaliyetlerde de söz konusu. Bu bağlamda alkol[60] ,domuz eti[61] ve pis sayılan bazı malların tüketimi, alım-satımı, üretimi, paketlenmesi, nakliyesi, depolanması ve pazarlanmasını da yasaklanmıştır. Örneğin alkol yasağı bağlamında peygamber efendimi buyuruyor ki "Allah içkiye, onu dağıtana, içene, üzümünü sıkana, kendisi için sıktırana, taşıyana, kendisi için taşınana, satana, satın alana ve parasını yiyene lanet etsin."[62].

İslam dinince yasak olan ürünlerin ticaretinin her aşaması için finansman sağlamak İslam'ın ahlak ve etik ilkelerine aykırıdır.

Faizsiz finansla ilgi olarak en fazla gündeme gelen konulardan biri yatırım yapılacak yahut finanse edilecek mal veya hizmetin helal niteliğini taşıyıp taşımadığıdır. Bu amaçla ticaret edilip edilmeme bakımından ürün ve sektöre göre bazı temel kriterler belirlenmiştir. Domuz eti, leş, kan, tütün mamulleri, içki, diğer sarhoş edici maddeler, faizcilik, kumar, silah sanayi ve fuhuşla ilişkili sektörler uzak durmayı gerektiren başlıca sektörler olarak kabul edilmiştir. İslami para ve sermaye piyasalarında geliştirilmiş olan çeşitli etik nitelikli endekslerin temelini bu ilkeler oluşturur[63].

---

[59] Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? İnsanlardan öyleleri vardır ki bir bilgi, bir rehber ve aydınlatıcı bir kitap olmadan Allah hakkında tartışmaya kalkışırlar (Lokmân Süresi, 20. Ayet)

[60] Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz (Bakara 219).

[61] Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.

[62] Muhammad Bin İsa AT-TİRMİDZİ, **Sünen-i Tirmizi, Kitabu'l-Buyû**, 59. Bölüm, 1342. Hadis

[63] BAYINDIR, **a.g.e.**, s.38

2.2.4. Sözleşmelere Bağlılık İlkesi

Modern hukuk yaklaşımına göre sözleşmeye bağlılık ilkesi (ahde vefa) gereğince taraflar, sözleşmeye bağlı olarak edimlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Sözleşmelerin yerin getirtilmesi, İslami ekonomik ve finans işlemlerinde dikkate alınması gereken bir başka ilkedir. Bu ilke Mâide Suresinin ilk ayetinde net bir şeklide yer almaktadır[64]. İslami kaynaklarda akit (Sözleşme) kavramı, genel olarak kişinin Allah'a ve diğer insanlara karşı üstlendiği yükümlülüklere denir. Fıkıhtaki akit kavramı ile günümüz finans edebiyatındaki kontrat (Contract) kavramları benzer anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda sözleşmeler yükümlülüğü ifade etmekte olup yerine getirilmesi gerekir.

Kuran ve Sünnette haram olarak nitelendirilmeyen konularda insanlar ihtiyaç duyduğu sözleşmeleri düzenleyebilirler. Zira bu konuda fıkıhta olan temel ilke (Eşyada asıl olan Mubahlıktır) ilkesidir.

Bu serbestlik sayesinde, sınırlı sayıdaki yasakları ihlal etmemek kaydıyla finansal mühendislerin ürün geliştirme konusunda önlerinin açık olduğunu göstermekte. Buradaki ana prensiplerden biri açıklık ve şeffaflık olmalıdır. Geliştirilen ürün sözleşmenin ve yapılan işlemine göre adlandırmalı ve açık bir şekilde ifade edilmelidir. Zira İslam'ın en temel ilkelerinden biri açıklıktır[65].

Ülkemizdeki hukuk sisteminde ise sözleşmeye bağlılık ilkesi Türk Medeni Kanunu'nun 2.maddesinde kendini göstermiştir. Bu madde gereğince taraflar, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır.

[64] Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helâl saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki "en'âm" denen hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder (Mâide Süresi,1. Ayet).

[65] Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? (Saf Süresi, 2. Ayet).

2.3. İslam'ın Faiz Yaklaşımı

2.3.1. Faizin Tanımı

İnsanoğlu ihtiyaçlarını farklı faaliyetlerden elde ettiği gelirlerden yerine getirmektedir. Ancak her zaman gelirlerin tümünü tüketmek doğru olmayabilir. Böylece gelirlerinin belirli bir miktarını harcanmayarak tasarruf edilecektir.

Toplanan bu tasarrufları fon talebi olan kesimleri aktarması için finansal mekanizmalar devreye girecektir. Ancak tasarrufçuların birikimlerini karşılıksız başkasına kullandırmaları gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda insanlar, tasarruf yapmaları ve bu tasarrufları başkalarına kullandırmak için getiri beklemektedir.

Kaynak kullandırma şekilleri farklılık gösterse de tarih boyunca faiz karşısında vadeli borç vermek en yaygın kaynak aktarma yöntemi olmuştur.

Faiz, fon talep edenlerin ihtiyaçları karşısında ödeyecekleri karşılık olarak bilinmektedir. Bir diğer ifadeyle faiz, finansal sistemdeki paranın fiyat dayanağıdır. Finansal piyasaları faiz kadar etkileyen başka bir faktörün olmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür[66].

Tarih Boyunca faiz hep tartışma konusu olmuş, birçok din ve ideoloji tarafından yasaklanmıştır. İslam, semavi dinlerden olduğu gibi faizi insanın doğasına aykırı olarak görür. Ancak günümüzde faiz, çoğu ekonomik sistemin modellerin temelini oluşturmaktadır.

İslam âlimlerinin baskın çoğunluğu, günümüzdeki faiz kavramının İslam'da yasaklanan ribaya tekabül ettiğini kabul etmektedir.

[66] YANPAR**, İslami Finans**, s.37

2.3.2. Kur'an ve Sünnet'te Faiz

Anlam olarak Riba kavramı artma veya çoğalmaya denk gelir. Faiz ise borçtan elde edilen gelirdir. Bu artma borçtan kaynaklandığından faiz olarak kabul edilmektedir.[67].

Cahiliye döneminde (İslam öncesi) faizcilik Araplar arasında çok yaygındı. Onlar borç verirken, belli bir vadede beli miktarda gelir sağlamak şartıyla verirlerdi. Cahiliye ribası diye adlandırılan bu uygulamada vade sonunda borçlu borcunu ödeyemezse faiz katlanır ve vade uzatılırdı. Bu uygulamayı İslam Peygamberi Veda Hutbesinde şu ifadelere yasakladı: "Cahiliye ribası kaldırılmıştır. Kaldırdığım İlk riba, bizim ribamız, Abbas b. Abdulmuttalib'in ribasıdır. Onun tamamı kaldırılmıştır"[68] .

Cahiliye ribası, günümsüdeki uygulaması ile faize tekabül edip etmediğine dair icma hâsıl değildir. Ancak fukahanın ekseri çoğunluğu tekabül ettiği görüşünde. Bu görüşün temeli bakara suresinin 278.[69] ve 279[70]. ayetlerine dayanır. Bu ayete göre riba, anaparadan artan kısımdır ve buda günümüzdeki faiz uygulamasına denk gelmektedir.

2.3.3. İslam'da Riba Çeşitleri

Fıkıh açısından bakıldığında ribanın iki ana çeşidinin olduğunu görürüz. Bu çeşitler aşağıdaki gibidir.

2.3.3.1.Ribe'l-Fadl

Ribe'l-Fadl, aynı ürünü iki farklı ölçek baz alarak takas etmektir. Örneğin bir ölçek arpanı iki ölçek arpayla taksa etmek Ribe'l-Fadl kapsamına girmektedir.

Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline,

[67] Abdulaziz BAYINDIR, **Ticaret ve Faiz**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016, s.27
[68] Ebû Dâvûd SİCİSTÂNÎ, **Sünen-i Ebu Davud, Menâsik**, 57, Hadis No 1905.
[69] "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın"
[70] "Bunu yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir".

birbirine eşit ve peşin olarak trampa edilirler. Ama bunların cinsleri ayrı olursa peşin olmak şartıyla, istediğiniz gibi satış yapınız"[71].

Şafii'ye göre: "Ölçeği bir dinar olan kaliteli arpa, ölçeği bir dinarın altında olan kalitesiz arpa ile değiştirilebilir. Taze arpa eski arpa ile veya saf, beyaz buğday da kara, kötü buğdayla değiştirilebilir. Tüm değişimler misli misline ve elden ele olmalıdır. Yani her iki malın da aynı ölçekte ve değişimin peşin olması gerekir. Tarafların biri bedelleri teslim almadan ayrılamazlar."[72].

Belli bir fazlalık karşılığı ödünç para almakta ribe'lfad kapsamına girmektedir. İşlemin faiz kapsamına germesi, için ödünç verirken alacaklı lehine bir menfaatin şart koşulması yeterli olacaktır.

2.3.3.2.Ribe'n- Nesie

Gecikme ribâsı. Bir cinsten olan iki şeyin birini, diğeri karşılığında veresiye olarak satmak veya başka cinslerden olup; ağırlık, hacim veya uzunluk ölçüsüyle yahut belirli ölçülerde olup, sayıyla alınıp satılan iki şeyi veresiye değişmek. Miktarlar eşit olsa bile ribâ sayılır.

Başka bir ifade ile borçlunun beli bir vadeye bağlı anaparaya ek olarak ödediği miktardır. Bu riba türü günümüzdeki kredi faizine tekabül eder. Literatürde borç faizi veya vade faizi olarak da kullanılmaktadır. Bu işlemin yasaklanmasındaki ana motivasyon tarafların birinin mutlaka zarara uğramasıdır.

Faiz ile kredi kullanılarak yapılan girişimlerde kârla veya zarardan bağımsız olarak faiz getirisinin önceden belirlenmesi, kâr edilse bile bu karın taraflar arasında âdil ve dengeli bir şekilde dağıtılmayacaktır.

Faiz ile kredi kullanımında girişimin karla sonuçlanıp sonuçlanmamasından bağımsız olarak faiz getirisinin önceden tespit edilmesi nedeni ile girişimin getirisinden

[71] Müslim, Müsâkat 81; Ebû Dâvud, Büyü' 18; Ahmed Bin Hanbel, (V/314, 320).
[72] Muhammed Bin İdrîs EŞ-ŞÂFİ, **el-Ümm, er-Riba**, c. 3, s. 28

hasıl olacak gelir paylaşımı adil olmayacaktır. Faizli işlem sonucunda taraflardan birinin mutlaka zarara uğrayacaktır. Faiz bu adaletsizliğe yol açtığı için haram kılınmıştır[73].

2.4. İslami Ekonomide Finans

Teorik olarak İslami finans, İslam dininin ekonomiye bakışına dayanmaktadır. Bu dayanağın temelinde ise Kur'an ve Sünnette var olan ekonomi ile ilgili genel teamül ve ilkeler vardır. Dolaysı ile İslami finansı daha iyi anlamamız için İslam'ın ekonomiye bakışını anlamamız gerekir.

2.4.1. Kavramsal Olarak İslami Ekonomi

Günümüzdeki iktisat okullar, insan oğlunun fikir, felsefe ve düşünce serüven ile gelişti ve evirdi. Bu gelişmeler Âdem Smith'in 1776 yılında yayınladığı Ulusların Zenginliği kitabından sonra hız kazandı. Ancak İslami ekonomi sistemi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Zira İslami finansal sistem, İslam dinine mensup insanların şeriattaki ekonomik teamülleri uygulamaya çalışılması ile gelişti[74].

İslami ekonomi, Allahlın insan oğluna bağışladığı insani, doğal ve maddi kaynakları kullanarak en fazla helal, faydalı ve adil dağıtılan refah üretebilmesi ve bunu İslam'ın ahlak perspektifine göre geleceğe aktarmaya çalışan ekonomik sistemdir[75].

Başka bir tanıma göreyse İslami ekonomi bilimi, insan oğlunun kıt kaynaklara toplumların maddi ve manevi ihtiyaçlarını şeriat çerçevesinde karşılama bilimidir[76].

Genel olarak iktisadi okul ve görüşler insanoğlunun ekonomi alanındaki davranışlarını analiz etmeye ve onu teori haline getirmeye çalışırken İslami görüş, şeriat kaynaklarındaki kaide ve kuraları ekonomik sistem haline getirmeye çalışır. Bu bağlamda İslami ekonomiyi, 'Kur'an ve sünnete uygunluk ilkesine dayanarak paranın helal ve verimli bir şekilde kazanmasını, harcanmasını ve yatırıma dönüşmesini düzenleyen sistem' olarak tanımlamamız mümkündür. Bu tanı baz alarak İslami ekonominin

[73] İsmail ÖZSOY, Kredi Faizi: Kur'ân'a Göre Bir Değerlendirme, **İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, İstanbul, Güz 1415/1994, s. 31-41.
[74] Celal Muhammed YASER, **Nahwa İktsad İslami**, Suriye, 2008, s.19
[75] Abdel Rahman Yousry AHMED, **Alm Al-İktisad Al-İslami**, Mısır, İskenderiye, Dar Al- Jamia, 2004, s.19
[76] Mahmoud Hassan SAWAN, **Asasiyyat, Al-İktisad Al-İslami**, Ürdün, Amman, Dar Al- Menahij Lilnashir Waltewiza, 2004, s.32

temelinde olan helallik perspektifi, paranın verimli bir şekilde kullanılması ve Şeriatın Maksatlarına hizmet etmesine dikkat edilmesi gerekmektedir.

2.4.2. İslami Ekonominin Temel İlkeleri

Bu ilkelerin ne olduğu konusunda birçok görüş vardır. Birtakım düşünüler genel olarak İslam dininin kardeşlik, eşitlik ve adalet gibi sosyal ilklerin geçerli olduğunu savunurken başkaları, sosyal adalet, sınırlı serbest teşebbüs hürriyeti ve mülkiyet özgürlüğü gibi salt ekonomik ilkeleri sıralamaktadırlar.

Bu bölümde İslami ekonominin diğer iktisadi görüş ve okullardan farklılık gösterdiği ilke ve görüşlere değinmeye çalışacağız.

2.4.2.1. Mülk Allah'ındır İnsan Onun Emanetçisidir

Bu ilke net olarak Bakara süresinin 284.[77] Ayetinde ve Hadîd Suresinin 7.[78] Ayetinde belirtirmiştir. Bu ayetlerde üç prensibe vurgu yapılmaktadır:

1. Mülkiyet faydalanmakla koşulludur.
2. Bu mülkiyet insanın hayatı ile sınırlıdır ve öldükten sonra miras hükümleri dışında dağılmaz[79].

---

[77] Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kadirdir. (Bakara Suresi- 284. Ayet)

[78] Allah'a ve resulüne iman edin; O'nun size emanet olarak verdiklerinden, başkaları için de harcayın. İçinizden iman edip böyle harcamada bulunanlara büyük mükâfat vardır (Hadîd Suresi- 7. Ayet)

[79] Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine ana-babanın ve akrabanın bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay (7). (Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin (8). Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın; Allah'tan sakınsın ve doğru söz söylesinler (9). Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir (10). Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. İkiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuşlarsa anasının hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa anasının payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir (11). Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir (12).

3. Her şeyi insan oğlu satın alamaz zira doğal kayanalar gibi bazı kaynaklar toplumun ortak mülkü olarak kabul edilir. (Hz. İbnu Abbas anlatıyor: " İslam peygamberi buyurdular ki: "Müslümanlar şu üç şeyde ortaktır: Su, ot ve ateş, Bunların parası haramdır"[80].

Son kural günümüzde çok önemli bir yere sahiptir. Zira doğal kaynakların hızla tükenmesi insanoğlunun gezegendeki varlığını tehdit temektedir.

Unutulmamalıdır ki kaynakların tehlikeli kullanımı ve güvensiz bir kullanımı söz konusu unsurların yok olmasına sebep olacaktır. Bu durumun doğuracağı olumsuzluklardan da tüm canlılar etkilenecektir. Öyleyse ortak değerlerimizi bütün varlıklar için güvenilir halde tutabilmenin yolu, üretirken ve tüketirken çevrenin kirletilmemesine özen gösterilmelidir[81].

2.4.2.2. Herkes İçin Asgari Geçim Hakkı

İslam devlet anlayışına göre muhtaç ve kendi geçimini sağlamayan insanların giderleri sosyal dayanışma ve toplumsal yardımlaşma mekanizmaları ile karşılanır[82]. Bu ilkeyi uygulamak için birbirini tamamlayan iki mekanizma söz konusu.

1. Zenginlere ya da gelir fazlası olanlara zekâtı farz kılmıştır [83]. Bu sayede muhtaç insanların asgari geçim geliri sağlanmaya çalışılmıştır.
2. Zekât yoluyla ihtiyaçları karşılanamayan toplumun alt kesimlerinin ihtiyaçları devlet hazinesinden (beytülmala) karşılanır. Bu uygulama bir sosyal devlet anlayışım gereğidir. Burada devlet asgari geçim hakkını tanır ve garanti eder[84].

Sosyal devlet anlayışı modern devlet yapılarının temelini teşkil eden ilkelerden biridir. Bu bağlamda Anayasanın 60. Maddesi vatandaşların sosyal güvenceye sahip

[80] Ahmed Ziyaüddin GÜMÜŞHÂNEVÎ, **Ramuz el e-hadis**, 236. sayfa, 4. hadis
[81] Hüseyin Akyüz, Ot, Su ve Ateşin Ortak Kullanımı ile İlgili Bir Hadisin Güncel ve Evrensel Değeri, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, 2015 S.236
[82] İsteyene ve yoksun kalmışa mallarından belli bir hak tanıyanlar;(Meâric Suresi 24 ve25. Ayetleri)
[83] Namazı kılın, zekâtı verin. Önceden kendiniz için ne hayır yaparsanız onu Allah katında bulursunuz. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı eksiksiz görür (Bakara Suresi- 110. Ayet)
[84] Muhammed HADİMİ, **İslam Ahlâkı**, İstanbul, İhlas Matbaacılık, 1985, s.446.

olduklarını ve devletinde bu güvenceyi yerine getirmekle yükümlü olduğunu söylemektedir[85]

2.4.2.3.Toplumsal Adalet ve Denge

Kuran'ı Kerim, Haşr Suresinin 7. Ayetinde[86] servetlerin azınlığın elinde toplanmasına karışı çıkmaktadır. Bu ilkenin esas hedefi kaynakların topluma homojen olarak dağılmasını sağlayarak sosyal adalet ve istikrarı sağlamaktır.

Din olarak İslam, kaynakların küçük bir kesimin elinde toplanmasını engellemek için faiz yasağı, miras, sadaka ve çeşitli dayanışma uygulamaları gibi mekanizmaları devreye sokmuştur[87].

2.4.2.4.Çerçeveli Ekonomik Serbestlik

İslam dininin günah kılmadığı tüm alanlarda ticari ve girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak serbesttir[88]. Zira hakkında haramlık sabit olmayan fiil ve tasarruflarda da esas olan mubahlıktır[89].

İslami ekonomiye göre insan kendine ve başkasına zarar vermeyecek tüm teşebbüslerde bulunabilir. Temeli serbestlik olan bu prensibi disipline etmek için İslam dini beli kural ve kaideler koymuştur. Buradaki hedef girişim ve teşebbüsleri İslam dininin öngörüsü çerçevesinde birey ve toplumun kalkınmasına ve refahına kanalize etmektir.

---

85 Anayasanın 60. Maddesi: Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

86 Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey 'olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir. (Haşr Suresi – 7. Ayet)

87 Muhammed Shawqi AL-FANGARY, **Al-Wajiz Fi Al-İktisad Al-İslami**, Lübnan Beyrut, Dar Al-Shark, 1994, s.14.

88 Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın (Bakara Suresi- 188. Ayet).

89 Yüksel ÇAYIROĞLU, Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, cilt: 18, sayı: 1, s.604

2.4.2.5. Harcamada Tasarruf

Kuran'ı Kerim, gereksiz yere harcama yaparak saçıp savuranları şeytana bezenmektedir[90]. Kuran'ın başka bir ayetinde ise varlıklarımızı akıl erimezlere emanet etmememizin gerektiğini söylüyor[91].

Bildiğimiz üzere kapitalist ekonomi görüşü tüketim ve borçlanmaya dayanan bir büyüme modeli benimsemektedir. Çoğu görüşe göre bu model uzun vade de doğayı ve gezegenimizi tehdit etmektedir. İslam ise bu tarz bir tüketimi şımarıklık olarak nitelendiriyor[92].

İslami Ekonomi komünist görüşteki gibi kişisel mülkiyeti ve insanlar arasındaki farklılıkları tamamen yoka saymadan insani ve makul bir şekilde yaşamak için ne kadar gerekiyorsa o kadar tüketmeyi öngörüyor[93]. Bu sayede doğal kaynaklar önümüzdeki nesillere kalacak şekilde korunacak ve daha az çatışmacı bir piyasa düzeni sağlanacaktır.

[90] Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!. Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan da rabbine karşı çok nankördür (İsrâ Suresi - 26-27 . Ayetleri).
[91] Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel şeyler söyleyin (Nisâ Suresi - 5 . Ayet).
[92] Sizden önceki toplumlar içinde yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek birikimli kimseler bulunsaydı ya! Onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kesim bunu yaptı. Zulmedenlerse içinde şımartıldıkları refahın peşine düşüp günahkâr oldular(Hûd Suresi - 116. Ayet).
[93] AL-FANGARY, **a.g.e**., s.16

3. BÖLÜM
TEORİDE VE PRATİKTE ALTERNATİF OLARAK İSLAMİ FİNANS

3.1. İslami Ekonomide Finans

Finansal sistemi talep duyulan fonların sağlanmasını ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan sistem olarak tanımlayabiliriz. Başka bir değişle finans sistemi fon fazlası olanların beli bir getiri karşılığında fazla fonlarını fon ihtiyacı olanlara aktarılmasını sağlandığı sistemdir.

İslami finans ise bu tanımlardan farklı olarak İslam'ın kurallarına göre işleyen finansal sitem olarak tanımlanır[94]. Zira hiçbir İslami finansal araçlarında temel İslami kabullere mugayir bir durum olması kabul edilemez.

İslami finansal sitemi maddi ya da ayni bir varlığın İslam'ın kabul ettiği şekilde kâr amaçlı, ortaklık ya da ticaret çerçevesinde başkasına kullandırılması olarak nitelendirmek mümkündür[95]. Bu tanıma göre finansmanda esas olan kâr amaçlı, ortaklık ya da ticaret temeli olmasıdır. Ancak kâr gütmeyen ve karşılık beklemeksizin borç verme işlemi olan Karz-ı Hasen yöntemi de söz konusu[96].

Daha geniş bir tanım yapacak olursak şöyle ifade deriz: İslami finans sistemi, fon arz edenlerin fon talep edenlere İslam dininin uygun gördüğü çerçevede bu fonları kullandırmasını sağlayan sistemdir. Bu tanımı iki ana başlık altında değinebiliriz:

Fon arz ve talep edenler: bu tarafları bireyler, kurumlar, devletler ve diğer kuruluşlar gibi geniş bir yelpazeyi kapsamakta.

Yöntem ve çerçeve: yöntem ve işleyiş konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Tek prensip İslam dinine uygunluktur.

---

[94] YANPAR, **İslami Finans**, s.29
[95] Munther QAHF, **Mefhwom Al-Temwil Fi Al-İktisad Al-İslami**, Suudi Arabistan, Al- Maahad Al-İslami Lilabhas Wa Al-Temwil, 2004, s.14
[96] YANPAR, **İslami Finans**, s.165

3.2. İslami Finansın Temel Kaideleri

İslami ekonomi ve dolaysıyla İslami finans MUÂMELÂT[97] fıkhında geçen kaidelere dayanmaktadır. Burada üç temel kaideden söz etmek mümkündür. Bunlar: büyüme, doğallık ve mal ve hizmet yoluyla finanse etmektir[98].

3.2.1. Büyüme Kaidesi

Bu kaideye göre malın büyümesi o malın sahibinin hakkıdır. Söz konusu büyüme mal ya da mülkün doğasından, mal sahibinin çabası ile veya piyasadaki arz talep dengesi yoluyla olacaktır.

3.2.2. Doğallık Kaidesi

Bu kaideye göre finansa edilecek proje ya da ürüne doğallığı gereği yaklaşılması gerekir. Burada iki temel prensipten söz konusudur:

1. Finanse edilen şey büyümeye müsait bir yapıda olmalı. Bu büyüme tarım ve hayvancılıkta olduğu gibi doğal, sanayi ve hizmetler sektöründe olduğu gibi insani bir çaba sonucu ya da piyasadaki arz talep dengesi çerçevesinde olmalıdır. Eğer finanse edilen şey doğal olarak büyüme uygun değilse İslam dinine göre finanse edenin bundan bir gelir elde etmesi söz konusu olamaz.
2. Getiri, finanse edilen şeyin getirisine bağlıdır. Finanse edilen şey kâr ediyorsa finanse edenin anlaşmadaki oranı kadar kâr elde edecektir. Ancak bu yatırım zarar ettiyse finanse eden aynı oranda zarar edecektir. Faiz sözleşmelerinde olduğu gibi önceden belirenmiş bir oran kesinlikte söz konusu olamaz.

3.2.3. Mal ve Hizmetle Finanse Etmek

Finansal işlem mutlaka bir mal veya hizmet üzerinden olması gerekir. Bu işlem ya üretim faaliyeti ile ya da bir ticaret yoluyla olmalıdır.

---

[97]Muamelat fıkhı: fıkhın ibadetler dışında kalan kısmıdır. Muamelata daha çok mal, ticaret ve sosyal yaşamı ilgilendiren konuları içeri.

[98] Ghassan Mahmud İİBRAHİMA, **Al-İktisad Al-İslami Eilm Aw Wahum**, Suriye Şam, Dar Alfakr, s.168-171

Bu kaide günümüzde çok büyük önem arz etmektedir. Zira finansal faaliyetlerin reel ekonomiden kopuk olması günümüz ekonomilerin önemli bir sorunu olarak düşünülmektedir. Bu kopukluk finansal işlemlerin reel ekonomiden bağımsız bir şekilde büyüyüp şişmesine ve krizlere yol açmasına neden olmaktadır.

Bu Prensibin, reel ekonomi ile finansal işlemlerin birbirine bağlanmasına ve üretimin büyümesine yardımcı olacağına inanılmaktadır.

3.3. İslami Finans Yöntemleri

Önceden değindiğimiz üzere İslam dinine göre finanse etmek ya kâr etme ya da yardımlaşma amaçlı olmalıdır. Yardımlaşma amaçlı finanse etmek zekât[99] gibi zorunlu ya da sadaka[100] gibi insanların inisiyatifine bırakılmış şekilde yer alır.

Kâr etme amaçlı finanse etmek ise iki ana başlığa ayrılır. Ortaklığa dayanan finansman modelleri ve ticari işlemlere dayalı finansman modelleri. Bu araştırmada İslami finansman araçlarını alternatif olarak ele aldığımız için kâr amaçlı finansman işlemlerini inceleyeceğiz.

3.3.1. Ortaklığa Dayanan Finansman Araçları

Bu tür finansman araçlarının temelinde üretim eksenli iki ya da ikiden fazla tarafın otlaklığı söz konusudur. İşleyişte finansmanı sağlayan taraf (İslami Finans Kurumu) projeye ortak olarak girer. Mudaraba ve muşaraka sözleşmeleri ortaklığa dayalı finansman modellerin en önemli örnekleridir.

3.3.1.1. Mudaraba (Emek Sermaye Ortaklığı)

Etimolojik olarak mudaraba kelimesi Arapçada Darb (Vuruş) kökünden türemiştir. Vuruşun buradaki anlamı yere vuruş (çalışma)olarak geçer[101].

---

[99] Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.” (Bakara Suresi - 215. Ayet)

[100] Her birinize ölüm gelip, "Rabbim! Ne olur bana azıcık daha süre tanısan da gönüllü yardımlarda bulunsam ve iyi kişilerden olsam!" diye yalvarmadan önce size verdiğimiz rızıklardan başkaları için de harcayın (Münâfikûn Suresi-10 . Ayet)

[101] Fuad ALSRTAWY, **Al-Tmwyl Al-İslami Wadawr Alqitae Alkhasi**, Ürdün Amman, Dar Almasirat Lilnashr Waltawziei, 1999, s.213

Mudaraba finansman aracında sermayeye sahip olan ancak yatırımı gerçekleştirmek için bilgi birikimi, emek ya da işin nasıl yapılacağına dair bir fikri olmayan sermayedarla, işi bilen ve emeğini ortaya koyacak olan şahıs veyahut kurum arasında ortaklık kurulur[102].

Mudaraba finansman aracı için iki ana gereksinim mevcuttur:

1. **Taraflar**: Sermaye sahibi ve sermayeyi kullanacak olanlar sözleşme yapacak ehliyete sahip olması gerekiyor.
2. **Sözleşmenin Mahiyeti**: teorik olarak bu yazılı metin veya sözlü bir anlaşma olabilir. Ancak günümüzde yazılı ve yasal olarak geçerli bir sözleşme olması kaçınılmazdır. İçerik olarak şeffaf, net ve yoruma açık olmayan bir metin olması gerekir. Bu sözleşmede mutlaka sermaye miktarı, yapılacak işin niteliği ve paylaşılacak kar-zarar oranlarının geçmesi elzemdir. Kâr ve zararın rakam olarak değil oransal olması gerekmektedir.

3.3.1.1.1. Mudaraba Finansman Aracının Çeşitleri

Mudaraba finansman aracı iki çeşide ayrılır:

1. **Mutlak Mudaraba**: bu finansman aracında fon sağlayan taraf projeyi uygulayan tarafa tam yetki verir ve bu çerçevede projeyi uygulayan uygun gördüğü eylemi fon sağlayana dönmeden uygular.
2. **Kısıtlı Mudaraba**: projeyi uygulayan taraf fon sağlayan tarafın çizdiği çerçeve içerisinde projeyi yönetir. Ancak bu çerçeve projeyi yönetmeye engel olmamalı.

3.3.1.1.2. Mudaraba sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması

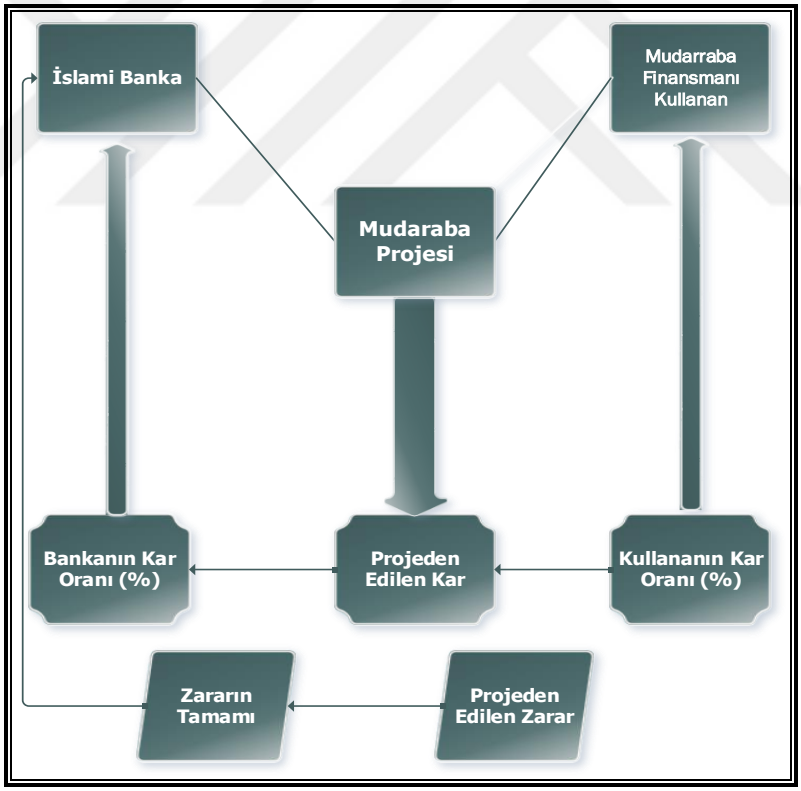
Yapı olarak Mudaraba komandit şirkete benzeyen eski bir ticari sözleşme çeşididir. İslami bankacılık kavramının doğuş aşamasında İslami finans sistemine ilişkin araştırma yapan birçok İslam hukukçusu İslami finansal sistemin Mudaraba ekseninde

102 Mustafa YURTTADUR, İshak YILDIZ**, Faizsiz Finans,** İstanbul, Beta Yayınları, 2017, s.13

büyüyeceğini düşünüyordu[103]. Ancak zamanla Mudaraba İslami bankacık için fon toplama yöntemi haline geldi.

Genel olarak İslami bankalarda Mudaraba içleyişi şu şekildedir. Önce fon sahiplerinden mevduatı alınır. Bu aşamada banka bir mudarib yani yatırımı yapacak taraf rolünü üstlenmektedir. Ardından toplanan fonları ihtiyacı olanlara kullandılar ve bu aşamada banka ya asıl fon sahibinin vekili ya da direk fon sağlayıcı olarak davranır.

Bu yöntem banka açısından birçok dezavantajı vardır. Bunların en önemlisi sermaye sahibinin proje işleyişinde yönetimde bulunmaması gerekmesidir. Bir diğer dezavantaj ise girişimin zararla sonuçlandığı durumda tüm zararın fon sahibine ayıt olması ve proje yöneticisinin zaman ve emeğinden başka herhangi bir kayba uğramamasıdır (Şekil 1).

Şekil 1: Mudaraba Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.142

[103] Muhammed Necatullah SIDDİKİ, **İslam Ekonomisinin Temelleri**, İzmir, Akyay Kaynak Yayınları,1970, s. 22

3.3.1.2. Muşaraka (Kâr-Zarar Ortaklığı)

Muşaraka finansman aracında taraflar Mudarabadan farklı olarak hem emek hem sermayede ortak olmaklalar. Buradaki iş modeli adi ortaklılık şirketlerdeki yapıya benzemektedir. Ana maksat iki ya da ikiden fazla tarafın bir ticaret ya da ponjede koydukları sermayeler oranında otaklık yapmalarıdır.

Muşaraka İslami finansman aracı olarak kabul edilmektedir. Taraflardan birinin banka olması şartıyla genellikle tüzel kişiliği olmayan adi ortaklık niteliğinde kurduğu bir yatırımın sonucunda edilen kâr veya zararın katılma oranında paylaşıldığı bir faaliyettir[104].

Bu finansman türünde ortakların girişimleri veya sermayelerinin eşit olması gerekmezken sözleşmede belirlenmiş şartlar içerisinde sermayeyi kullanma yetkilerine sahipler[105].

3.3.1.2.1. Muşaraka Finansman Aracı Çeşitleri

Muşaraka yöntemi ile finansmanı iki ana çeşit olarak önümüze çıkmaktadır[106].

1. **Mahiyet Bakımından**: finanse edilen proje bir dönemlik üretim ve hizmet ya da süreklilik arz eden bir tür hisseye paylaşımı ortaklığı olabilmekte.
2. **Süreklilik Bakımından**: burada iki tür finansman modelinden bahsetmek mümkündür.
   A- **Sürekli muşaraka**: sözleşmenin sonuna kadar sabit seyreden ilişkili finansman.
   B- **Azalan muşaraka**: projede kademli olarak emek ve sermaye ile ortak olan taraf diğer sermayedarın hisselerini alarak tek sermayedar olur.

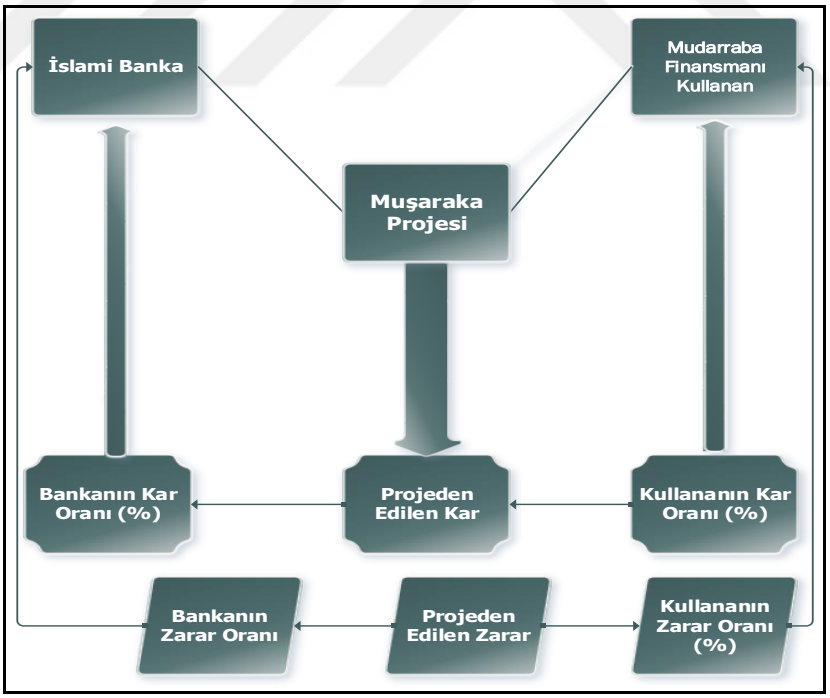
[104] Ahmet TOK, **İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları**, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi, Ankara, Haziran 2009, s.7
[105] Kürşat TUNCEL, **Risk Sermayesi Finansman Modeli, Dünya Uygulamalarının Analizi ve Türkiye İçin Özgün Bir Model Önerisi**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2000, s.105.
106 Luqman Muhamad MARZUQ, **Al-Bunuk Al-İslamiye Wadawruha Fi Tanmiat Aiqtisadiat Al-Maghrib Al-Araby**, Suudi Arabistan, Al-Maehad Al-İslami Lilbihawth Waltdryb, 2001, S 267

Sermayede payı tedrici olarak azalan tarafın kardan payı da aynı oranda azalır[107].

3.3.1.2.2. Muşaraka Sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması

Teorik olarak İslami bankalar muşaraka sözleşmesini tüm projelerin finansmanında kullanabilir. Bu proje tek işlemlik kısa vadeli yatırım veya uzun vadeli projeler olabilir. Pratik uygulamada genel olarak azalan muşaraka sözleşmesi tercih edilmektedir.

Farklı ekollerdeki İslam alimleri muşaraka konusunda farklı fikirlere sahipler. Maliki ve şafi ekollerine göre kâr ve zarar dağılımı her tarafın koyduğu sermaye oranında olmalıdır. Habbeli bakış açısına göreyse taraflar kâr ve zarar oranlarını kendi iradeleri doğrultusunda bir sözleşmeye yansıtabilirler (Şekil 2). Bu farklılık bankaların tabi olduğu ekol görüşüne göre uygulamalara yansımıştır.

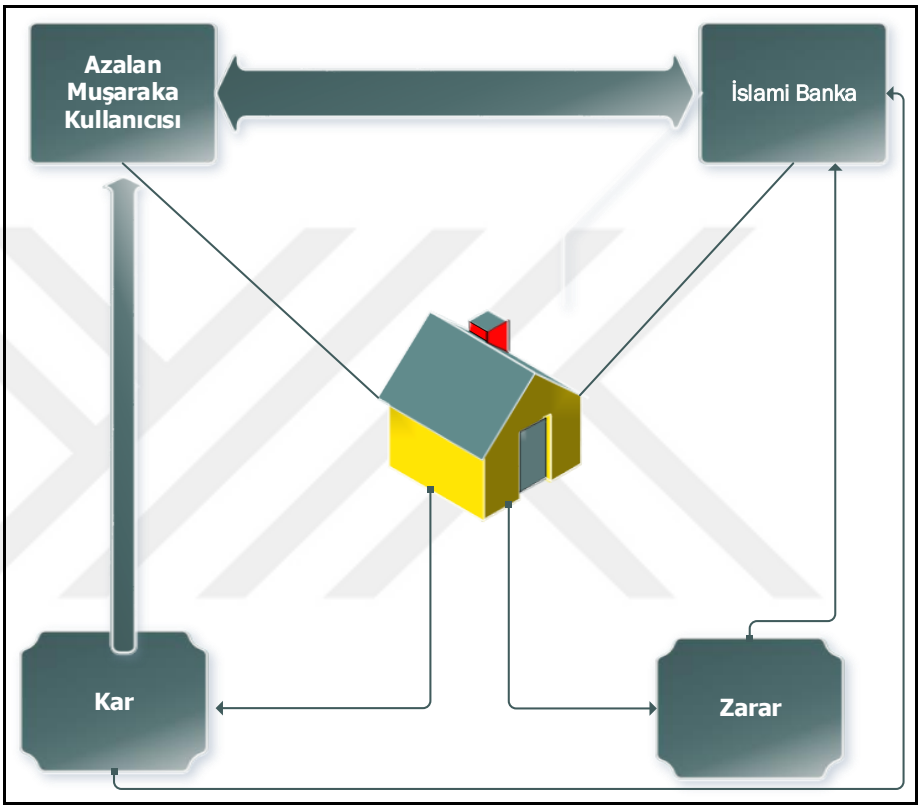

Şekil 2: Muşaraka Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.146

[107] Tok, **a.g.e.**, s.7

Son yıllarda özellikle ülkemizde azalan Muşaraka finansman aracı bireysel İslami bankacılık altında konut finansmanı olarak kullandırılıyor. Bu uygulamaya göre bankanın mülkiyetindeki bir konutu müşteriye peyderpey satılıyor ve son olarak kontun mülkiyeti tamamen müşteriye geçiyor (Şekil 3).

Şekil 3: Azalan Muşaraka ile Konut Finansmanı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.149

Genelde müşteri bankayla iki sözleşme imzalar. Biri konutu kiralama sözleşmesi diğeri ise satın alma sözleşmesi. Bu araç konvansiyonel bankacılıkta kullanılan mortgage uygulamasına alternatif olarak geliştirirmiştir. Uygulamada bankanın zarar etmesi ancak müşteri temerrüde düşmesiyle mümkündür.

3.3.1.3. Ortaklığa Dayalı Finansman Araçları ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar

Özet olarak muşaraka ve mudaraba fon fazlası olanla fon talebi olan arasında ortaklığa dayalı bir iş modeli sözleşmesidir. Mudaraba proje maliyetinin tamamın finansman sağlayan tarafa ait olduğu bir sözleşme biçimi iken muşaraka iki tarafında sermayede paydaş olduğu bir ortaklık türüdür.

Bu finansman modelleri ile faizli finansman modelleri arasındaki en bariz fark bir iş ortaklığı üzerinden yürümesidir. Ancak aradaki farklılıklara bundan ibaret değil. Temel olarak iki finansman çeşitleri arasındaki farkları tablo 1'de görebiliriz.

Tablo 2 : Ortaklığa Dayalı Finansman ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar

Kıyaslama Konuları	Konvansiyonel Bankacılık Kredileri	Ortaklığa Dayalı ile Finansman
İlişki bakımından	- Borçlu alıcı ilişkisi - Projeden bağımsız kredi ve faizini ödeme	- Ortaklık ilişkisi - Projeden elde edilen geliri paylaşmak
Finansman uygulamasındaki motivasyon	- Alınan teminatlar ve müşterinin krediyi ödeme gücü	- Projenin verimliliği ve yönetme gücü
Teminat alma nedeni	- Temerrüt halinde fonun geri dönüşünü garantilemek için	- Müşterinin projedeki ciddiyetini garantilemek ve çalışma verimini atılmak
Finansman maliyeti	- Yük olarak görünür ve ana maliyete eklenir. - Temerrüt halinde artmaya açık	- Yük olarak görünmez ve kâr akışından ayrılır.

Finansman riski	- Kredi kullananın niyeti, ödeme gücü ve alınan teminata bağlıdır.	- Projenin verimi ve finansmanı kullananın yönetme beceresine bağlı
Ekonomi ve İçtimai hayata katkısı	- Finansman sağlayıcının durumu ön planda olup projenin katkısı önemsenmez	- Projenin üretkenliği ön plandadır ayrıca genel olarak İslami bankalar sosyal faydaya da dikkat ettiği varsayılır

Kaynak: Muhamad Mahmud ALMAKAWİ, **Usus Al-Tmwyl Al-Masrifii Al-İslami Bayn Al-Mukhatarat Walsytara**, Kahire, Al-Maktabat Al-Easriat, 2001, s.36

3.3.2. Ticari İşlemelere Dayalı Finansman Araçları

Bu tür finansman araçlarında finanse eden taraf (İslami Banka) alıcı, satıcı ya da kiracı sıfatıyla projeye dahil olur. Buradaki işlem ticari işlemden doğan borç olarak görünür ve getiride ticaretten elde edilmiş karın paylaşımı kapsamındadır.

3.3.2.1. Murabaha (Maliyet Artı Kâr Satışı)

Murabaha, günümüzde İslami bankacılığın en yaygın kullandığı finansman yöntemidir. Ülkemizde bu yöntem bireysel finansman desteği, üretim desteği ve kurumsal finansman desteği gibi birçok isimle bilinmektedir.

Özet olarak bu yöntem malı peşin alıp vadeli satmak şekliyle finansman temin etmenin yöntemidir [108]. Bu yöntemde malın mülkiyeti müşteriye geçene kadar Banka üzerinde bulunduğu için gerçekleşebilecek riskleri banka üzerinde kalmaktadır.

Murabaha finansman aracında, müşteri ile İslami finans kurumunun önceden belirlenmiş sabit bir oran üzerinden gerçekleşmesi açısından faize benzettirerek tartışmalara yol açmıştır. Ancak diğer bir görüşe göre murabaha işleminin ticari bir işlem

[108] İsmail ÖZSOY, **Özel Finans Kurumları**, İstanbul, Asya Finans Yayınları, 1997, s.101

olduğu ve banka elde ettiği kazançları ticaretinden olduğundan faiz şüphesinin olmadığı yönündedir.

3.3.2.1.1. Murabaha Sözleşmesi için Gereken Şartlar

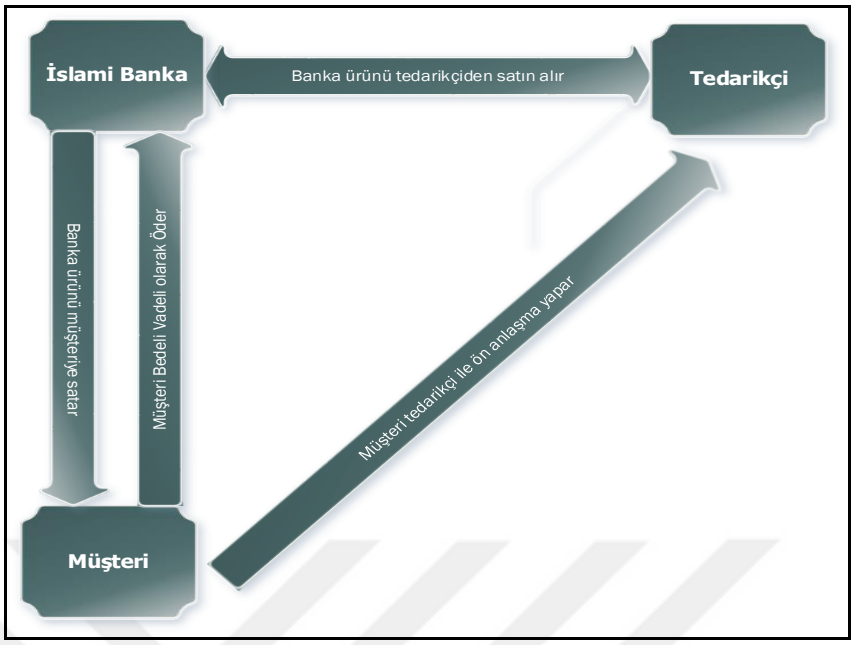
Genel olarak satış veya ticari sözleşmelerde aranan şartlar murabaha içinde geçerlidir. Bu şartları aşağıdaki gibi özetleyebilir:

1. Ürünün sahibi ya da vekili tarafların arasında olmalı ve ürünü satın almak isteyen şahsın kullanmak üzere ürüne talip olmalıdır.
2. Taraflar sözleşme yapacak ehliyete sahip olmalılar.
3. Söz konusu ürün İslam dininin günah kıldığı bir şey olamamalı. Ayrıca ürün sözleşme esnasında var olmalı ve alıcıya teslim edilmeli.
4. Fiyat sözleşmede kesin ve sabit bir rakamla ifade edilmelidir.
5. Vadeli fiyat peşin fiyattan fazla olabilir.
6. Erken ödeme veya temerrüde düşme durumunda fiyat değişemez.
7. Sözleşme metini ticarete dayalı, anlaşılır ve net olmalıdır.

3.3.2.1.2. Murabaha Finansman Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması

Murabaha, günümüzde İslami bankacılığın en yaygın kullandığı finansman yöntem olduğunu belirtmiştik. Yaygın olarak İslami bankalar mudaraba yöntemi ile fon toplayıp murabaha yöntemi ile bu fonları kullandırmaktalar.

Genel olarak uygulama iki ayrı sözleşme üzerinden gerçekleşmektedir. İlk önce müşteri beli bir ürünü satın alma niyetini bankaya iletir. Fiyat ve vade konusunda anlaşma hasıl olduktan sonra birinci sözleşmeyle banka o ürünü satın alır ve ikinci bir sözleşmeyle üzerine anlaşıldığı farkı ekleyerek vadeli şekilde müşteriye satar (Şekil 4).

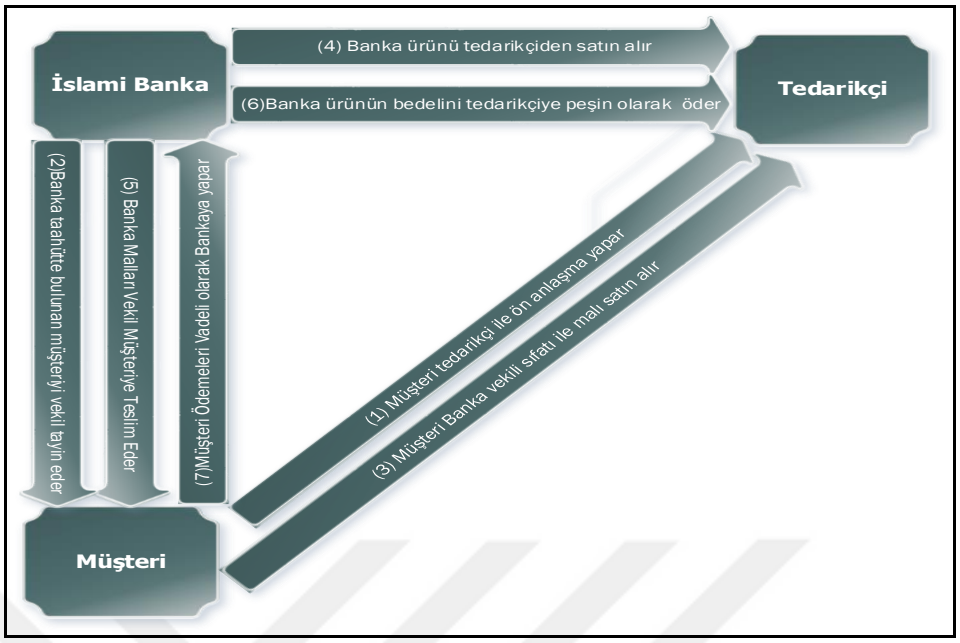

Şekil 4: Murabaha Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.157

Ancak çift sözleşmeli bir satışta vergilerin katlanması ve bankaların tüm işlemlere yetecek insan gücünün olmaması nedeni ile genel olarak müşteriye vekalet vererek işlemlerin müşteri tarafından yapılması sağlanır.

Yaygın uygulamada vekaleti alan müşteri ürünü satın alıp faturayı bankaya iletir. Ardından banka ürünün bedelini satıcıya öder. Bu işlemden sonra müşteri ödemelerini vadeli şekilde bankaya yapar (Şekil5).

Şekil 5: Uygulanana Vekaletli Murabaha Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR **İslami Finans**, s.158

3.3.2.1.3. Murabaha Finansman Araçlarının Yaygınlaşma Nedenleri

Dünya çapındaki İslami finansman işlemlerine baktığımızda murabahanın en yaygın finansman aracı olduğunu görürüz. Bazı ülkelerde bu oran 98%'e kadar yükselmiş durumda[109]. Bu yayılmanın ana nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Merkez bankalarının ve kamu otoritelerinin İslami bankalarını Konvansiyonel bankalara aynı düzenlemelere tabi tutmaktadır. Bu durum ortaklık temelli finansman araçların uygulanmasında zorluklara yol açmaktadır.
2. İslami bankalarda çalışan insan kaynaklarının kalite eksikliği nedeni ile murabaha tercih edilmektedir. Zira ortaklık temelli uygulamalar daha fazla bilgi, birikim ve uzmanlık gerektirirken murabaha sözleşmelerini düzenlemek göreceli olarak daha kolaydır.

[109] Eabd Aleazim ABU ZAYD, **Baye Almurabahat Lilamar Bialshara'i**, Suriye Dmshq, Dar Alfkr, 2004, s.30

3. Murabaha tipi finansmanın araçlarında risk faktörü diğerlerine göre daha düşüktür. Buda stabil kâr sağlayarak İslami bankaların konvansiyonel bankalara karşı rekabet gücünü aratılacağını düşündürmektedir.
4. İslam ülkelerinde yatırımlar tüketimlere kıyasla düşük kalmaktadır. Bu ekonomik ortam murabaha finansmanına daha uygun zemin oluşmasına neden oluyor.
5. İslami bankaların zayıf sermaye yapısı uzun vadeli ortaklığa dayalı yatırımlara dayanmadığından kısa vadeli ve daha stabil olan Murabaha finansman araçlarını tercih etmelerine yol açıyor.
6. Ortaklığa dayalı finansman araçlarında banka ortak olarak kabul edilir ve dolaysıyla projenin detaylarına hâkim olması gerekir. Ancak çoğu yatırımcı proje detaylarını ticari sır olarak görür ve paylaşmak istemez.

Yukarıda geçen nedenlerden dolayı İslami bankalar Murabaha tipi finansman araçlarına ağırlık veriyorlar. Ancak bu yoğunlaşma İslami finans müesseselerin imajına ve toplumdaki yerine zarar vermektedir. Bundan mütevellit İslami bankalar esas misyonlarından uzaklaşmakla suçlanıyorlar. Zira unutulmamalıdır ki Murabaha tipi finansmanın caiz olduğuna dair icma[110] söz konusu değil.

3.3.2.1.4. Murabaha Finansman Aracının Yaygınlaşmasının dezavantajları

Murabahadaki bu genişleme İslam ulemalarının eleştirisine ve uyarmasına neden olmakta. Bu genişlemenin dezavantajlarını aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür.

1. Murabahadaki gelişileme İslami bankaların kalkınmayı destekleyici vizyonu ile ters düşmektedir.
2. İslami bankaların bu denli murabahaya ağırlık vermeleri proje ve yatırımlarda deneyim kazanmalarını engellemektedir.
3. Murabaha genel olarak tüketimi desteklediği için yatırım yerine ithalatı büyütmekte ve İslam ülkelerinin ticari dengesini olumsuz olarak etkilemektedir.

[110] İslam bilginlerinin bir konuda fikir birliği etmeleri (TDK).

4. Murabaha genelde ödeme gücü olanlara yöneldiği için lüks tüketime ve harcamaya kanalize olmaktadır. Buda İslami ekonominin temel prensipleri ile çelişiyor.
5. Murabahaya dayalı finansman görünüşte faizli kredilere çok benzediğinden inançlı vatandaşlarda İslami bankaların faize kılıf uydurduğu izlenimi bırakıyor. Bu durum müşteri kitlesi faiz hassasiyeti olan İslami bankaların imajını negatif yönde etkiliyor.

İslâm Fıkıh Akademisi[111] Aralık 1988 toplantısından sonra İslami bankalara Murabaha tipi finansmanları azaltılması ve yatırımları teşvik edilmesi tavsiyesinde bulundu[112]. Ancak İslam ülkelerin tüketime dayalı ekonomisi ve İslami bankaların yönetim şekli nedeni ile bu sadece tavsiye olarak kaldı ve İslami bankaların bilançosunda Murabahanın payı büyümeye devam etti.

3.3.2.2. İcara (Finansal Kiralama)

Etimolojik olarak icara Arapçada icar (Kira) kelimesinden türemiştir. Konvansiyonel finansal sistemde var olan kiralama (Leasing) işlemlerine benzemekle birlikte, icara'de doğrudan satış olmayıp, kiralama süresi sonunda mülkiyetin tamamı alıcıya geçmektedir[113]. İslami bankalar konvansiyonel bankacılığın kullandığı çoğu finansal enstrümanı İslam'ın şeri kullarına göre dönüştürerek kullanmaktadır. Bu bağlamda icara önemli bir finansman aracı olarak görünmektedir.

Genellikle inanç hassasiyeti olan sanayi kuruluşları makine-teçhizat alımında ihtiyaç duyduğu kaynakları icara aracı ile karşılarlar. Bu aracı yardımı ile kuruluş aşamasında olan sanayi kuruluşları almak durumunda olduğu makine ve benzeri üretim teçhizatlarını icara sayesinde uzun vadeye yayarak daha iyi pozisyonla işe başlama şansını elde eder.

---

[111] İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı yetkili fıkıh ve fetva kurulu.
[112] (5/3 و 5/2)[1] numaralı İslâm Fıkıh Akademisi kararı, Aralık 1988
https://www.iifa-aifi.org/ar/1751.html (06.12.2020)
[113] Sadi UZUNOĞLU, **Yeni Finansman Teknikleri**, İstanbul, Strata Yayınları, 1998, s.11

3.3.2.2.1. İcara ile Leasing Arasındaki Farklılıklar

İslami bankalardaki icara yöntemini konvansiyonel bankaların uygulanan leasing yönteminden ayıran özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

1. Kiraya veren konumunda olan, varlığın mülkiyetine kiralama dönemi boyunca muhafaza eder.
2. Kiralayan taraf temerrüde düşmesi veya ödemlerini aksatması durumunda ekstra bir tutar eklenmez.
3. Kira konusu şeyin mahiyeti ve kullanımına ilişkin şartlar sözleşmede açıkça ifade edinmelidir.
4. Sözleşme, imzalanmayla değil varlığın kiracıya teslimiyle yürüğe girer.
5. Kira konusu unsurun mülkiyeti sözleşmenin sonunda kiracıya geçecekse bu ayrı bir devir sözleşmesi ile olur.

3.3.2.2.2. İcara Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar

İslam dinine göre icara sözleşmesini icra etmek için dört ana başlıktan bahsetmek mümkündür[114].

1. **Taraflar**: akıl melekeleri sağlıklı olması gereken taraflar kendi hür iradesi ile sözleşmeyi imzalarlar.
2. **Metin**: sözleşme metni açık, net ve yoruma kapalı olması gerekmektedir. Şeri olarak sözlü anlaşma yapmak mümkündür ancak günümüz şartları yazılı sözleşmeyi zorunlu kılıyor.
3. **Bedel**: bedelin miktarı ve cinsi net ve değişmez bir şekilde ifade edilmiş olmalıdır.
4. **Sözleşme konusu nesne**: kiralanacak şeyin gerçek hayatta bir ekonomik değeri olmalı ve kiracıya teslim edilmeli. Kiralanacak şeyin İslam dinince yasaklanmış olmamalı.

[114] Muhamad Eabd Aleaziz Hasan ZAYD, **Al-İcara Bayn Al-Faqih Al-İslami Waltatbiq Al-Mueasir**, Kahire, Al-Maehad Al-Ealamii Lilfikr Al-İslami,1996, s.17

3.3.2.2.3. İcara sözleşmesinin İslami Bankalardaki Uygulaması

İslami bankalar icara finansman aracını makine- teçhizat ve gayrimenkul finansmanında kullanmakta. İşleyiş olarak bir makineyi satın almak isteyen müşteri finansman için İslami bankaya müracaat ettiğinde banka anlaşma çerçevesinde makineyi alarak müşteriye genelde uzun vadeli bir sözleşmeyle kiralar. Makine sözleşme boyunca kiralık olarak kalır. Müşteri, makineden faydalanmak ve makineyi kullanma hakkına sahiptir.

Müşteri, bankayla yapılan ikinci bir sözleşmeyle satın alır ve kiralama vadesi boyunca satın alma bedelini ayrı bir ödeme şeklinde yapar. Sonuç olarak alıcı, "kira bedeli ve satış bedeli" olarak iki farklı ödemeyi süreç boyunca yapar ve vade sonunda malın mülkiyetini üzerine alır.

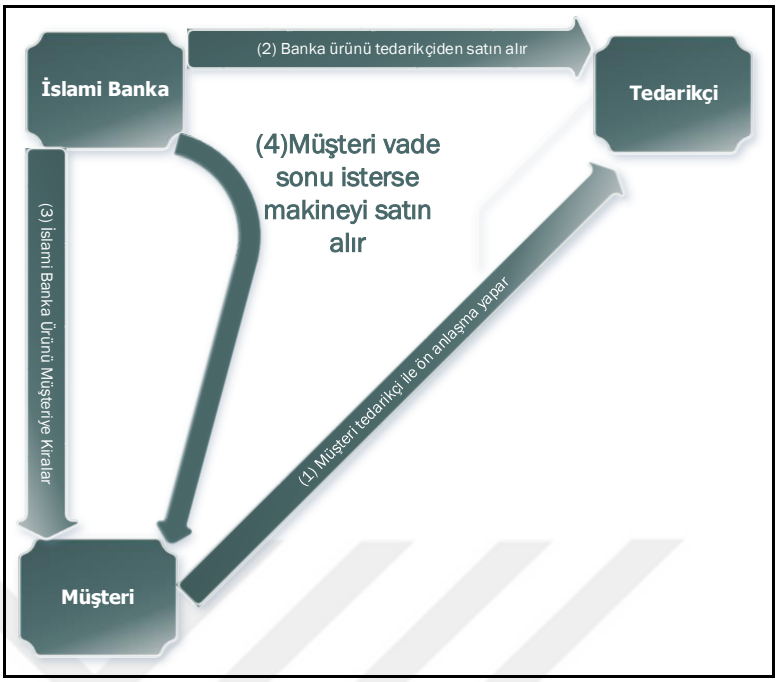
3.3.2.2.3. İcara Sözleşmesinin çeşitleri

Günümüzde İcare temelli araçlarda iki ana uygulama modeline ayrılmaktadır. İslami bankacılık sistemi açısından incelediğimizde aşağıdaki uygulama şekillerinin öne çıktığını görürüz.

3.3.2.2.4.1. El İcara El Müntehiye Bit Temlik (Mülkiyetle Biten Kiralama)

Bu yöntemi iki taraf arasında yapılan sözleşmeyle bir malın kiralanması ve kira süresinin bitimi ile malın mülkiyetinin kiracıya geçtiği finansman olarak tanımlamamız mümkündür[115]. Yaygın uygulamaya göre karşılıkla alım ve satım taahhüdünde bulunulmaz ve sözleşme sonunda alım satım işlemi opsiyonlu olur. Satış işlemi olduğunda piyasa şartları ve pazarlık fiyatı belirler. Bu finansman aracını bir tür kiralama ve opsiyonlu alım sözleşmesinin karması olarak düşünmek mümkündür (Şekil 6).

[114] Khalid ALHAFY, **Al-İcara Al-Muntahiat Bialtamlik**, Suudi Arabistan, Cidde, s.48

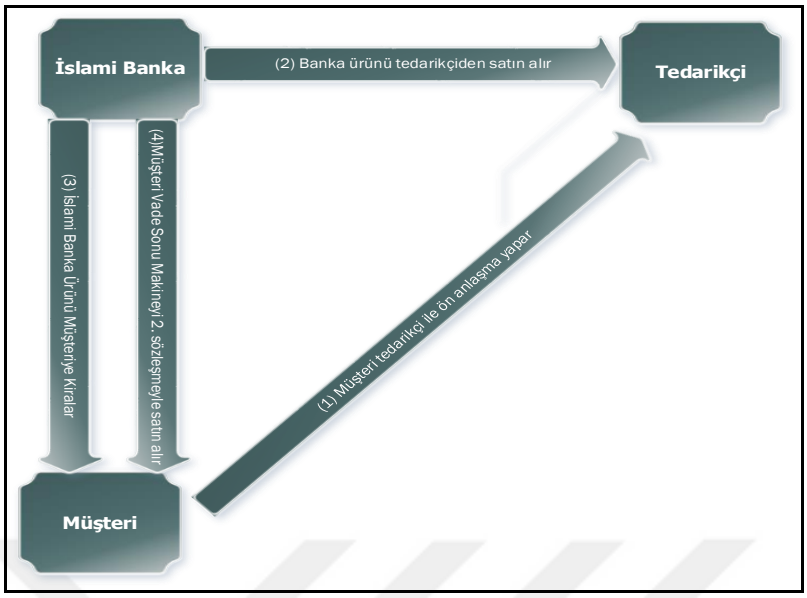

Şekil 6: El İcara El Müntehiye bit Temlik Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR **İslami Finans**, s.160

3.3.2.2.4.2. İcara Sümme El Bey (Kiralama Sonunda Satış)

Bu tür finansman aracında vade sonunda malın mülkiyeti beli bir bedel karşılığında kiracıya geçer. İşlem için iki sözleşme gerekir. Birinci sözleşme ile şeyin kiracıya kiralanma işlemi yapılır. Vade sonunda ise satış işlemi ikinci bir sözleşmeyle yapılır (Şekil 7).

Şekil 7: El İcare Sümme El Bey Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.161

3.3.2.3. Selem (Peşin Ödemeli Satış)

Selem sözleşmesi, peşin ödeme ile standart bir malı vadeli olarak takas etmek anlamına gelir. Paranın değil malın vadeli olduğunda selem sözleşmesi gerçekleşmiş olur[116].

Selem sözleşmesinin temelleri Kur'an-ı Kerimin bakara süresinin 282. Ayetinde zikredilmiştir[117]. İlk uygulamaları çoğunlukla tarımsal mal satan tüccarlar arasında yapılırdı. Çiftçi, hasat mevsiminde ürünü teslim etmek üzere satış yapar ancak bedelini peşin alır. Bu sözleşme türünde her iki taraf için de karşılıklı menfaat vardır. Ürünü satan,

[116] Süleyman AKDEMİR, Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım. **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, Haziran 2018, s.98

[117] Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yapar da zarar verirseniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir (Bakara Suresi- 282. Ayet)

malı elinde olmadığı halde bedelini alarak üretim giderlerini karşılarken alıcı ürünü piyasa şartlarından bir miktar iskontolu olarak temin eder ve rekabet gücünü artırılır.

3.3.2.3.1. Selem Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar

Prensipte salam bir satış sözleşmesidir. Bundan mütevellit temel satış hükümleri burada da geçerlidir. Ancak salam için bazı özel şartlar vardır[118]:

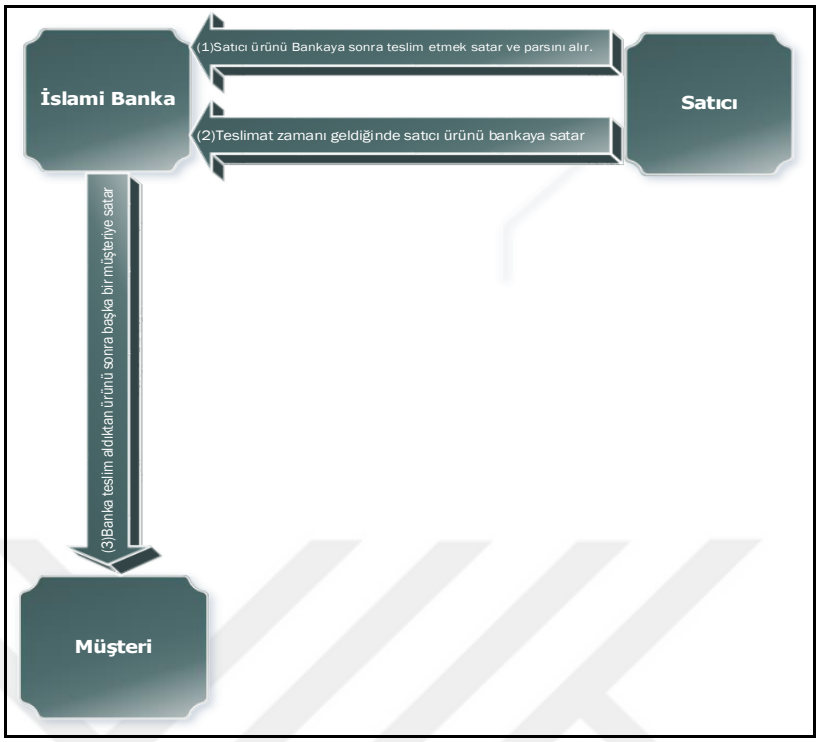
1. Satış konusu ürün vadeli satış için uygun olmalıdır. Buradaki en önemli nokta para birimi veya varlık satışının söz konusu olmamasıdır. Zira bu tür bir takas faiz kapsamına girer.
2. Satış konusu ürün borç olarak kabul edilir.
3. Söz konusu ürünün türü, miktarı, özeliği ve kilosu net bir şekilde sözleşmede zikredilmesi gerekir.
4. Satılan ürün gerçek olup teslim edilmeye uygun olmalıdır.
5. Teslimat zamanı net bir şekilde belirttirmelidir.
6. Satıcı ürünün ücretini peşin olarak teslim almalıdır.

3.3.2.3.2. Salam Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması

İslami finans uygulamalarında salam ürünü sonra teslim edilmek üzere peşin satış işlemidir. Uygulamada müşteri bankaya giderek henüz var olmayan bir ürünü satar ve parasını peşin alır. Satış genellikle makul düzeyde iskontolu fiyat üzerinden yapılır. Bu aşamadan sonra iki farklı uygulama söz konusu.

Normal salam uygulamasında banka ürünü teslim aldıktan sonra piyasa durumuna göre pazarlar ve satar (Şekil 8).

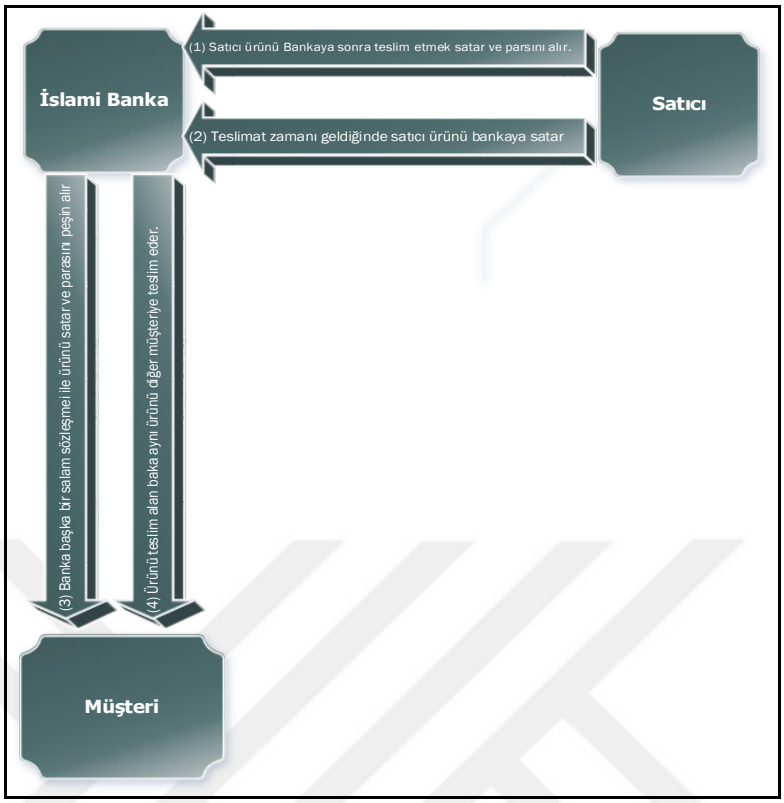
[118] Ahmad Sbhi ALEİADİ, **Adwat Al-Aistithmar Al-İslami**, Ürdün, Dar Al-Fikr, 2010, s.38

Şekil 8 : Salam Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.164

Paralel salam uygulamasında ise banka yine bir salam sözleşmesi ile ürünü başka bir müşteriye satar ve bedelini peşin alır. Teslim tarihine banka ürünü asıl üreticiden teslim alır ve ikinci müşteriye teslim eder (Şekil 9).

Şekil 9: Paralel Salam Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.165

Torik olarak salam sözleşmesi İslami bir finansal aracı olsa da uygulama olarak çok yaygınlaşmamıştır.

Bu anlamda en yaygın ve başarıl uygulamaların Sudan'da olduğunu söylemek mümkündür. Sudan'da selem finansmanı tarım sektöründe yoğun biçimde kullanılmakta ve bu sektörü için kayda değer olumlu etki yaratmaktadır. Sudan örneğinde İslami bankalar tarımsal ürünleri selem yöntemi ile alıyor ve hasat zamanı gıda sanayi sektöründe faaliyet yapan firmalara satıyor. Bu şekilde finansman sıkıntısı çeken yoksul tarım çalışanları üretim için yeterli kaynak buluyor[119].

[119] Othman Biabkur AHMD, **Tajribat Al-Bunuk Al-Suwdaniya Fi Al-Tmwyl Al-Ziraei Bisighat Al-Salam**, Almaehad **Al-İslami** Lilbihawith Waltadrib, Suudi Arabistan, 1997, s.25

3.3.2.4. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma)

İstisna, bir ürünü üretmesi için üreticiye sipariş verilmesini ifade etmektedir. İnşaat ve gemi yapımı gibi büyük projelerin finansmanında kullanılan bir araçtır.

İstisna finansman aracı bireysel bankacılıkta henüz inşa edilmemiş konut (Maket Konut) finansmanında da kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım nispeten kısıtlı kalmıştır.

3.3.2.4.1. İstisna ile Salam Arasındaki Farklar

İstisna sözleşmesi, selem sözleşmesine benzese de aralarında ciddi farklılıklar vardır. Bu farklılıkları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. İstisna sözleşmesinde ödeme taksit ya da kısmi taksitle yapılabilir ancak salam sözleşmesinde ödeme peşin yapılmalıdır.
2. İstisna da söz konusu ürün henüz üretilmemiş olmalı.
3. Selem sözleşmelerinde malın teslimi sözleşmede net olarak tespit edilmeli gerekirken istisna için böyle bir kural yoktur.
4. Genel olarak istisna proje finansmanında kullanırken salam daha çok tarımsal üretim için kullanılmaktadır.

3.3.2.4.2. İstisna Sözleşmesi İçin Gereken Şartlar

İstisna finansman aracı genel olarak bir ön sipariş işlemidir. İslami anlamda bu sözleşmenin gerçekleşmesi için gereken şartlar aşağıdaki gibidir:

1. Sözleşmede üretilecek ürünün cinsi, türü, mahiyeti ve diğer teknik detayları net olarak ifade edilmesi gerekir.
2. Söz konusu ürün gerçek olup insanlar ve taraflarca belli olması gerekir.
3. Fiyat ödemesi peşin olarak ödenmemeli zira peşin ödenen işlem salam olarak kabul edilir. Ancak bazı görüşler peşin ödemeyi de hoş görmekte[120].
4. Üretimi sipariş edilen ürün İslam dinince haram kılınmamış olmalıdır.

[120] Ebubekr Bin Mesud Al-KASANİ, **Badayie Al-Sanayie Fi Tartib Al-Sharayie**, Dar Alkutub Al-Eilmiya, 1986, 5. Cilt, S.3

3.3.2.4.3. İstisna Finansman Aracının İslami Bankalardaki Uygulaması

İstisna aracı diğer İslami finansman uygulamalarına göre daha esnektir. Özelikle ödeme koşulları bakımından bankaları avantaj sağlamakta, peşin, vadeli veya bir miktar peşin bir miktar vadeli olarak ödeme esnekliği sunmaktadır.

Uygulama olarak banka direk üretim faaliyetinde bulunabilir ya da finansman sağlayarak müşteri adına başka üreticiye sipariş vererek ödeme kolaylığı ve taksit seçeneğinde buluna bilir.

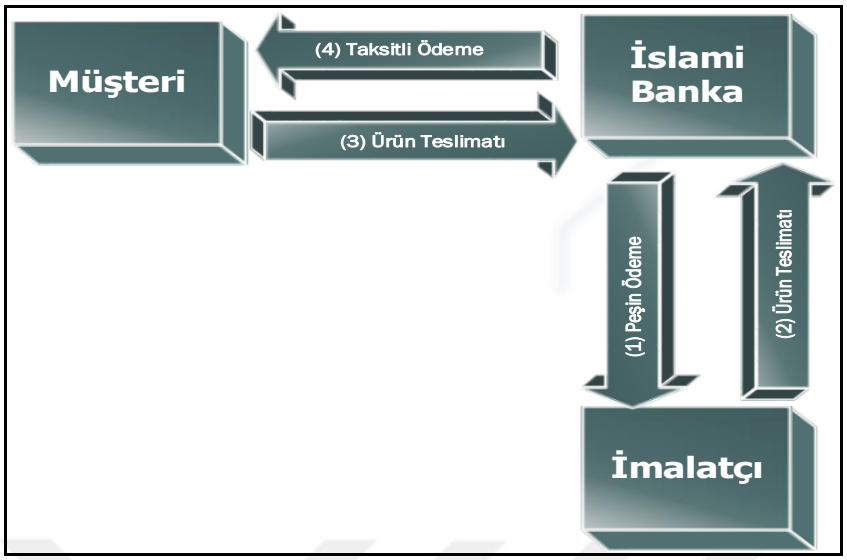
Banka Üretici Rolünde: burada banka müşteriye istediği ürünü direk üretim faaliyetinde bulunur, taksit veya ödeme esnekliği seçeneği sunar (Şekil 10). Teorik olarak böyle bir seçenek olsa da uygulamada gerçekleşmesi beklenen bir durum değil. Zira banka kurumu üretimde bulunması bankacılık faaliyetine uygun değildir.

Şekil 10 : İstisna Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.163

Banka ürettirici Rolünde: Burada banka müşteri için bir ürünü başka üreticiye ürettirir ve parasını peşin öder. Ürünü teslim aldığında müşteriye teslim eder, müşteride ödemeyi bankaya vadeli veya anlaşmaya göre başka şekilde yapar. Bu uygulamanın adı paralel İstisna olarak geçmektedir (Şekil 11).

Şekil 11 : Paralel İstisna Finansman Aracı

Kaynak: YANPAR, **İslami Finans**, s.163

İstisna uygulamasında en önemli sıkıntı, üretilen ürünün verilen sipariş ile farklılık göstermesidir. Bu farklılık kalite veyahut özelik olabilir. İslami bankalar bu sıkıntıyı gidermek için üreticinin müşteri tarafından seçilmesi ve üretim esnasında imalatçının müşteri tarafından denetilmesi gibi çözümler üretmişlerdir.

3.3.2.5. Ticarete Dayalı Finansman ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar

Ticarete dayalı finansman araçlarının temelinde ya ödemeyi ya da ürünün teslimatını ertelenmesine dayanmaktadır. Aynı zamanda ödemeyi vadelere bölme imkânı da sunulmaktadır. Bu bağlamda asıl fiyat ve kâr oranı biliniyorsa murabaha, önceden ödeme yapılıp teslimat erteleniyorsa salam, beli bir ürün üretimi için ise sözleşmeye istisna adı verilir. Buradaki ana prensip sözleşmenin sabit, net bir fiyatla gerçekleşmesi ve bir ürün, mal ya da ticaret üzerinden yapılmasıdır.

Önceden belirdiğimiz gibi Murabahaya dayalı finansman aracı günümüzde İslami bankaların kullandığı en yaygın finansman aracıdır. Aşağıdaki tabloda ticarete dayalı finansman araçları ile faizli finansman işlemleri arasındaki en önemli farklılıklara değinilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3 Ticarete Dayalı Finansman Araçları ile Faizli Finansman Arasındaki Farklılıklar

Kıyaslama Konuları	Konvansiyonel Bankacılık Kredileri	Ticari İşlemlere Dayalı Finansman
İlişki bakımından	- Borçlu alıcı ilişkisi - Yapılan İşten bağımsız kredi ve faizini ödeme. - Gecikme durumunda ek faiz eklenmesi.	- Alıcı satıcı ardından borçluluk ilişkisi. - Bazen kiracı kiraya veren ilişkisi. - Alınan ya da satılan ürünün zamanında teslim etmek. - Gecikme üzerine ek ödeme yoktur.
Finansman uygulamasındaki motivasyon	- Alınan teminatlar ve müşterinin krediyi ödeme gücü	- Alıcının ya da kiracının ciddiyeti ve işlemin karlılığı. - İstisna işleminde projenin yapılabildiği ve üreticinin kalitesi
Teminat alma nedeni	- Temerrüt halinde fonun geri dönüşünü garantilemek için	- Müşterinin projedeki ciddiyetini garantilemek ve ödememesi halinde garantiye almak.
Finansman maliyeti	- Yük olarak görünür ve ana maliyete eklenir. - Temerrüt halinde artar.	- Yük olarak görünür fakat sabit bir rakam olup önceden netleşir ve hiçbir şekilde artmaz.
Finansman riski	- Kredi kullananın niyeti, ödeme gücü ve alınan teminata bağlıdır.	- Alıcı ya da kiracının ciddiyetine ve teminata bağlıdır.
Ekonomi ve İçtimai hayata katkısı	- Finansman sağlayıcının durumu ön planda olup projenin katkısı önemsenmez - Verimsiz işleme kullanılıyorsa enflasyona negatif katkı yapar.	- Finansman işlemi gerçek ticarete bağlı olup gereksiz şişmelere yol açmaz. - Ticareti temelli olduğu için üretimi destekler ve refaha katkıda bulunur.

Kaynak: ALMAKAWİ, **a.g.e**, s.43

3.3.3. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç)

Din olarak İslam, sosyal açıdan insanların yardımlaşmasını ve dayanışma içerisinde olmalarını teşvik etmektedir. İslam, bu davrananların ödüllendirileceğini ifade eder[121]. Ödünç borç verme ve zor durumda kalan insanlara yardım etme ilkesi Kur'an-ı Kerim'de[122] ifade edilmiş olup İslam'ın içtimai eylemleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Bu bağlamda Karz-ı Hasan herhangi karşılık beklemeden borç verme işlemine verilen isim olarak tanımlamamız mümkündür. İslam dininin kabul ettiği tek borç verme yöntemi karşılıksız borç anlamına gelen karz-ı hasendir. Bu borç verme şekli daha çok zor durumda olanlara işlerini yoluna koyması için verilen borç olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal olarak kuruluş amacı kâr etmek olan İslami bankaların karz-ı hasan üzerinden fon kullandırması kısıtlı kalacaktır[123]. Ancak kısıtlıda olsa bazı durumlarda İslami bankalar zor duruma düşen müşterilerini desteklemek için karz-ı hasan adı altında fon sağladıkları görünmektedir.

Temelde karz-ı hasan karşılıksız ve beklenti olmadan verilen bir borç olarak uygulanır. Ancak borç alan taraf isterse geri ödemede bir miktar fazla ödeme yapabilmektedir.

Burada alacaklı taraf, istediği zaman alacağını talep etme hakkına sahiptir. Bu sebeple karz-ı hasen yoluyla, istenilen miktarda nakit bulmak kolay olmadığı gibi ne zaman isteneceği belli olmayan bir parayla önemli bir ekonomik faaliyette yapılamaz[124].

---

[121] Ahmet ÖZDEMİR, Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 12, 2012, s.134

[122] Muhtaçlara yardım eden erkeklere, muhtaçlara yardım eden kadınlara ve Allah'a (O'nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır (Hadîd Suresi- 18 . Ayet). Andolsun ki Allah İsrâiloğulları'ndan söz almıştı. Onlardan on iki de nakîb (temsilci) göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, peygamberlerime iman eder ve onları desteklerseniz, bir de Allah rızâsı için borç verirseniz andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Artık bundan sonra içinizden kim inkâr ederse kesinlikle doğru yoldan sapmış olur." (Mâide Suresi- 12. Ayet)

[123] TOK, **a.g.e**, s.11

[124] TOK, **a.g.e**, s.11

3.4. İslami Finans ve Finansal İstikrar

Finansal istikrarın sağlanması ya da bozulmaması dünyadaki tüm siyasi, mali ve parasal otoritelerin ana hedeflerinden biridir. Zira istikrarlı toplumsal yaşamlar için istikrarlı finansal ortam inşa etmek kaçınılmazdır. Bu bölümde finansal istikrarın mahiyetine, oluşması için gereken şartlara ve İslami finansın bu konuda nasıl bir katkı sunabileceğine değineceğiz.

3.4.1. Finansal İstikrarın Tanımı

Finansal istikrar konusunda uzman araştırmacı ve fikir insanlarının anlaştığı net bir tanım mevcut olmayıp çoğu akademisyenler tersi olan finansal istikrarsızlığı tanımlamaya gitmişlerdir. Bunun temel nedeni finansal istikrarı sağlayacak unsurlarının net olmaması ve çok karmaşık katmanlardan oluşmasıdır. Oysa ki finansal istikrarsızlığın emareleri net olarak görünür. Finansal istikrarın en çok kullanılan tanımlarından biri Finansal krizlerin olmaması şeklinde geçer[125]. Ancak bu tanım doğru olsa da olası finansal kriz ve istikrarsızlık sorununun çözümünde bize hiç yardımcı olmaz. Çünkü istikrarın ne olduğunu tanımlamadan istikrarsızlığı engellemek mümkün değil.

Finansal istikrarı tanımı üzerinde mutabakat olmasa da birçok kabul edilir tanımı vardır. Large Andrew'ya göre Finansal istikrar: sisteme güvenin devam ettiği, şoklara dayandığı ve ödemeler dengesinin sürdüğü ortamdır[126].

İMF adına finansal istikrarı tanımlamak için çalışma yürüten Garry Schinansi konuyu şu şekilde ifade ediyor:

[125] Glossary of International Economics, **Financial stability,** http://www.personal.umich.edu/~alandear/glossary/f.html#FinancialStability (10/12/2020)

[126] Large ANDREW, **Financial stability : maintaining confidence in a complex world,** Bank of England
Financial stability review December 2003, p. 170

İstikrarlı finansal sistem, sürekli bir istikrar aralığı içinde olması, ekonomik performansa olumlu katkı sunması (Engelleyici olmaması), dış ve iç etkenlerden kaynaklanan beklenmedik şokları bertaraf etmesi beklenir[127].

Tanımda gördürdüğü üzere finansal sistemin asıl rolü ekonomik faaliyetin desteklemesi ve engelleyici olmamasıdır. Ayrıca sürekliliğe ve şoklara karşı dayanıklılığa vurgu yapılmaktadır. Tanım, şoklar iki bölüme ayrılmaktadır.

1. **İç şoklar**: finansal sistemin büyümesi ve gelişmesinden kaynaklanan fiyatlama sorunları, dengesiz büyüme, likidite sorunları veya bankacılık sorunlarından kaynaklanan şoklarıdır.
2. **Dış şoklar**: doğal afetler, siyasi istikrasızlıklar, sosyal olaylar, savaşlar ve jeopolitik sıkıntılar gibi etkenlerden kaynaklanan şokları ifade etmektedir.

3.4.2. Finansal İstikrarın Unsurları

Gördüğümüz üzere istikrarlı finansal sistem, ana fonksiyonlarını yerine getiren, iktisadi faaliyeti destekleyen ve tüm ekonomik faaliyete olumlu katkı sağlayan sistem olarak tanımlanıyor. Aşağıdaki unsurlar vaki olduğunda istikrarlı bir finansal sistemden söz etmek mümkündür.

1. Parasal istikrar.
2. Finansal piyasalara güvenin.
3. Finansal ürünlerin makul bir şekilde fiyatlanması.

3.4.2.1. Parasal İstikrar

Parasal istikrar, paranın fiyat istikrarı olarak tanımlanır. Bu istikrarın en net göründüğü yer enflasyon oranıdır[128].

---

[127] Garry J. SCHİNASİ, **Defining financial stability,** IMF Working Paper, International Monetary Fund, October 2004, p.8
https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf (10/12/2020)

[128] Enflasyon oranının sıfır olması beklenemez zira böyle bir durum durgunluğa yol açacağına yol açacaktır diye düşünülür. En ideal enflasyon sakin ve öngörülü artış seviyesinde olan enflasyondur.

Fiyatların istikrarlı olması yatırım ve tüketim davranışlarının düzgün ve sağlam zemin üzerine inşa edilmesine yol açmakta buda kaynakların daha verimli kullanılmasına sağlamaktadır. Enflasyonun tahminlerin çok yüksek olmaması yatırımcıların daha cesur olmasına neden olur. Malumumuz yüksek enflasyon beklentisi birey ve şirketleri yatırım yapmaktan ziyade varlıklarını korumaya yönelendiler. Bu durum işsizlik, durgunluk ve sosyal sıkıntılara yol açabilmektedir.

3.4.2.2. Finansal Piyasalara Güven

İtibari paraların temel işlevi güvene dayanır. Para, takas ve varlık depolama aracı olarak bilinir. Nedeninden bağımsız güven kaybı yaşanırsa mevduat sahipleri bankalardaki mevduatlarını başka değer çeşitlerine çevirmek için çekmeye başlarlar. Ancak ne yazık ki bankadaki likidite miktarı rakamla ifade edilen mevduatlardan çok daha azdır.

Michael Foot'e göre bankaların likit sıkıntısı yaşadığı bir ortamda parasal istikrardan söz etmek mümkün değil. Foot, güvensizlik ortamında insanlar varlıklarını sistem içerisinde biriktirmekten kaçacaklarını dolaysıyla kredi kanallarının daralacağını öne sürer[129].

Bankalararası işlemler toplam finansal işlem hacmi içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu pazar bankalara kısa vadeli ve esnek bir piyasa sunmaktadır. Burada yaşanacak güvensizliğin finansal sistemin çarklarının durma noktasına gelmesine neden olur.

Bankalararası piyasada yaşanan güvensizliğin nelere yol açabileceği 2008 krizinde net olarak göründü. Kriz esnasında finans kuruluşların birbirine güveni sarsıldı ve bankalararası piyasalar durma noktasına geldiği için sistemi felç oldu.

Mali kurumların görevlerini yerine getirmeme kuşkusu toplumun bu kurumlara karşı güvensizliğini tetikler. Peki finans kurumlarının görevlerini yerine getirememesine yol açacak durumlar ne olabilir?

[129] Michael FOOT, **What is financial stability and how do we get it?,** United Kingdom, The Financial Services Authority, s.15

Bu konu çok detaylı ve çok yönlüdür. Böyle bir ortamı yaratacak etkenler, sigortalama sıkıntıları, piyasa riskleri, genel ekonomi riskleri ve faiz riski gibi etkenler olabilir[130].

Tüm bu etkenler banka bilançosunda bozulmalara neden olabilecek dolaysıyla mudilere ve diğer banklara karşı sorumluluklarını yerine getirememe sonucuna yol açacaktır. Böyle bir ortamın yaşanması durumunda insanların aniden paralarını çekmek için bankaya akın etmesine yol açacak ve bankanın iflasına kadar gidebilecek. Güvensizlik nedeni ile çöken banka ne kadar büyükse sistemde yaratacağı sarsıntı o kadar büyük olur. Unutulmamalıdır ki 2008 krizi Lehman Brothers'ın çöküşüyle tetiklenmişti.

3.4.2.3. Finansal Ürünlerin Fiyat İstikrarı

Finansal ürünlerindeki fiyat istikrarsızları öncelikle finansal piyasalarda ardından genel ekonomide sıkıntılara yol açmaktadır. Bu sıkıntılar aşağıdaki unsurlar üzerinden gerçekleşir.

1. Hane halkı varlıklarındaki değişimler ve bunun tüketime yansıması.
2. Hisse senedi piyasalarındaki istikrarsızlık ve bunun yatırım iştahına kötü etkisi.
3. Şirket bilançosuna etkisi ve buna dayanarak şirket harcamalarındaki düş yaşanması.
4. Sermaye giriş ve çıkışlarına etkisi ve istikrarsızlığa yol açması.

Finansal ürünlerdeki istikrarsızlık genel ekonomiyi kötü etkisi büyük olabilir. Buda yaşanan sıkıntıların boyutu ile ilgilidir.

Çoğu iktisat düşünürüne göre finansal ürünler gelecekte bir gelir vaadidir ve bu ürünün fiyatı ürünü ihraç eden tarafın sağladığı güven ve performansa dayalıdır. Bu bağlamda ürünün piyasa fiyatı o ürünle ilgilenen insanların o üründen beklentilerinin ve ihraç eden tarafa karşı bakışlarının ortalamasını temsil eder.

---

[130] Aerdt HOUBEN, Jan KAKES and Garry SCHİNASİ, **Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability**, IMF Working Paper (WP/04/101), International Monetary Fund, June 2004, p. 19.

Genel olarak gelir beklentisi kurumun güvenirliği, geçmiş performansı ve kâr payı dağıtım politikasına dayanmaktadır.

Fiyat, ürünü ihraç eden kurumla ilgisini yüksektir. Ancak Finansal piyasanın derinliği ve ürüne ilgi artıkça katılımcıların fiyatlandırma üzerindeki etkisi artacaktır. Böyle bir ortamda taklitçiliğin ve algıdaki bozulmalar yanlış fiyatlandırmaya dolaysıyla balonlaşmaya neden olabilir.

Finansal balon: varlık fiyatlarında yaşanan hızlı yükselme ve bunu takip eden hızlı düzeltme sürecidir. Gerek yükseliş ve gerekse düzeltme varlığa ilişkin temel değerlere dayanmaz. Süreci başlatan ve bitiren yatırımcıların algısıdır[131].

Ancak bir alan ya da üründe finansal balonun olup olmadığını kestirmek çok zordur. Balon varlığı net bir şekilde tespit etmek mümkün olsaydı sönümlendim şansımız olurdu. Buna dayanarak çoğu akademisyen finansal balonu sadece patlayan balonlardan ibaret olduğunu ifade eder.

Önceden belirtiğimiz gibi finansal ürünlerin fiyatı gelecek için bir gelir beklentisini ifade eder. Bu beklentilerde temelsiz bir alığı olduğu durumunda er ya da geç düzeltmeyle kendini gösterecektir. Bu düzeltme bazen çok sert ve hızlı olabilir. Böyle bir düzeltme kurumun büyüklüğüne bağlı olarak genel finansal sistemde stres ve dalgalanmalara yol açabilir.

Finansal dalgalanma dönemlerinde, diğer dönemlerde bir firma, sektör veya ülkeyi etkileyen bir şokun diğer firmalara, sektörlere veya ülkelere sıçrama ve bulaş hızı yüksek olur[132]. Bu ektinin hızlı yayılmasında en önemli etkenlerden biride finansal hızlandırıcılardır.

[131] Selim AREN, Duygusal Finansın Kavramsal Çerçevesi: Finansal Kriz ve Balonların Anlaşılmasında Yeni Bir Yaklaşım, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2019, s.14
[132] Nobuhiro KİYOTAKİ, John MOORE, Credit cycles, **Journal of Political Economy**, 1997, p.211

3.4.3. İslami Finansın Finansal İstikrardaki Rolü

Finansal istikrarların piyasalar ve genel ülke ekonomisindeki önemli rolüne değindik. Bu bölümde İslami finansın genel finansal istikrara katkılarına ve bu istikrar unsurlar üzerindeki etkisine değineceğiz.

3.4.3.1. İslami Finans ve Parasal İstikrar

Değindiniz üzere parasal istikrar genel enflasyon ve fiyat istikrarını temsil etmektedir. İslami finans hem finansman maliyeti hem de kaynakları yönlendirmek açısında sürece katkıda bulunmaktadır.

3.4.3.1.1. Finansman Maliyeti Açısından

Klasik faize dayalı finansman araçlarında faiz giderleri yatırım maliyeti olarak yansır ve yatırım bütçesindeki kredi oranına göre son ürün fiyatına eklenir. Ayrıca faiz gideri sabit ve periyodik ödemeler halinde iken üretim gelirleri piyasa ve genel ekonomi ortamına göre değişiklik gösterir. Konvansiyonel finansman modellerinde kredi taksitlerin ödenemediği durumlarda gecikme faizi nedeni ile maliyet artış yaşanır. Ayrıca eğer genel ekonomi yapısı bu tür bir finansmana dayanmaktaysa ortalama fiyat düzeyini yukarı çeker.

İslami finansal aracılar (Muşaraka ve Mudaraba) ile finansman sağlandığı durumunda ise ekstra yatırım finansman maliyetinden söz etmek mümkün değil. Ayrıca finansman sağlıysan tarafın getirisi kâr payı üzerinden olduğu için her dönemin kâr ve zararı o döneme hesaplanır ve borç stoku oluşmaz.

Bu durum nisbi bir fiyat istikrarına yol açabilir. Zira finansman maliyeti düştüğü durumda fiyatı aşırı dalgalı olmadığı kabul edilen ürünün temel giderlerine bağlı olur (Hammadde, makine teçhizat, işgücü vs.,).

3.4.3.1.2. Finansmanı Yönlendirmek Açısında

Söylediğimiz üzere faize dayalı finansman enflasyona neden olmaktadır. Ayrıca verimsiz yatırımı önleyecek bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu türde gerçek ihtiyaca

dayanmayan krediler tüketime kanalize olacak ve fiyatların yükselmesine yol açabilecektir. Bunun net bir örneğini ABD gayrimenkul piyasasında göründü. ABD'de kaynakların ihtiyaçtan fazla gayrimenkul sektörüne yönlenmesi fiyatların şişmesine ardından sert düzeltmeye yol açtı (Grafik 6).

Grafik 6: 20 Eyalet İçin, Mevsimsellikten Arındırılmış S&P/CS Konut Fiyat Endeksi (2004- 2010)

Kaynak: investing.com (10.12.2020)

Ancak en çok fiyatları yükseltmeye yardımcı olan işlem finansal piyasada bazı ürünler üzerinde spekülasyon yapılmasıdır. ABD bankalarındaki ürün bazlı işlem gören finansal enstrümanlar (3.3%) iken filli anlamda fiziki ürünlere bağlı finansal enstrümanlar oranı 0.66% seviyesinde[133]. En çok işlem gören ürünler emtia ve gıdaya dayalı ürünler olduğunu düşünürsek bu alandaki fiyat artışları ve genel fiyatlandırma davranışının gerçek tüketimden ayrıştığını tahmin etmek zor olmayacaktır.

Emtia özelikle enerji üzerindeki spekülasyon fiyat istikrarsızlarına yol açmaktadır (Grafik 7). Bu istikrasızlık dünya çapında neredeyse tüm sektörleri ve ekonomi hayatını olumsuz olarak etkilemektedir. Olumsuzluklar özelikle ithalata dayalı

[133] Comptroller of the Currency Administrator of National Banks,, **OCC's Quarterly Report on Bank Trading and Derivatives Activities Fourth Quarter 2007**, p.11, http://www.occ.treas.gov/news-issuances/newsreleases/2008/nr-occ-2008-36a.pdf (14.12.2020)

ekonomilerinde enflasyonist baskı yaratmaktadır. Bu ortamın temel kaynaklarından biri büyük finans merkezlerindeki reel ekonomiden uzaklaşmış devasa işlem hacimleridir.

Grafik 7 Brent Petrol Vadeli İşlemleri Fiyat Hareketi (2007-2020)

Kaynak: investing.com (10.01.2021)

Önceden değindiğimiz üzere İslam dini sanal veya ürün ve hizmete dayanmayan işlemlere cevaz vermemektedir. Reel ekonomiden kopuk finansal işlem temelden yasaklanmış, yatırım ve finansman işlemleri gerçek ürün, proje veya ortaklık üzerinden yapılmasını öngörmüştür. İslam dini, sadece bu yöntemle elde edilen karla cevaz vermiştir.

Bu uygulamalara İslam dini reel ekonomiden uzak likidite toplanması ve şişmesini engellemektedir.

3.4.3.2. İslami Finans ve Finansal Kurumlara Güven

Önceden değindiğimiz üzere güven finansal sistemin en önemli unsurlarından biridir. Kredi sistemin motoru ise güven bu motorun dönmesini sağlayan yakıttır. Güven ortamının sarsılması durumunda bireylerin kurumlara güveni zedelenir, kurumlar arsı işlemler yavaşlar ve güvenli limanlara kaçış başlar.

Konvansiyonel finansman yöntemlerinin temelinde kredi vardır. Ancak doğası gereği kredi yüksek risk barındırır. Bu riski her taraf diğer tarafa transfer etmeye

çalışmaktadır. Mudiler bankaya, banka kredi kullananlara aynı zamanda sigorta şirketlerine riski transfer etmekte.

Bu riskler türev piyasalarının büyümesi ile alınıp satılan bir enstrüman haline geldi.

İslami finansman araçlarında da riskler mevcuttur. Ancak bu risklere Baş etme yöntemi tamamen farklıdır. Önceden belirtiğimiz gibi garar yasağı İslami kurumları belirsiz, yeterince açık olmayan veya sanal işlemlere girmesini engeller. Bu durum İslami bankalara karşı güven artırıcı bir unsurdur. Ayrıca İslami finansman araçları riski taraflara dağıtmaktadır. Sermaye sahibi, bankada ve sermayeyi kullanan taraf herkes kendi işlem oranında bir risk taşımaktadır. Bu risk paylaşımı tüm tarafların projenin başarıl olması için çaba göstermesine yol açar.

İslami bankaların güven konusundaki kırılganlığı başka bir alanda önümüze çıkmaktadır. Zira bu bankaların İslam dininin ekonomik hayattaki kabullerini gözettiği varsayılmaktadır. Ancak kasıtlı ya da kasıtsız bu kabullerin ihlal edildiği düşünülürse İslami bakalar hızlı şekilde güven ve itibar kaybına dolaysı ile küçülmeye maruz kalacaklardır.

Bu bağlamda Konvansiyonel finansal kurumlarımdan farklı olarak İslami kurumlar hem inanç bağlamında hem de ticari bağlamda güven teşkil etmek zorundalar.

3.4.3.3.İslami Finans ve Fiyat İstikrarı

Finansal ürünlerdeki dalgalanmaların genel ekonomiye kötü etkisini tartışmıştık. Bu sıkıntıların temelinde iki farklı neden vardır. Ürünlerdeki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi ve aşırı finansal büyüme. Bu bölümde İslami finansman araçlarının bu alandaki etkisine değineceğiz.

3.4.3.3.1. Yükümlülüklerini Yerine Getirme Açısından

Finansal araçlarındaki beklentilerin karşılanmaması bu ürünlerin fiyatlarında dalgalanmaya yol açacaktır. İstikrarsızlık finansal ürünle reel ürün ve sektör arasındaki bağın gevşemesine ya da kopmasına neden olur. Konvansiyonel finansman araçları

projenin getirisinden bağımsız bir getiriye dayanıyor buda finansal getiri ile reel proje getirisi arasında kopukluğa yol açıyor. Bu kopukluk arada düzeltmelere yol açmaktadır.

İslami finansman araçları burada bir alternatif olarak önümüze çıkmaktadır. Kâra dayalı bu ürünler proje ile finansman arasında bağ kurduğu için daha istikrarlı ve dengeli bir ilişki sunmaktadır.

İslami finansman araçları gerçek bir üretim ya da hizmet üzerinden finansman sağlamakta ve getirisi de projenin kâr oranı ile ilişkilidir.

Bu tarz bir finansman modeli değişken getiri ile sabit faiz gider arasındaki kopukluğa bir alternatif olarak önümüze çıkmaktadır.

3.4.3.3.2. Finansal Piyasalardaki Spekülasyon Açısından

Önceki bölümlerde değindiğimiz üzere İslam dini temelsiz ve reel ekonomiye dayanmayan finansal işlemleri yasaklamaktadır. Buna göre finansal hızlandırıcıların İslami finansal sistemde varlığı söz konusu değildir. Dolaysı ile spekülasyona dayanan temelsiz fiyat hareketliği engellenmiş olup fiyatlandırma İslami finansman aracı ile finanse edilen projenin getirisine dayanacaktır. İslami finans, bu yöntemle spekülasyondan kaynaklı balon oluşma riskini azaltacaktır.

Klasik ekonomilerin temeli faizli konvansiyonel finansman araçlarına dayanmaktadır. Ödeme dengelerinin bozulmadığı ve kredi kullanıcıların ödemlini aksatmadığı dönemlerde sistem çalışır ve ekonominin motoru dönmeye devam eder. Ancak geniş ödeme sıkıntısı yaşanırsa bu motor teklemeye başlayacak ve ekonomilerde durgunluklar yaşanacaktır.

Geniş ödeme aksamaları ihtiyaçlardan bağımsız fazla kredi dağıtılması nedeni ile yaşanır. Buda değişken üretim getirilerine karşı sabit finansman giderleri ve verimsiz yatırım alanlarına yönlenmeden kaynaklanır. Bu etkenler daha az verime karşı borç stoku birikmesine neden olur ve doyum noktasına gelindiğinde piyasalar düzeltme hareketine girer. Bu düzeltmeler ya bankacılık sisteminde sıkıntılara ve iflaslara yol açar ya da kamu borcu krizi şeklinde yansır.

Ancak İslami ekonomide motor İslami finansman araçlarıdır. Bu araçlar ya ortaklık temeli ya da ürün ve hizmet üzerinden sağlanan finansman modelleridir. Tabi ki finansman sağlamanın risklerinden burada da söz etmek mümkündür fakat buradaki risk konvansiyonel finansman araçlarından farklıdır. İslami finansman araçları ürün veya hizmet dayandığı için temelsiz genişlemeye izin vermemektedir.

İslami finansman araçları ile finanse edilen projelerde de temerrüt söz konusu olabilir. Ancak burada yaşana sıkıntıların geniş kapsamlı sarsıntılara dönüşmemesinin nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- İslam borçlanmayı teşvik etmez. Dolaysıyla İslami ekonomi özkaynak yoğunluklu bir yapıyı desteklemektedir[134]. Böle bir ekonomik yapıda borç oranları düşük kalacaktır.
- İslam dini faizi yasak kılmıştır. Bundan mütevellit gecikme faiz kaynaklı borç stoku birikmesi yaşanmayacaktır.
- Prensipte İslam dinini borcunu ödeyemeyenin yükümlükten af edilmesini tavsiye eder ve herhangi bir yaptırım öngörmez. Bu prensip nedeni ile İslami bankalar fon sağlarken sadece başarı ihtimali olan projelere ve ödeme sıkıntısı yaşamayacaklara fon sağlamaya çalışırlar.

Genel olarak İslam dinin lüks ve gereksiz tüketimi teşvik etmemektedir. Bu tarz bir tüketim borç ile yapılacaksa uyarılar daha şiddetli oluyor. Dolaysı ile borçla tüketim İslami ekonomide çok kısıtlı kalacaktır.

Borç ile yatırım ise ortaklık çerçevesinde veyahut mal ve hizmet üzerinden ticaret yaparak olacaktır. İslami finansman araçları ile finanse edilen projelerde finansman sağlayıcının getirisi projeden edilen kâr olarak kabul edilir ve gecikme pirimi işlemez. Böyle bir alternatif yatırım aracında gecikmeden kaynaklı borç birikmelerini azaltır.

[134] Sami Bin İbrahim ALSUWİLMU, **Qadayaan Fi Al-İktisad Waltamwil Al-İslami**, Suudi Arabistan, Riyad, Dar Knuz Ashbylya Lilnashr Waltawziei, 2009, s.64

İslami ekonomide reel ekonomi ile finansal piyasalar arasında net ve güçlü bir bağ vardır. Bu bağ finansal istikrara katkıda bulunacaktır.

Çoğu akademisyene göre finansal piyasa katılımcıları çok hızlı hareket etmeye meyilliyken reel ekonomi katılımcıları uzun vadeli ve yavaş davranırlar. Buda zaman zaman ekonomide uyum bozukluğuna neden olmaktadır.

İslami finansal araçları bu iki olgunu birbirine bağlayarak istikrara katkıda bulunacaktır.

3.5. Alternatif Olarak İslami Bankacılık

İslami bankalar, İslam dininin buyurularına göre faaliyete bulunan bankalardır. İslami bankalara uluslararası literatürde katılım bankaları (Participation banki), Faizsiz banka (Interest-Free Bank) veya Kar- Zarar Ortaklığı Bankacılığı (Profit- Loss Sharing Bank) isimleri ile karşımıza çıkabilmektedir[135]. İslami bankaların toplam varlığı İslami finans sisteminin toplam varlığının 85%'lik kısmına tekabül etmektedir[136].

Bu bölümde İslami bankacılığın durumunu ve Konvansiyonel bankacılık sistemine alternatif olarak yapısını, sıkıntılarını, fırsatlarını ve son olarak krizlerdeki performansına değineceğiz.

3.5.1. Tanım Olarak İslami Bankacılık

İslami bankalar toplum katmanlarından İslam dininin mubahlık çerçevesinde fon toplayan ve bu fonları aynı çerçevede faydalı şekilde yatırımlara dönüştüren kurumlardır[137].

Daha net bir tanımla İslami bankalar, İslam dininin buyuruları çerçevesinde çalışan bankalardır[138].

---

135 YANPAR, **İslami Finans**, s.125
136 TheCityUK, **Islamic Finance, Financial markets series**, London, UK, May 2011, p.1
137MARZUQ, **a.g.e**., s.197
138 Eabd Alrazzaq Rahim AL-HİYTİ, **Al-Masarif Al-İslami Bayn Al-Nazariat Waltatbiqi**, Amman Ürdün, Dar Usamat Lilnashr, 1998, s.174

Bu bağlamda İslami bankalar önceki bölümlerde değindiğimiz finansman araçları ve modellerini kullanarak finansman sağlayan kurumlardır.

İslami banka ismi konusunda görüş ayrılığı yaşanmaktadır. Çoğu görüşe göre bu bankaların İslam'ın mubahlık çerçevesinde işlem yapması İslami isminin bu bankalara verilmesi için yeterli değil[139]. Bu görüşler, İslami isminin çok daha geniş bir alanı kapsadığını ve bu bankalar için kullanılması doğru olmadığını savunmaktalar. Ancak bu bankaları doğuş ve gelişme dönemlerini ele aldığımızda İslami isminin kapsayıcılık sıkıntısına rağmen işlevsel olduğunu görürüz. Zira bu bankaların doğuşundan önce konvansiyonel bankalar İslam ülkelerinde varlık göstermekteydi. Malumumuz konvansiyonel bankalar hiçbir inanç ve dinin hassasiyet gözetmeksizin tamamen kâr amaçlı faaliyet gösteren kurumlardır. Vatandaşların o dönemde yeni faaliyete başlayan bu bankaların İslam dininin mubahlık çerçevesinde faaliyet yürüteceğini kavranması için İslami banka ismi kullanılması faydalı olmuştur.

Sabahattin Zaim'e göre İslam'ın faiz yasağı ile banka kavramı bağdaşmamaktadır. Ona göre bu kurumlara İslami Finans Müessesesi denmesi daha uygun olacaktır. Zaim konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

" Banka mefhumu faizle işleyen bir kurumu hatırlattığı için İslami Finans Müessesesi denmesi daha uygun olabilir. Zira faizsiz sistem bankacılıkla bağdaşan bir mefhum değildir. Banka demek faizle çalışan kurum demektir. Faizi kaldırdınız mı kapitalist sistem içerisinde banka mefhumu anlamsız kalır[140] ".

Bu görüşlerin doğru olma yönlerinin olmasına rağmen İslami banka terimi kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılmıştır.

Ülkemizde ise İslami bankalar ilk olarak Özel Finans Kurumları adı ile faaliyete başladılar ve 2005 yılında katılım bankaları adını aldılar.

---

[139] Eayid Fadal ALSHAERAWİ, **Al-Masarif Al-İslami Dirasatan Elmiye Fekhiye Lilmumarasat Aleilmiati**, Beyrut Lübnan, Dar Al-Jamieat Liltabaeat Walnashri, 2007, s.73

[140] Sabahattin ZAİM, **Özel Finans Kurumlarının Sağlıklı Çalışabilmesi İçin Evvela İnsan Modelinin Oluşması Gerekir**, **Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama**, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2000. S. 166

3.5.2. Dünyada İslami Bankacılığın Gelişmesi

İslami bankacılık için 1960'lı yıllar doğum öncesi dönemdir. Bu yıllarda ufak uygulamaların başlamış ancak ürün ve uygulama açısından yetersiz kalınmıştır.

1970'li yıllarda ise bu alanda kurulan müesseseler sayıca yetersiz olsa da sistem ve ürün bakımından gelişmeye başlamıştır. Bu dönem İslami bankacılık sisteminin asıl doğuş dönemi olarak görünmektedir[141].

1975 yılında birçok Müslüman ülkenin katkısıyla bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal refahı olumlu katkı sağlamak amacıyla İslam'a uygun faaliyet yürütecek İslam Kalkınma Bankası'nı (İDB) kurdular. Aynı yılda günümüz anlamıyla ilk İslami banka olan Dubai İslami Bankası kuruldu.

Yetmişli yılların sonuna doğru gelindiğinde günümüzde var olan çoğu İslami banka kurumuş ve İslami bankacılık İslam coğrafyasının dışına çıkmaya başlamıştır.

Bu gelişmelerin ardından ürün ve hizmet açısından İslami bankalar hızlı gelişim gösterdi. Bu bağlamda tekafül bir İslami sigortacılık olarak ortaya çıktı. Ayrıca proje ve emtia finansmanı, finansal kiralama, sendikasyon ve İslami menkul kıymetlendirme gibi ürünlerde geliştirirdi.

1990 yılında Cezayir'de toplanan birkaç faizsiz finans kuruluşu sistemin denetlenmesi için İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu'nu (AAOIFI) kurdu.

İslami bankalar büyüdükçe denetleme ve düzenleme ihtiyacı artı. Bu ihtiyacı karşılamak için 2002 yılında Malezya merkezli İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kuruldu.

İslami Bankacılık özellikle 2000'li yıllardan sonra İslami coğrafyasını aşarak, Avrupa ve Amerika'da faaliyet yürütmeye başladı.

[141] TKBB, **Kobi'ler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, 2018, S.20

İslami bankacılık faaliyetinin aktif olduğu ülkelerin bir kısmında sadece faizsiz bankalar faaliyet yürümektedir. Bu ülkeler örnek olarak İran'ı ve Sudan'ı verebiliriz.

Mısır, Yemen, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerde ise konvansiyonel ve İslami bankacılık hizmetlerini veren müesseseler bir arada faaliyet göstermektedir. Bu ülkeler iki sistemi barındırarak hem konvansiyonel yatırımcıları hem de inancı gereği faizsiz bankacılıkla çalışmak isteyen yatırımcıları çekmeyi hedeflemektedirler[142].

3.5.3. Türkiye'de İslami Bankacılığın Gelişmesi

Dünyada çapında İslami bankacılığının hızlı büyümesi Türkiye'deki kamuoyu ve iş çevrelerinin dikkatini çekmiştir.

Ancak o yıllarda Türkiye'de katılım bankalarının kurulması için yasal zemin yeterli değildi. Bu yeterliliği sağlamak adına 83/7506 sayılı ve 16 Aralık 1983 tarihli Kanun Hükmünde Kararname çıkartılarak Türkiye'de İslami bankalarının kurumasındaki yasal engel giderirdi. Ancak İslami Banka ismi yerine "Özel Finans Kurumu (ÖFK)" ismi tercih edildi.

Özel finans kurumları her ne kadar bankacılık kanununa tabi olsa da isminde "banka" kelimesinin geçmemesi çeşitli karışıklıklara yol açmaktaydı.

Bu sorunu gidermek adına 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile "Özel Finans Kurumu" ismi yerine "Katılım Bankası" ismi tercih edildi. Bu kanunda katılım bankaları şu ifadelere tanımlanmıştır "Katılım Bankaları özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.[143]".

Ziraat Katılım Bankası Düzenleme ve Denetleme Kurulu'ndan 14.05.2015 tarihinde Bankacılık lisansını alarak ilk kamu katılım bankası oldu. Aynı yılın haziran ayında ise kamunun 2. Katılım bankası olan Vakıf Katılım kuruldu.

---

[142] Etem Hakan ERGEÇ, Bengül Gülümser KAYTANCI, Metin TOPRAK, Katılım Bankası Müşterilerinin Bankacılık Sistemi Kullanım Tercihleri: Mevduat Bankaları İçin İslami Bankacılık Penceresi. **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 2014, s.55

[143] 2005 yılında yasalaşan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 3, s.2

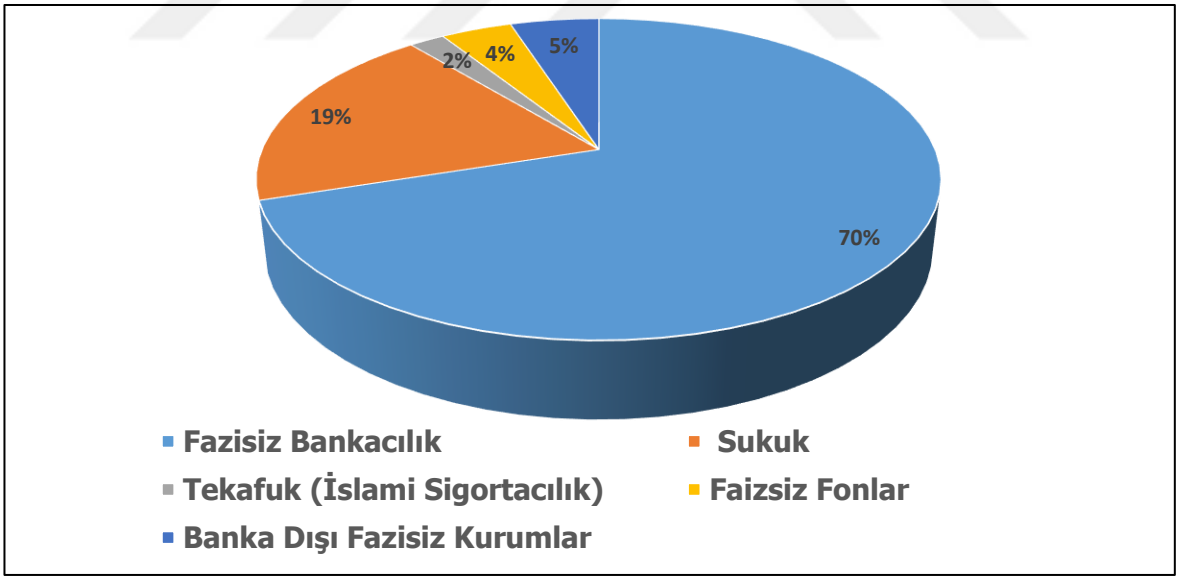
3.5.4. İslami Bankacılığın Yükselişi

Yetmişli yıllar öncesi İslami bankacılık ve finansal düşünceler teorik olarak şekillenmekteyken sonrasında bu teorileri pratiğe dönüşmesi süreci yaşamıştık. Bu bağlamda ilk başlarda sıkıntılar yaşansa da sonraki yıllarda sistem hızlı büyümeye başladı.

1979 yılında Pakistan'da ve 1983 yılı İran'da tüm bankacılık sistemini İslamileştirmesi yaşandı. Bu olay sert ve zorlama ile yapıldığı için sıkıntılara yol açtı[144].

Sudan'da ise 1991 yılında bankacılık sisteminin İslam dininin uygun gördüğü çerçevede işlemesi için yasal düzenleme yapıldı.

İslami Finans sektördeki büyüme hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bu büyüme 2018 yılsonu itibarı ile 2,5 trilyon ABD dolarına yükselmiştir. Faizsiz bankacılık, 1,76 trilyon ABD doları tutarındaki varlıkları ile sistemden %70'lik pay almıştır (Grafik 8).

Grafik 8: İslami Finans Sitemi Varlık Dağılımı (2018) (%)

Kaynak: ICD – REFINITIV, Islamic Finance Development Report 2019

[144] Hamd Bin Eabd Al-Ruhmin AL-JİNİDİL, İhab Husayn ABU DİYA, **Liaistithmar Waltamwil Fi Al-İktisad Al-İslami**, Dar Jarjir Lilnashr, Ürdün, Amman, 2009, s.53

Dünya çapında İslami finans sistemi, 1.447 adet tam kapsamlı hizmet sunan faizsiz finans müessesesi ve konvansiyonel bankalarda sunulan faizsiz pencereden oluşmaktadır.

2019 yılında ülkemizde faaliyet gösteren 6 katılım bankasının konsolide olmayan toplam aktif büyüklüğü 284,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu bankaların net dönem kârı %16'lık bir artışla 2,4 milyar TL'ye çıkmıştır. Özkaynak toplamı ise %29,7'lik artışla 21,8 milyar TL'ye yükselmiştir (Tablo 4).

Tablo 4 : 2015-2019 Yılları Arası katılım Bankalarının Gelişimi ve Sektör Payı

	Toplam Aktifler (Milyon TL)	**Değişim %**	**Sektördeki Payı %**
2015	120.252	12.27	5.1
2016	132.874	10.5	4.9
2017	160.136	20.5	4.9
2018	206.806	29.1	5.3
2019	284.459	37.5	6.3

Kaynak: TKBB ve BDDK Verilerinden Derlenmiştir

3.5.5. İslami Bankaların Önündeki Engeller

İslami bankacılık sektöründeki büyümesi önünde engel ve sıkıntıların olmadığı anlamına gelmemektedir. İlk İslami bankaların doğmasının üzerin yaklaşık elli yıl geçmiş olsa da genel finans deneyime ve 12 yy. kadar uzanan konvansiyonel bankacılığa kıyasla çok genç olduğu vakidir.

İslami bankacılık sisteminin önündeki engelleri sistem dışı engeller ve sistem içi engeller olarak iki başlık altında değerlendirmek Mümkündür.

3.5.5.1. Sistem İçi Engeller

İslami bankacılık sisteminin içerisinde yaşanan birçok engel ve sıkıntılar mevcut. Bunları aşağıdaki gibi yansıtabiliriz:

3.5.5.1.1. İnsan Kaynakları Eksiklikleri

İslami bankalarda çalışmak için finans ve bankacılık alanındaki bilgi birikimine ek İslami ilimler ve ilgili fıkıh konularında da beli bir düzeyde bilgiye ihtiyaç vardır. Ancak İslami bankalar bu yetkinlikte personel bulma konusunda ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Aynı zamanda son dönemlerde bankacılık sektöründe yaşanan hızlı dönüşüm ve dijitalleşmeye ayak uydurmak için Konvansiyonel bankalarda çalışan personelleri istihdam etmek zorunda kalmışlardır.

Bu durum İslami bankaların çalışma yöntemlerine görünür bir şekilde yansıyarak git gide Konvansiyonel bankalara benzemeye başladılar. Bu sıkıntıları yaratığı etkiler şu şekildedir:

- Konvansiyonel bankalardan gelen çalışanlar getiriyi garantilemek ve riski sıfırlama isteği gibi İslami bankaların mantalitesine aykırı alışkanlıkları da transfer etmiş oldular[145].
- Nispeten konvansiyonel işlemlere benzeyen murabahaya ağırlık verdiler ve bu durum ortaklık temelli işlemlerin kısıtlı kalmasına yol açtı.
- Bu personelleri fıkıh tarafında eksik bilgi ve hassasiyetleri nedeni ile Faiz şüphesini doğuracak işlemlere imza atarak inançlı insanlar nezdinde İslami bankalara güvenin zedelenmesine yol açtılar.

Bu sıkıntılar ve eksiklikler İslami bankaların personel eğitimine önem vermelerine ve konuyla ilgilenen merkezleri desteklemelerine yol açtı.

[145] Ahmad Sulayman KHASAWANUH, **Almasarif Alaslamyt: Muqararat Lajnat Basel- Tahadiyat Al-Ewlmt-'İstratijiat Muajhtha**, Ürdün, Ealam Alkutub Alhadithat Lilnashr Waltawziei, 2008, s.97

3.5.5.1.2. Fıkhi Görüşlerin Farklılık Göstermesi

Fıkhî açıdan yaşanan görüş ayrılıkları İslami bankaların zemin kazanmasında ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bazı bankacılık işlemlerini veya yöntemleri birtakım alimler veya heyetler tarafından mubah olarak tanımlanırken başka merciler konuyla ilgili karşı fetva verebiliyorlar. Bu görüş farklılıklar banka yönetimlerinin kafalarının karışmasına ve itibar kaybetmesine neden oluyor. Bu sıkıntı Türkiye'de belirgin bir şekilde yaşamaktadır. Zira devletin resmi kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı din konuda merci olarak kabul edilse de inanç temeli birçok cemaat, tarikat, dernek ve kümelenmeler mevcut. Bu yapıların toplum katmanlarında küçümsenmeyecek etkiye sahip. Türkiye'deki bu sosyal yapı zaman zaman sert tartışmalara neden oluyor. Bunun en net örneği diyanet başkanlığının Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesinde kullanılan kredi ilgili fetvasının ardından yaşandı.

Diyanet, TOKİ konutlarındaki peşinat haricindeki miktarı, kamu bankaları vasıtasıyla kredilendirilmekte olduğuna ve devletin söz konusu borçlandırmadaki amacı, faiz geliri elde etmek olmadığına, aksine kısıtlı imkanlara sahip olan vatandaşların ev sahibi olmalarına yardımcı olmak olduğundan ve bundan dolayı işlemlerde bir sakınca olmadığına fetva vermiştir[146]. Bu fetvadan sonra çoğu dini çevre sert tepkiler göstererek karşı çıkmışlardır.

Bu tarz tartışmalar entelektüel açıdan zenginlik olarak kabul edilse de inanç söz konusu olduğundan müşteri konumundaki inançlı vatandaşlarda negatif etki yaparak sistemden uzaklaşmalarına neden oluyor. Kaldı ki genelde sosyal medya üzerinden yaşanan bu tartışmalar ilmi dilden uzak lümpen bir üslupla yapılmaktadır.

---

[146] Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesinin dini hükmü nedir? Sorusuna Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın Cevabı:

https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38340/toplu-konut-idaresi--toki--tarafindan-uygulanan-sosyal-konut-projesinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d (21.12.2020)

Görüş karmaşası banka çalışanlarını da kötü etkileyerek yanlış anlama ve uygulamalara yol açmaktadır. Bu sıkıntıların temel nedeni şu şekildedir:

- İslam alimlerin bankacılık ve modern ekonomik bilgilerinin kısıtlı olması yanlış yönde yorum yapmalarına neden olmaktadır.
- Alimler bilgileri çerçevesinde fetva verdikleri için görüşlerde karmaşa yaşanmaktadır.
- İslam inancını kabul eden insanların farklı ekol ve görüşlere tabi olması görüş ve yorum farklılığına yol açmaktadır.

Ayrıca bazı banka yönetimlerin bu farklıkları kullanarak ilmi disiplinden uzak kendilerine uygun olan fetvaya tabi olmayı seçmişlerdir. Bu tarz davranış ve sıkıntılar inanç temelli bir sistemde negatif etki yaratması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda bakıldığında fıkhi açıdan güvenilir ve bağımsız bir denetim ve onay mekanizmasının kuruması elzemdir.

3.5.5.1.3. Kısa Vadeli İslami Finansal Piyasası Eksiği

Bankacılık işlemlerinde kısa vadeli işlemler çok önemlidir. Bu bağlamda konvansiyonel bankalararası piyasa bu konuda çok aktif olup likidite eksiklikleri ve fazlalıkları bu piyasa vasıtasıyla dengeleniyor.

İslami finansal sistemde böyle bir piyasanın eksikliği iki nedenle açıklanmaktadır:

- Çoğu ülkede İslami bankların sayısı ve büyüklüğü konvansiyonel rakiplerinde göre çok geridedir.
- İslami finansal araçlarında kısa vadeli işlemlere uygun modellerin kısıtlı olması.

Böyle bir piyasanın eksikliği İslami bankalarda âtıl kaynakların birikmesine dolaysıyla gelirlerinin düşmesine neden olmakta. Bu durum İslami bankaların rekabet gücünü azaltmaktadır.

3.5.5.2. Sistem Dışı Engeller

Sistem içi engelleri kurumlar arası iş birliği ve doğru strateji belirerek çözmek mümkündür. Ancak bazı sistem dışı sıkıntıları çözmek çok daha zor olacaktır. Bu sıkıntılar ülkelerdeki defacto durumla ilgili olup yetkili merciler tarafından ele alınması gerekmektedir.

3.5.5.2.1. Merkez Bankları Kaynaklı Sıkıntılar

Günümüzde neredeyse tüm ülkelerde merkez bankasının varlığından söz etmek mümkündür. Ülkeler arası farklılık olması ile birlikte merkez bankaların asıl görevi fiyat istikrarının sağlamaktır. Ancak bazı ülkelerde diğer bankacılık sisteminin ve bankaların düzenlenme ve denetlenmesi de merkez bankası sorumluluğunda.

Özellikle İslam ülkelerindeki merkez bankaların kuruluş dönemlerine baktığımızda o dönemlerde konvansiyonel bankacılık anlayışının bu ülkelere hâkim olduğunu görürüz. Bu nedenle merkez bankaların kuruluş felsefeleri ve tabi oldukları kanunlar konvansiyonel bankacılık anlayışına göre şekillenmiştir[147]. Çoğu ülkede arkadan gelen İslami bankalar işleyiş anlayışı tamamen farklı olsa da otomatik olarak bu kanun ve uygulamalara tabi oldular. Bu durum İslami bankaların önünde engeller çıkarmaktadır.

Bu engelleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- İslami bankaların faizli işlemler konusundaki yaklaşımlarından dolayı merkez bankasının son kredi sağlayıcı olması rolünden faydalanamamaktadır. Bu durum İslami bankaların rekabet güçlerini etkilemektedir.
- Zorunlu karşılık oranı mevduat kabul eden bankaların bu mevduatlara karşı Merkez Bankası'nda tutmakla yükümlü oldukları tutardır. Ancak İslami bankalarda genel olarak mudaraba yöntemi ile alınan mevduatlar kâr zarar ilişkisi bazında ele alınıp getirisi kesin olmayan bir tutardır. Buna ek olarak İslami

[147] Bu konu ülkeler arasında farklılık görünmekte. İran, Pakistan ve Sudan gibi ülkelerde yasama faaliyetinin tamamı İslam hukukuna uygun olarak şekillenirken Mısır ve Malezya gibi ülkelerde karma kanuni yapılar mevcuttur. Türkiye'de ise laik bir yapı söz konusu olsa da İslami bankaların çalışmasına uygun kanunların yasalaşmasına çaba gösterirmiştir.

kabullere göre mudaraba sözleşmesinde tutarın tamamı söz konusu finansmana ayrılması gerekmektedir[148].

- Merkez bankaları uygulamasına göre sermayeye oranla kredi sınırlaması getirmektedir. Ancak İslami bankaların finansman kullandırma yöntemleri ticari veya ortaklık temelli olduğu için böyle bir sınırlamaya gerek olmadığı düşünülmekte. Bu sınırlama İslami bankaların işlem hacmimi düşürmektedir[149].

Ayrıca merkez bankaların veya yetkili otoritelerin denetim yöntemleri de ilgili benzer sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılar İslami bankaların yöntem ve işleyiş felsefesi ile modern batılı bankacılık ve yasama felsefi arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu temel farklılıkları yönetmek için İslami finans için ayrı bağımsız yasaların ve denetim mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.

3.5.5.2.2. İslami Hükümler ile Mevzu Hukuk[150] Arasındaki Uyumsuzluk

İslam ülkelerin çoğu batı kaynaklı modern kanun ve uygulamaları temel almaktalar. Yaklaşım olarak bu kanun ve uygulamalar İslam fıkıh anlayışı ile örtüşmemektedir. İslami bankaların uygun net ve keskin bir kanuni anlayışın olmaması ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Bu durum İslami bankaları çekingen ve teminat konusunda katı tavır sergilemeye itmektedir[151].

Ayrıca İslam ülkelerinde yavaş işleyen hukuk sistemi, devlet bürokrasileri ve yasama faaliyetleri nedeniyle İslami finans kurumları daha da ihtiyatlı davranmaya zorlamaktadır.

3.5.5.2.3. Siyasi ve Ekonomik Engeller

İslami finansın temeli olan İslami ekonomi kalkınmacı bir anlayışa sahip. Bu nedenle İslami finansman araçların en önemlileri ortaklık temelli olanlardır. İslam

[148] Husayn Kâmil FAHMİ, **Adawat Alsiyasat Alnaqdiat Alaty Tastakhdimuha Albunuk Almarkaziat Fi Al-İktisad Al-İslami**, Almaehad Al'iislamii Lilbihawith Waltadrib, Suudi Arabistan, 2006, s.40
[149] Sulayman NASİR, **Ealaqat Al-Bunuk Al-İslamiye Bialbunuk Al-Markaziye**, Cezayir, Maktabat Alryam, 2006, s.190
[150] İnsanoğlu tarafından konulan ve geliştirilen yasalar
[151] KHASAWANUH, a.g.e., s.100

dünyasında akademisyen ve düşünürler ilk günden beri İslami bankaların bu vizyonu üstlenmeleri gerektiğini söylemektedirler.

Ne var ki çoğu İslam coğrafyasında yatırım yapacak uygun iklim mevcut değil. Bunun temelinde ekonomik, siyasal ve sosyal istikrarsızlık yatmaktadır. Ek olarak bu ülkelerdeki hantal devlet yapıları, bürokrasideki işlevsizlik, yolsuzluk ve ağır işleyen kurumlar yatırımcıların iştahını kaçırmaktadır.

Tüm bu etkenler İslami bankaları kaynakların büyük kısımlarını uluslararası pazarlara yönlendirmeye itmektedir. İslami bankalar tüm bu olumsuzluklardan kendilerini korumak için bu ülkelerde mudaraba gibi nispeten daha güvenli araçları kullanmaktalar.

3.5.5.2.4. İslami Ekonomiyi Anlamama Engeli

İslam dinine mensup insanların yaşadığı toplumlarda uzun yılardan beri konvansiyonel bankalar faaliyet göstermekte ve bu toplumlar klasik bankacılık sistemiyle çalışmaya alışmış durumdalar. Dolaysıyla zarar etme olasılığının olduğu ortaklık temelli bankacılık işlemlerini kabullenmekte zorlanıyorlar.

Bu durum İslami bankaları risk almaktan uzaklaştırırken nispeten güvenli finansal araçlarını tercih etmeye itmektedir.

Ayrıca faiz karşılığı finansmana alışan yatırımcılar İslami bankalara ortaklık kurmaktan ve gelirlerini paylaşmaktan kaçınıyorlar.

Faize inanç perspektifinden bakmayan yatırımcılar az riskli ve yüksek getirisi olan projelerin finansmanı için İslami bankalara ortaklık kurmak yerine sabit faizli finansmanları tercih etmekteler. Öte yandan daha riskli yatırımları için İslami bankalara müracaat etmekteler.

Bu durum İslami bankaların ticari pozisyonunu daha riskli kılmaktadır.

Öte yandan İslam toplumlarında aydın ve akademisyen çevrelerinde din temeli bankacılık ve finans yapısını kabullenmeyen ve buna karşı fikir beyan edenler oldukça

fazladır. Bu durum daha az bilgi sahibi olan ve entelektüel tartışmaya uzak olan geniş halk kitlerinde kafa karışıklığına yol açmaktadır.

Ayrıca daha radikal görüşte olan dini çevrelerde İslami bankacılığa karşı tutum göstererek geniş halk kitlelerini etkilemektedir. Bu çevrelere İslami bankaları faize kılıf uydurmaklar suçlamaktalar.

3.5.5.3.Küresel Finans Krizinin İslami Bankalara Etkisi

2008 küresel krizi İslami bankaların yaşadığı en büyük ve kapsamlı kriz olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamdan bakıldığında İslami bankalar açısından bu kriz en büyük ideolojik ve sistematik test niteliğindedir. Küresel kriz dünyadaki bankacılık sistemini sarsmış, bazı devasa kurumlar batırmış, bazılarını da birleşme veyahut destek alma zorunda bırakmıştı. Bu bölümde finansal krizin İslami bankalar üzerindeki etkisini ele alarak bu bankaların dayanaklığına göz atacağız.

3.5.5.3.1. ABD İpotekli Konut Piyasası ve 2008 Krizi

Küresel krizin temel tetikleyicisi ABD'de bulunan finans kurumların ipotekli konut kredisi piyasasındaki faaliyetleri olarak kabul edilir. Bu piyasada zincirleme taahhütler söz konusuydu. İpotekli konut kredisi alan bir şahıs bankaya ödeme taahhüdünde bulunuyor, bankada açtığı krediyi bu konuyla iştigal eden şirketlere devrediyor ve tahsilatı ile ilgi taahhütte bulunuyordu. Krediyi devalan şirket bu kredileri bir türev ürünü haline getirerek yatırımcılara tekrar satıyordu. Ödenmeme riskine karşın bir garanti veriliyor ve ödenmediği takdirde ödemeyi şirket kendi yapacağının taahhüdünü veriyordu. 1980 yılında varlığa dayalı konut kredisi sektör hacmi 200 milyar dolar iken 2007 yılında bu hacim 4 trilyon dolara kadar çıkmış durumdaydı.

Bu taahhütler silsilesi ilk borçlu olan krediyi kullanan kişi taksitlerini ödediğinde, zincirin tüm halkaları kazanıyor ve bu sistem sayesinde konut piyasasına yeni paralar girerek sektör büyüyordu. Ancak ödemelerde sıkıntı yaşanınca zincirleme kaza olacağı açıktı. Sektör büyüdükçe Wall Street şirketleri de piyasaya dâhil olmaya başladı. 2003 yılı itibarı ile kamu destekli firmaların Pazar payı 76% oranında iken Wall Street şirketlerinin payı 24% oranında kalmıştı. 2006 yıllarına gelindiğinde kamu destekli

firmaların payı 43% oranına gerilemiş Wall Street şirketlerinin payı 57% oranına tırmanmıştı[152].

Wall Street şirketleri piyasada aktif olunca eşik altı kredileri de menkul kıymetleşmeye başladılar ve bunun ardından ödememe riski olan insanlara daha fazla kredi açılmaya başladı. Burada, fiyatların sürekli yükseleceği ve kredi kullananın temerrüde düşse dahi el konulan konutun yükselen fiyattan satılacağı hesabı hakimdi. 2003 yılında 111 milyar dolarlık ipotekli kredi açılmıştı. Bunların %52'si üst kalite birinci grup kredilerden oluşurken, 34% oranında ikinci grup krediler ve 14% oranında eşik altı diye adlandırılan riskli gruptan oluşuyordu. Buna karşın 2006 yılına gelindiğinde piyasa hacmi 258 milyar dolara yükselmiş ve eşik altındaki krediler 30% oranına yükselmişti[153].

Ekonomik temeli olmayan yüksek konut fiyatları bir noktadan sonra aşağıya gitmeye başlayınca riskli kredi gruplarını çoğu temerrüde düşmeye başladı ve el konulan konut sayısı artı. Konutlara el koyan banka ve kredi müesseseleri bu konutları nakde çevirmek için satışa çıkardıkları için Arz- Talep dengesi arz yönünde bozulmaya başladı ve artan arzdan mütevellit fiyatlar aşağıya gitmesi hızlandı. Piyasaya belirsizlik hakimdi ve bankalar yeni kredi açmak konusunda cimri davranıyorlardı, piyasada likidite sıkışıklığı yaşanması nedeniyle konut talebi daha da azaldı. Yüksek rakamdan kredi ile konut alanlar, nasıl olsa ödeyeceği meblağ konut değerinin üstünde çıkmaya başladı diye taksitlerin ödememeye başladılar. El konulan, dolayısı ile satışa sunulan konutlar iyice artmaya başladı ve konut fiyatları çakıldı.

Bu gelişmeler yaşanırken türev ürünü haline gelmiş menkul değer kâğıtları da düşmeye devam etti ve yatırım bankaları yeni ürün almamaya başladılar. Menkul değer haline getirilmiş zehirli krediler çok karmaşık yapıdaydı. Mühendislik harikası diye nitelendirdikleri bu türev ürünlerin yapısı o kadar karmaşıktı ki hangi kâğıdın ne kadar zehirli olduğunu pek kimse anlayamıyordu. Ödeme dengesi altüst olunca bu ürünleri ellerinde tutan yatırım grupları iyice zarar etmeye başladı.

---

[152] Giovanni Dell"Ariccia, Deniz Igan, Luc Laeven, (2008) '**The relationship between the recent boom and thecurrent delinquencies in subprime mortgages**, 2010, s. 28

[153]Paul KRUGMAN, (2008), **The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008**, Norton Professional Books. s.18

10-31 Ağustos arası Avrupa Merkez Bankası 61 milyar EUR tutarında bir likiditeyi bankalara dağıttı. Para dağıtma kervanına Japonya Merkez Bankası ve FED hemen dâhil oldu. 4 Büyük ABD bankası, Merkez Bankasından İki Milyar Dolar borç aldı. Case-Shiller konut endeksi[154], bir yıl öncesine göre 3,2% gerileyerek tarihinin en sert düşüşünü yaşadı.

15 Eylül 2008 tarihinde Lehman Brothers resmi olarak iflas etti. FED başkanı Ben Bernanke ve Maliye Bakanı Henry Paulson'un açıklamalarında: Lehman Brothers'ın elinde büyük miktarlarda zehirli kâğıt olduğu için kurtarılmadığı ifade ettiler. 639 milyar dolar olan bu iflas başvurusu, ABD mali tarihinin en büyük başvurusu olarak kayıtlara geçti. 22 Eylül 2008 tarihimde Morgan Stanley ve Goldman Sachs yatırım bankası statüsünden çıkarak normal banka haline dönüştüler[155].

Özet olarak 2008 krizi, iktisadi temellerden uzaklaşmanın toplumlarda yaratacağı ekonomik ve sosyal tahribatı net bir tezahürüdür. Günümüz dünyası bu kadar birbirine bağlanmışken, bir yerde yaşanan dalgalanma tüm dünyaya ya da dünyanın çok farklı noktalarına yayılması kaçınılmazdır. Zira 2008 yılında ABD'de çıkan mortgage krizi ülkemiz olmak üzere tüm kapitalist sisteme yayılmış ve çok ağır sosyoekonomik faturası olmuştur.

3.5.5.3.2. Krizin İslami Bankalara Negatif Etkisi

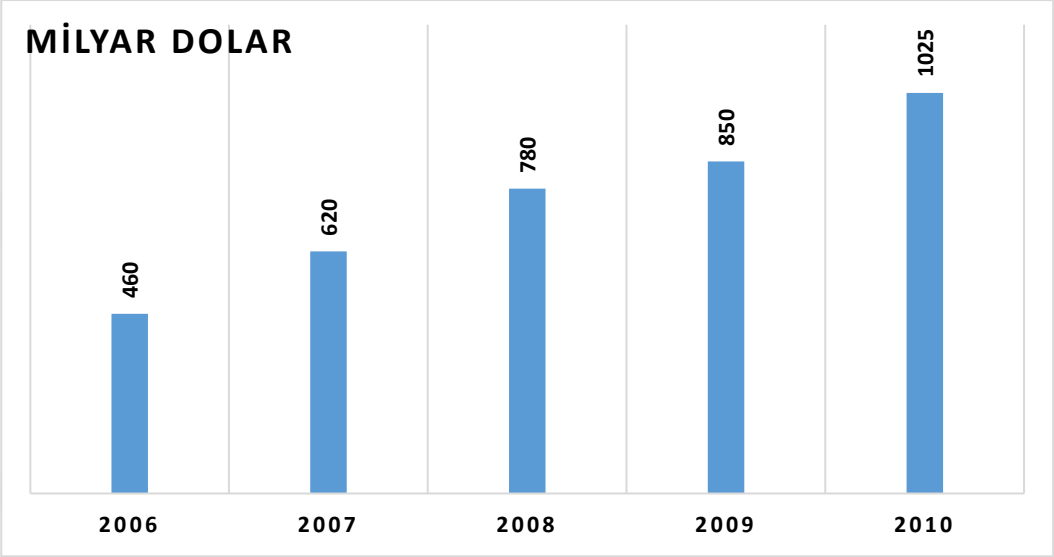
Yukarıda ele aldığımız üzere ABD'deki ipotekli konut kredi piyasasında başlayan kriz tüm sisteme yayılmış ve derin kayıplara neden olmuştu. Kötü risk ölçümü ve sistematik açıklar krize dönüşerek tüm küresel finans sistemini sarsmıştı. Dünyadaki mali kurumlar büyüklüğü ve risk algısı çerçevesinde krizden etkilenmişlerdi.

İslami Bankalar ve finansal kuruluşlar küresel sistemin birer parçası olarak krizden etkilendiler. Ancak önceden değindiğimiz üzere İslami bankalar türev piyasalarında ve ipotekli kredi pazarında ideolojik nedenlere faaliyet

[154] Case-Shiller konut endeksi: ABD'nin en önemli on ve yirmi eyaletindeki ortalama konut fiyat hareketlerini yansıtan iki versiyonu olan göstergedir.
[155] Fatih ÖZATAY, (2009) **Finansal Krizler ve Türkiye**, Doğan Kitap, 2009, İstanbul, s. 115

göstermemektedirler. Bu nedenle çoğu görüşe göre İslami bankaların krizden etkilenmesi dolaylı yoldan olduğu yönündedir.

İslami bankaların krizden göreceli olarak daha az etkilendiği söylemek mümkündür. 2008 yılı öncesi ve sonrası İslami finans sistemindeki varlıklar artmaya devam etmiştir. 2007 itibarlı ile 620 milyar dolar olan bu varlıklar 2009 yıl sonu itibarı ile 850 milyar dolara yükselmiştir (Grafik 9)

Grafik 9: Küresel İslami Finans Sistemindeki Varlıkları

Kaynak: TheCityUK**, Global Trends İn Islamic Finance And The UK market**, London, UK, November 2015

Ancak krize rağmen İslami Finansal büyümeyi dikkatli incelediğimizde büyüme hızında bir yavaşlama yaşandığını görürüz. Toplam İslami finansal kurumlarındaki varlık büyümesi 2007 yılında 34.34% seviyesinden 2008 yılında 28.46%'ya ve 2009 yılında 8.14%'de kadar çekildi (Tablo 5).

Tablo 5 : İslami Bankaları Varlık Büyümesi (2006-2009)

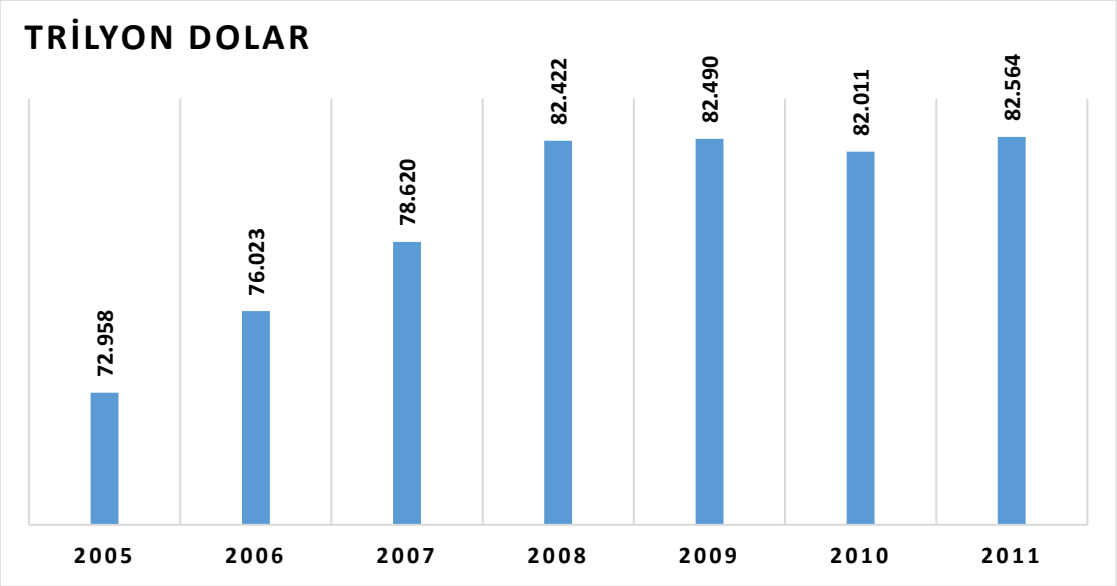
	2006	2007	2008	2009
İslami Yatırım Bankaları	66	85	95	114,5
İslami Ticari Bankaları	397	537	704	749'5

Toplam	463	622	799	864
Büyüme Oranı %	--	34,34	28,46	8,14

Kaynak: TheCityUK, **Islamic Finance Report,** Financial Markets Series, London, UK, May 2011

İslami bankalardaki büyüme yavaşlaması krizin sonradan reel ekonomiye geçmesiyle açıklanmaktadır. Malumumuz İslami bankalar gayrimenkul dahil reel ekonomiyi finanse etmektedir. 2008 krizi konut fiyatlarını etkileyince İslami bankalarında etkilenmesi kaçınılmazdı. Ancak reel ekonomiye dayanması ve türev gibi ürünlere iştigal etmemesi bu bankaların kayıplarını sınırlı kılmıştır.

Kriz sonrası dengelere konvansiyonel bankalarda çok daha kötüydü. Zira 2009 yılında ABD'de faaliyete bulunan ticari konvansiyonel bankalar 479 milyar dolar kaybederek yaklaşık -4% küçüldü (Grafik 8). Kriz sorası İslami ve konvansiyonel arasında bir performans kıyaslaması yaptığımızda İslami bankaların göreceli olarak daha iyi sınav verdiğini görürüz.

Grafik 8: ABD'de Faaliyet Gösteren Ticari Konvansiyonel Bankaların Varlıkları (2005-2011)

Kaynak: FDİC Tarihsel Banka Verileri: https://banks.data.fdic.gov/explore (25.12.2020)

Araştırmacılar Maher Hasan ve Jemma Dridi İMF adına 2010 yılında Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Türkiye ve Malezya'da faaliyet gösteren 85 konvansiyonel ve 37 İslami bankayı mercek altına alarak bir çalışma yaptılar. Bu çalışma finansal kriz esnasında varlık büyümesi, kredi büyümesi ve kârlılık açısından konvansiyonel bankalara İslami bankalara arasında bir kıyaslama niteliğindeydi.

Çalışmadaki verileri incelediğimizde krizin kârlılık bakımından konvansiyonel bankaları 2008 yılında İslami bankalar ise 2009 yılına daha çok etkilendiğini görürüz (Tablo 6). Krizin önceden finansal sistemi vurduğu sonradan reel ekonomiyi etkilediğini düşünürsek reel ekonomi ile daha organik bağı olan İslami bankaların sonradan etkileniyor olmasının nedeninin anlarız. Bu durum İslami bankaların finansal krizden ziyade onun yansıması olan ekonomik küçülmeden daha çok etkilendiğinin kanıtıdır.

Tablo 6 : Konvansiyonel ve İslami Bankaların Kârlılık Durumu (2007-2009) (%)

Zaman Dilimi	Konvansiyonel Bankalar	İslami Bankalar
2007-2008	-34,1	-8,7
2008-2009	-13,4	-47,9
Genel Durum	-23,4	-28,1

Kaynak: Maher Hasan, Jemma Dridi, **The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks**: **A Comparative Study**, IMF Working Paper, September 2010, s.23

Varlık açısından da benzer bir durum söz konusu (Tablo 7). Zira İslami bankalar 2009 yılında araştırma coğrafyasında kötü bir performans göstermişlerdir.

Tablo 7 : Konvansiyonel ve İslami Bankaların Varlık Durumu (2007-2009) (%)

Zaman Dilimi	Konvansiyonel Bankalar	İslami Bankalar
2007-2008	7,2	20,8
2008-2009	4,8	9,6
2007-2009	12,6	31,0
Değişim Oranı %	-2,4	-11,1

Kaynak: Hasan, Dridi, **a.g.e**. s.26

2007- 2009 yılları arası kârlılık ve varlık hacmi açısından bölgede İslami bankalar konvansiyonel bankaların gerisinde kalmıştır. Ancak araştırma coğrafyasındaki Konvansiyonel finansal sistem merkez ülkelere kıyasla krizden daha az etkilenmiştir. Akademisyenlere göre bölgenin sosyoekonomik yapısı kaynaklı bölge bankaları fazla ipotekli konut kredisi ve türev ürünleri ile işlem yapmamaktadır. Buna ek olarak bölge bankalarının globalleşmemesi ve yeler düzeyde kalması bu bankaları göreceli olarak zehirli araçlara uzak tutmuştur.

Kredi büyümesi açısında ise İslami bankalar konvansiyonel rakiplerine göre daha iyi bir performans ortaya koymuştur. Araştırma coğrafyasında İslami bankaların kriz döneminde kredi hacmi neredeyse Konvansiyonel bankaların iki katı kadar büyüdü (Tablo 8).

Tablo 8: Konvansiyonel ve İslami Bankaların Kredi Büyüme Oranları (2007-2009) (%)

Zaman Dilimi	Konvansiyonel Bankalar	İslami Bankalar
2007-2008	17,0	25,4
2008-2009	1,6	14,4

2007-2009	19,0	40,7
Değişim Oranı %	-15,6	-11,0

Kaynak: HASAN, DRİDİ, **a.g.e,** s.27

Bunun en önemli nedeni konvansiyonel yapıların kriz dönemlerinde korumacı reflekslere kredi musluklarını kısması gerçeğidir. İslami bankalar ise birden çok finansman modeli olduğu için bu dönmelerde daha esnek davranma kabiliyetine sahiplerdi. Önceden değindiğimiz üzere faiz temelli kredilendirme işlemlerinde risk paylaşımı kısıtlıdır. Bundan mütevellit kriz dönemlerinde kurum ve müşteriler daha fazla korumacı tavır takınırlar. İslami bankalarda ise taraflar riski paylaştığı için kâr – zarar temeli yatırımlar daha yapılabilirlik kazanır.

Sonuç olarak İslami bankalar ekonominin birer paçaları olarak krizden etkilenmişlerdir. Konvansiyonel bankalar ise özelikle ABD'deki dev yatırım bankaları bu krizi tetikleyen kurumlar olarak suçlanmaktadırlar.

3.5.3.3.3. Krizin İslami Bankalara Pozitif Etkisi

Küresel finansal krizin İslami bankalara pozitif etkileri olmuştur. Bu etkilerin en önemlisi uluslararası ekonomi otoriteri tarafından dayanıklılık açısından kabul görmesi olmuştur.

2006 yılında İngiltere'den Avrupa'ya giren İslami bankalar 2012 yılında Almanya'da faaliyete başladı.

Krizde dayanıklılık gösteren İslami bankalara sonraki yıllarda ilgi canlandı. İngiltere ve Fıkransa gibi Avrupa ülkeleri İslami bankacılık için yasal düzenleme yapmak suretiyle İslami bankaların Avrupa'da faaliyet göstermesine zemini hazırlandı[156].

[156] Dünya Gazetesinde yayımlanan haber https://www.dunya.com/dunya/islami-finans-rotasini-avrupa039ya-cevirdi-haberi-188087 (25.12.2020)

İslami finans ve ekonomi alanında batı dünyasında akademik ve entelektüel çalışmalarda hızlandı. ABD'de Pennsylvania ve Harvard Üniversiteleri İslami Ekonomi bölümleri açtılar. İngiltere'de ise İslami ekonomi ile iştigal eden üniversitelerin sayısı üçe çıktı. Öte yandan kriz sonrası batı dünyasında İslami finansla ilgili konferans, sempozyum ve workshop gibi çalışmalar çoğaldı.

Özet olarak kütlesel kriz İslami bankaları göstergeler yönünden negatif yönde etkilemişken uluslararası kabul ve dikkat çekme yönünden pozitif yönden etkiledi. Kriz sonrası yapılan akademik çalışmalarda İslami finansman modelleri olumlu olarak yansıtılmaya başlanmıştır. Ancak İslami bankaların klasik bankacılık ürününe çok benzeyen Murabaha finansman aracına ağırlık vermeleri kriz sonrası klasik bankalara alternatif olma fırsatının tepinmesi olarak düşünülmüştür.

3.5.3.5. İslami Bankacılığın Çözülmemiş Sorunları

İslami bankacılık sistemi işleyiş ve şeri hukuk açısından nispeten oturmuş durumdadır. Bazı işlemler açısında Şeri hukuk tartışmalar devam etse de çalışan ve büyüyen bir bankacılık sistemden söz etmek mümkündür.

Ancak İslami bankacılık sisteminde henüz çözme kavuşmamış ve ciddiyet arz eden konular söz konusu.

3.5.3.5.1. Temerrüt Sorunu

Temerrüt, borçlunun hukuka aykırı olarak taahhüt ettiği borcu yenine getirmemesidir. Konvansiyonel bankacılık sisteminde temerrüde düşen müşteriye anapara üzerinden temerrüt faizi uygulanır ve toplam tutarı ödemeye zorlanır. Ancak İslam dini gecikmiş veya ödenmemiş borçlar için bir yaptırım ön görmemekte ve borçların af edilmesini teşvik etmektedir[157].

Bu bağlamda şeri bakış açısına göre zor durumda olan müşteriye süre tanınması ve gerekirse borçlarının silinmesi gerekmektedir.

[157] Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, eğer bilirseniz bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır (Bakara Suresi- 280. Ayet).

Ancak İslam dininin bu denli hoşgörüsü günümüz toplumlarında ve kâr amacı güden İslami bankalarca uygulanabilirliği yoktur.

Geçmişte ve günümüzde borçlular zor durumda oldukları iddiası ile ek süre veya borçlarının silinmesini talep etmekteler. Ancak kurumların bu tarz iddiaları kabul ederek işlem yapmalarını beklemek gerçekçi değildir.

İslam dini borç alacaklı ilişkisi iki tarafın inisiyatifine bırakarak herhangi bir yaptırım öngörmemektedir.

Tarih boyunca İslam alimleri bu konuyu ele alarak dayak gibi yaptırımlar önermişlerdir. Ancak temerrüt günümüz anlayışında bir ekonomik suç olarak kabul edilmekte ve gecikme faizi, haciz veyahut icra gibi ekonomik cezalar uygulanmaktadır[158].

Bu konuyu çözmek için birçok öneri söz konudur:

1- Enflasyon farkını talep etmek: Bu önerisi rasyonel olarak görünse de bazı İslam uleması tarafında eleştiri konusu olmuştur. Dolaysıyla konuyla ilgili icma hasıl olmamıştır.
2- Alacakları borçları kâr payından tahsil etmek: gecikmeye giren borcun verilen uzatma süresinde alacaklının uğradığı zararın borçlunun kâr payından karşılanması anlamına gelir. Burada sözleşmenin yenilenmesi ve vadenin uzatılması söz gerekir. Aksi takdirde faiz olarak kabul edilir.
   Bu yöntemdeki sıkını temerrüt tarihinde kâr payı sözleşmeye göre artmışsa o zaman bankanın zarar etmesidir[159].
3- Temerrüt tarihi itibarı ile borcun altın ya da dövize endekslenmesi: bu yöntem ilk başlarda kullanıldı ancak sonrada risk yönetimi açısından sıkıntılar yarattığı anlaşıldı.
4- Temerrüt kâr oranı konulması: Sözleşme imzalanmadan önce müşteriyi ödememeye zorlayacak bir temerrüt oranı tespit edilir. Bu oran temerrüde düşen müşteriye yeni bir kâr payı olarak yansır.

[158] YANPAR, **İslami Finans,** s.176
[159] Osman Nihat YILMAZ, **Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı**, TKBB, Şubat 2010, Antalya, s.25

3.5.3.5.2 Risk Yönetimi Sorunu

İslami Bankacılık 1980'li yıllar sonrası hızla büyümeye geçmiş ve İslam coğrafyasını aşarak dünyaya açılmaya başlamışlardı[160]. İslami bankaların hızlı büyümesine paralel olarak maruz kaldıkları likidite riskleri de orantılı şekilde büyümektedir[161].

Finansal risk yönetim araçlarının en başında türev ürünleri gelmektedir. Ancak İslami türev ürünleri olsa da şeri anlamda tartışma konusudur. İslam ulema ve entelektüel çevreler bu konu hakkında henüz bir çözüm üretmiş değillerdir.

İslami bankalar zorunlu olarak cevaz verilmeyen risk yönetim araçlarını kullanmak zorunda kalıyorlar. Bu işlemlerimden doğan faizleri daha sonra saflaştırmaya[162] gitseler de İslami bankalar konuyla ilgili sert eleştiriye maruz kalıyorlar.

3.5.3.5.3 Likidite Yönetimi Sorunu

Bankacılığın temeli likidite yönetimine dayanmaktadır. Ancak günümüz finans sitemindeki likidite yönetimi araçları genellikle bankalararası faizli işlemler yoluyla yapılmaktadır.

Bu piyasanın faiz temelli işlemlerden oluşması İslami bankaların elindeki kaynakları diğer bankalara aktarmasını engellemekte ve dolaysıyla kaynakların âtıl şekilde kalmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda kısa vadeli kaynak ihtiyacı doğması durumunda faiz içerdiği için bu piyasadan yararlanılmamaklar.

---

[160] Hülya TÜRKER, İslami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünyadaki Gelişmeler ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye için Öneriler, Yeterlilik Etüdü, **SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi**, Ankara., 2010, s.12

[161] Gökhan IŞIL, Nasıf ÖZKAN, İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama, **Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi**, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, s.26

[162] Saflaştırma: İslami finans kurumların şeriata uygun olmayan yöntemlere elde ettikleri gelirlerin dışlanması işlemidir

Bu nedenle İslami bankalar ellerinde ihtiyati olarak yüksek meblağlar tutarak buradan gelecek gelirlerden feragat ediyorlar.

Bu konuyu ya çözüm üretmek için Malezya'da Karz-ı Hasan sözleşmesine dayana İslami bankalararası para piyasası kuruldu. Bu piyasa İslami bankların Malezya Merkez Bankası (BNM) çatısı altında toplandı. Ancak bu girişim yerel ve dar düzeyde kaldı.

Sektörün büyümesi için Merkez bankaları veyahut ekonomi otolitleri İslami bankaların işleyişine uygun ürün ve mekanizmalar geliştirerek konuya çözüm üretilmelidir.

3.5.3.5.4. Regülasyon Sorunu

İslami bankacılık siteminin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri tabi oldukları hukuki uygulamalardır. Önceden değindiğimiz üzer çoğu ülkede İslami bankalara konvansiyonel bankların tabi oldukları yasa ve uygulamalara tabiler. Bu defacto durumun temel nedeni İslam ülkelerin yasama ve kurumsal düzenlerinin modern batılı devlet anlayışına dayanıyor olmasıdır. Ne var ki İslami bankaların çalışma şekli ve işleyiş felsefesi bu anlayışla örtüşmemektedir. Bu bağlamda İslami finans müesseselerine özel hukuki ve kurumsal altyapı tesis etmek gerekir.

3.6. Alternatif Olarak İslami Hisse Senedi Piyasası

Gelişmiş ekonomilerde şirketler bankalardan ziyade hisse senedi piyasalarından kaynak temin etmeye meyilliler. Bunun en önemli nedeni bu piyasalardaki düşük finansman maliyetidir.

Öte yandan hisse senedi piyasalarının gelişmesi ekonomilere müspet yönde etkiler. Zira şirketlerin halka açık olması bu şirketlerin yatırımcılarına karşı şeffaf olmasını gerektirir. Bu durum bilgi alışverişini ve doğru yatırımlara yönelmeyi beraberinde getirir.

Teorik olarak İslam dininin finans anlayışı hisse senedi piyasalarının çalışma şekliyle örtüşmektedir. Zira bu piyasalar ortaklık temelli, kârdan edilen getiri ve değişken

getiri gibi prensiplere hareket etmektedir. Bu durum İslami finansın çalışma mantığı ile örtüşmektedir.

İslami hisse senetleri piyasaları, şeriata uygun hisse senetlerinin İslam dinine uygun şekilde işlem gördüğü piyasalardır. Bu piyasalar İslami finansal sistemin bir parçası kabul edilir ve önceden değindiğimiz İslami finansın prensipleri burada da geçerlidir.

İslami hisse senedi piyasalarında işlem gören şirketlerin yatırımcılara (ortaklara) şeri kurallara uygun olduğunu sunması gerekmektedir. Bu bağlamda tüm piyasalarda gerekli olan finansal bilgilerin yanı sıra şeri uygunluk bilgisini de sunması gerekmektedir. Ancak bireysel yatırımı açısından böyle bir inceleme yapılması zor ve uzmanlık gerektiren bir konudur. Bundan dolayı şeri filtreleme mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar şirketlerin İslam'a uygunluk konusunu inceleyerek yatırımcılara paylaşmaktadır.

Öte yandan İslami yatırım fonları bu şirketleri inceleyerek yatırım yapmaktadırlar. Bu fonlara güvenen yatırımcılar tek tek şirketleri incelemek yerine tasarruflarını bu fonlara emanet ederek yatırım yapmaktalar.

3.6.1. İslami Endeksler

Şirketlerin İslami hisse sendi piyasalarına girmesi için önce İslam'a mugayir alanlarda iştigal etmemesi gerekir. Ancak faiz gibi iş dünyası ile iç içe olan haram konular beli bir oranı geçmeme kaydıyla kabul edilmektedir[163].

İslami finansal yapıların büyümesi ile beraber hisse sendi piyasalarına ihtiyaç büyümüştür. Bu ihtiyaçla beraber şirketlerin şeri kurlara uyum meselesini takip edecek kurum ve denetim mekanizmalarına ihtiyacına karşın İslami endeksler gelişmiştir.

Bir işletmenin İslami hükümlere uygun şekilde faaliyette bulunup bulunmadığının öğrenmenin en hızlı yolu İslami endekslerdir. Bu endeksler şirketleri periyodik olarak denetlemekte ve bulguları yatırımcılara paylaşmaktadır.

[163] AYUB, **a.g.e**., s.469

3.6.1.1. Dow Jones İslami Endeksi (DJIM)

Dow Jones İslami endeksi 1999 yılında Bahreyn'de kurulurmuş ve uluslararası kabul gören ilk İslami endeks olma özelliğini kazanmıştır.

Bu endeksin faaliyetleri şeriat ile uyumlu şirketlerden oluşan 70 ülkede faaliyet gösteren tematik endekslere sahiptir. Endeks, Müslüman yatırımcıların karşılaştıkları endişeleri gidermek için oluşturulmuştur. DJIM bünyesinde Şeri Denetleme kurulu oluşturmuş ve bu kurul AAOIFI standartlarını benimsemiştir.

DJİM'de iki basamaklı filtreleme sistemi uygulanmaktadır. İlk basamakta İslam dinine uygun olmayan alkol, tütün, faiz ve eğlence gibi sektörlerinde iştigal eden şirketler elenmektedir. İkinci basamakta ise birini basamağı geçen şirketlerin finansal tabloları incelenecek faiz veya diğer haram kabul edilmiş işlemlere bakılmaktadır.

DJİM'de kayıtlı olan şirketler genel olarak 24 aylık periyodlara denetlenmektedir. DJİM Türkiye endeksindeki şirketler ise her 12 ayda bir denetlenmektedir (Grafik 9).

Grafik 9: DJİM 100 İslami Endeksi (2011-2020)

Kaynak: investing.com (10.01.2021)

3.6.1.2. Standart & Poors İslami Endeksleri (S&P Shariah)

Standart and Poors (S&P) İlk İslami endeks serilerini 2006 yılında açıklamıştır. Bu endeksler S&P'nin geleneksel endekslerine paralel şekilde S&P 500 Shariah Index, the S&P Europe 350 Index ve The S&P Japan 500 Index şeklinde isimlendirilmiştir.

S&P endeksleri DJİM'den farklı olarak klonlama ve körfez bölgesi dışındaki medya şirketlerini de İslami hükümlere uygun olmadığını öne sürerek indeks dışı bırakmasıdır.

S&P'nin geleneksel 500 endeksindeki 500 şirketten 295'inin, S&P Avrupa endeksinde 139'unun ve S&P Japonya'da ise yine 139 şirketin şeriat uyumlu olduğu kabul edilerek hızlı bir listeleme gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle uzun süreler izlemede olan ve performansı ölçülmüş hisse senetleri ile güvenli bir yatırım ortamı sağlamışlardır[164] (Grafik 10).

Grafik 10: S&P 500 Shariah İslami Endeksi (2015-2020)

Kaynak: seekingalpha.com (10.01.2021)

3.6.1.3. Türkiye Katılım Endeksleri

[164] Muhammet Fatih CANBAZ, Doğan ÖZTÜRK, M. Kemalettin ÇONKAR, **Katılım Endeksi ve Dünya İslami Endeks Normlarının Kıyaslanması**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Aralık 2019, s.567

İslami endekslerin Türkiye gündemine girmesi geç bir döneme rastlamaktadır. Ülkemizde ilk İslami endeks "Katılım Endeksi" adıyla 2011 yılında faaliyete başladı. Endeks, 2011 itibariyle Albaraka Türk, (Müflis) Asya Katılım, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans katılım bankalarının asgari standartları belirlemesi ve hazırlanmasında destek vermesi sonucu kurulmuştur. Endeks danışmanlığını Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Bizim Menkul Değerler üstlenirken Borsa İstanbul (BİST), endeks hesaplayıcısı görevini üstlenmiştir. Katılım endeksinin 3 yıl boyunca yayınlanması akabinde talep performansının iyi olduğuna ilişkin verilerden hareketle diğer endekslerin hesaplanmasına karar verilmiştir. 2014'e kadar "katılım" ismiyle anılan endeksin ismi "katılım 30" olarak değiştirilmiş diğer endeksler ise "katılım50" ve "katılım portföy" olarak isimlendirilmiştir. Endeksin borsa kodu ise KATLM'dir.

Katılım 30 ulusal pazarda işlem gören 30 hisse senedini, katılım 50 ulusal pazarda işlem gören 50 hisse senedini ve katılım portföy ise ulusal pazarda işlem gören 13 hisse senedini içermektedir. Hisse senetleri tüm endeksler için 3 ayda bir dönemsel olarak gözden geçirilmektedir[165] (Grafik 11).

Grafik 11: Katılım 30 İslami Endeksi (2012-2020)

Kaynak: investing.com

[165] Katılım Endeksi. (2019). Katılım Endeksi Hakkında. Katılım Endeksi Web Sitesi: http://www.katilimendeksi.org/ (28.12.2020)

3.6.2. İslami Hisse Senedi Piyasalarında Yatırımcı Sorunlar

Önceden değindiğimiz üzere hisse senedi piyasalarına yatırım yapanlar için en önemli etken bilgidir. Burada inanç hassasiyeti olan yatırımcılar İslami teamüllere önem veren şirketlere yatırım yapmak istemektedirler. Ancak şirketlerin tek tek incelenmesi ve takip edilmesi oldukça meşakkatli iştir.

Günümüzde en büyük şirketler bile ani nakit ihtiyaçları olabilir ve çoğu şirket bu ihtiyaçları kredili mevduat hesaplarından karşılamakta.

Şeri bakımından faiz bulaşmış gelirleri saflaştırarak İslam dinince helal şekle getirmek mümkündür. Burada yatırımcı şirketlerin finansal tablolarını incinerek aldığı temettü tutarının yüzde kaçı faizli olduğu karar vermesi lazım. Ancak bu tarz işlemler teorik olarak mümkün olsa da pratikte gerçekleşmesi oldukça güçtür. Tüm bu etkenlerden mütevellit yatırımcılar tek tek şirketleri takip etmek yerine güvendikleri İslami yatırım fonlarına yönlenmekteler.

3.7. İslami Finansın Fıkhi Açıdan Tartışmalı Uygulamaları

Önceden değintimiz İslami finans aracıları ve yöntemleri nispetten oturmuş ve kabul edilmiş yöntem ve finansman modelleridir. Ancak bu kabule rağmen fıkhî açıdan tartışmalı yöntem ve metotlar söz konusu.

Malumumuz İslami inanç sistemi içerisinde ekol ve görüş ayrılıkları vardır. Buna ek olarak aynı ekol altına çok sayıda cemaate, tarikat, dernek ve kümelenmeler mevcuttur. Türkiye olarak bu çeşitlilik konusunda oldukça çok parçalı bir yapıya sahibiz. Normal şartlarda çok renklilik ve çok seslilik olumlu olarak kabul edilir.

Ancak günümüzde bu alandaki çeşitlilik ilmi ve akademik tartışmadan uzak neredeyse trolleşmiş popülist ve kitleri etkilemeye yönelik şekillenmiş ve örgütlenmiştir. Bu bağlamda İslami finansın fıkıh açısından en tartışmalı finansman modelleri aşağıdaki şekildedir.

3.7.1. İyna Satışı (Bey'u'l-İyne)

İslam literatüründe Bir malın vadeli olarak alınıp daha düşük fiyattan peşin olarak satmaya İyna denir.

Hanefî, Maliki ve Hanbelî alimler Bey'u'l-İyne uygulaması cevaz vermezken Şafii ekolu bu işlemde bir sakınca görmemektedir. Bundan dolayı genelde bu inanca mensup insanlardan oluşan Malezya, Endonezya gibi Asya ülkelerinde İslami finans müesseselerinde Bey'u'l-İyne dayalı ürünler kullanılmaktadır.

Geçmişte de günümüzde de Bey'u'l-İyne'nin faize kılıf uydurmak olarak düşünülmektedir. Zira bu işe yönelenlerin buradaki asıl hedef faiz yasağının arkasından dolanarak finansman ihtiyacını karşılamaktır.

3.7.1.1. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Bireysel Finansman Modeli

Bu uygulama konvansiyonel bankalarda var olan bireysel finansman modellerinden esinlenerek tasarlanmıştır. Bey'u'l-İyne'ye dayalı finansman modelinde finansman ihtiyacı olan müşteri bankaya müracaat ederek belirli bir miktar para talebinde bulunul. Banka kendisine ayıt bir malı istenen finansman tutarından daha yüksek bir rakama vadeli olarak müşteriye satar. Ardından o malı müşteri, aynı bankaya istediği finansman tutarına peşin olarak satar. Müşteri o malın karşılığı kabul edilen tutarı vadeli olarak bankaya öder. Böylece bir mal kullanılarak müşteriye finansman sunmuş olan banka vadeli ve peşin satışlar arasındaki fark kadar gelir elde etmiş olur. Malezya'da faaliyet gösteren Bank Rakyat Malaysia ve Maybank Finance bu ürünü ilk uygulan kurumlar olmuştur[166].

3.7.1.2. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Hazine Bonosu

İyna hazine bonosunu ihracında Merkez Bankası kamuya ait bir mülkü ıskonto fiyatı esasında yatırımcılara sunar.

---

[166] Mahmood Mohamed SANUSİ, **Critical Issues on Islamic Banking, Finance and Takaful**, Kuala Lumpur: INCEIF, 2010, s. 62.

Burada arttırmayı kazanan müşteri mülkün karşılığı olan tutarı peşin olarak önder ve anlaşılan vade ve ıskonto farkıyla aynı mülk kamuya tekrar vadeli olarak satılır. Böylece yatırımı elindeki tasarrufu devlete kullandırmış ve sabit getiri elde etmiş olur. Ardından devlet ödemekle yükümlü olduğu senetleri tekrar menkul kıymetleştirme şekliyle piyasaya sürer.

3.7.1.3. Beyu'l-î'ne'ye Dayalı Borç Sertifikası

Uygulamaya göre Merkez Bankası, sahip olduğu bir mülkü İslami finans müessesesine peşin olarak satar; İslami finans müessesesi varlığa karşılık gelen tutarı peşin olarak öder.

İslami finans müessesesi aynı mülkü anlaşılan şartlara göre Merkez Bankasına vadeli olarak tekrar geri satar. Böylece İslami Finans müessesi ihtiyaç fazlası fonlarını belirli bir getiri karşılığında Merkez Bankası aktarmış olur.

3.7.1.4. Bey'u'l-İyne'ye Dayalı Kredi Kartı Uygulaması

İslami bankalar kredi kartı çıkarması için beyu'l-î'ne'nin iki farklı yönteminden yararlanılır. Burada hem müşteriye hem bankaya ait mallar kullanılır.

Buna göre Banka kendisine ait bir varlığı müşteriye vadeli ödemeyle satar. Sonra aynı malı müşteriden birini fiyatın altında peşin olarak geri satın alır. Bu işlem sonucunda ortaya çıkan fark vedia sözleşmesi çerçevesinde müşteri adına açılan mevduat hesaba aktarır ve bu tutar esas alınarak müşteriye İslami Kredi kartı çıkarılır.

Müşteri kredi Kartın hesabındaki tutar çerçevesinde kullanır. Kredi kartı hamili olan müşteri kartın kullanımından doğan borcu, hesap dönemlerinde kapatması gerekir.

Aynı zamanda ilk baştaki satışta vade farkından doğan tutarı müşteri taksitler şeklinde bankaya öder. Bu uygulamada müşteri kredi kartı kulanmış olurken bankada gelir elde etmiş olur[167].

[167] Servet BAYINDIR, Şâfiî Fukahâsının Beyu'L-Î'Ne Hakkındaki Yaklaşımı Ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 28,S.130

3.7.2. Teverruk

Teverruk, nakit elde etmek için bir şahsın vadeli olarak satın aldığı malı peşin olarak geri satmasıdır. Nakit bulma amacı açısından teverruk beyu'l-î'ne'ye benzemekte olup taraflar sayısı bakımından farklılık göstermektedir. Bey'u'l-İyne'de söz konusu mal aynı satıcıya dönerken teverrukta üçünü bir tarafa geçmektedir.

Hanbeli ve Şafii İslam ekolleri teverruka izin verirken maliki görüşündeki fukahalar çekingen kalmışlardır. Hanefi ekolu ise teverruk sözleşmesinin gerçekleşmesi için pazarda gerçek bir malın alınıp satılmasını şart koşmuşlar.

Günümüzde üç farklı teverruk söz konusudur. Bunlara Bireysel teverruk, Organize teverruk ve Ters teverruk şeklinde sıralanmaktadır.

3.7.2.1. Bireysel Teverruk

Bireysel teverruk, Kişinin nakit edinmek amaçlı ile bir malı vadeli olarak aldıktan sonra üçüncü bir şahsa peşin olarak satmasıdır. Muasır ulemalar bu uygulamaya "fıkhi teverruk" veya "ferdi teverruk" olarak ta adlandırılır. Klasik fıkıh kitaplarında teverruk bu şekilde geçtiği için fıkhi teverruk adını almıştır. Bireysel teverruk isimlendirmesi ise, bu uygulama sürecinde taraflar arasında açık veya zımni bir anlaşmanın, olmamasından gelmektedir.

Bireysel teverrukta müşterinin asıl amacı nakit elde etmektir. Dolaysı ile alınan ve satılan mal ticaret veya kullanmak amacından uzak sadece nakde ulaşmak için bir aracıdır.

3.7.2.2. Organize Teverruk

Organize teverruk, diğer türlerden farklı olarak direk nakit talebi olan kişi veya kurumların önceden planlanmış ve sistematik bir şekilde teverruk işlemi uygulanması ile gerçekleşir.

Bu uygulamada amaç finansman ve kâr sağlamak olduğu için genelde ortada gerçek bir ticaret yoktur.

Organize tevverruk uygulamasında, nakit ihtiyacı olan müşteri ile İslami banka arasında bir sözleşme imzalanarak vade ve getiri oranı belirlenir. Ardından müşteri bankayı vekil olarak tayin eder. Banka genellikle LME (Londra Metal Borsası) piyasasından ekran üzerinden yeterli miktarda metal alır. Metali satan broker bu metalin mülkiyetini bankaya geçirir ve işlemle ilgili kod numarasını bankaya gönderir. Banka kendisine satılan bu metali vadeli olarak müşterisine satar.

Elektronik ekran üzerinden gerçekleşen işlemlerde banka müşterinin vekili sıfatıyla metali genellikle aynı piyasada peşin olarak satar. Tüm bu işlemler Elektronik ekran üzerinden gerçekleşir.

Son satış tutarını banka müşterinin hesabına yatırır ve müşteri bankaya ilk satışın tutarını vadeli olarak öder.

3.7.2.3. Ters Teverruk

Bu uygulama yatırımcının risksiz ve getiri garantili olarak tasarruflarını bankada değerlendirmesini sağlar. Diğer iki türden farklı olarak müşteri yatırımcı konumunda ve birikimlerini bankaya aktaran taraftır.

Ters teverruk, Geleneksel teverrukun geliştirilmiş ileri aşamasını oluşturur. Zira bu modeli elinde tasarruf fazlası bulunan taraflarca gelir getirici bir araç olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda İslami banka ve kuruluşların likidite yönetimi için kullandıkları bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu uygulamaya göre tasarruf sahibi, banka ile ters teverruk sözleşmesi imzalar. Sözleşmede vade, getiri oranı ve erken talep durumunda uygulanacak adımlar yer alır.

Yatırıma, kendi adına emtia borsasında işlem yapması için bankaya vekalet verir ardından elindeki nakdi bankaya, kendisinin vekili sıfatlıyla teslim eder. Ardından İslami banka bu para ile müşterinin adına borsada (genellikle: LME) anlaşılan tutar kadar peşin fiyata emtia alır.

Banka, bu emtiayı anlaşılan vade ve oranla müşteri adına kendisine vadeli olarak satar ve bu metali borsada tekrar satarak nakde çevirir.

Böylece müşteri tasarrufunu dolaylı yoldan bankaya risksiz ve sabit getirili şekilde aktarmış olurken bankada vadeli olarak kaynak temin etmiş olur.

Ters teverruk bankalar arası likidite yönetimi amacı içinde kullanılan bir uygulamadır. Bu yöntem günümüzde birçok İslami banka tarafından mevduat toplamak için konvansiyonel bankacılıktaki sabit getirili mevduat hesaplarına alternatifi olarak sunmaktadır.

3.7.3. Vefa Satışı (Bey' bi'l-Vefâ)

Bey 'bi'l-vef bir şartlı satış sözleşmesidir. Bu sözleşmede satılan şeyin bedeli iade edildiğinde malın geri verilmesi şart koşulmaktadır. Bu satışa bey'bi'l-vefa denilmesinin sebebi, tutarın geri ödendiğinde malın da geri iadesinde taraflar arasında ahde vefa olarak kabul edilmesidir[168].

Satan taraf bir süre sonra tutarın iadesi şeklinde malını geri alır ve Bey 'bi'l-vef sözleşmesi hasıl olur. Buradaki hedef satıcı malını kullanarak nakit elde etmesidir.

Bazı Hanefi uleması bu işlem için rehin hükmünün uygulanması gerektiğini kabul eder.

3.7.4. İstiğlâl Satışı (Bey' bi'l-istiğlâl)

Bey' bi'l-istiğlâl, farklı bir sözleşme türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu satış türünde müşterinin satın aldığı malı tekrar satıcıya kiraya vermesi şeklinde gerçekleşir.

Mecelle'ye göre bey' bi'l-istiğlâl, bir kimsenin bir malı, tekrar kendisinin kiralaması şartıyla bir başkasına bey' bi'l-vefâ yoluyla satmasıdır[169].

Bu bağlamdan bakıldığında bey' bi'l-istiğlâl, bey' bi'l-vefâ ve icare sözleşmelerinin karması olarak tezahür eder.

---

[168] Fatih TURAN, Bey' Bi'l-Vefâ ve Bey'u'l-Îne ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2015/1, c. 14, sayı: 27, s 125

[169] Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, madde. 119

Bey' bi'l-istiğlâlde borç vermenin amacı geçici satış şeklinde alınan malı kiralayarak gelir elde etmektir. Bu durumdan mütevellit fıkıhtaki borç sebebiyle gelir elde edilmemesi ilkesine ayıklıktık teşkil ettiği açıktır[170].

Çoğu görüşe göre buradan elde edilen ekstra getiri dolaylı yoldan faiz getiri olduğu yöndedir.

Ülkemizde altına dayalı kira sertifikasılar bey' bi'l-istiğlâl sözleşmesine dayanarak ihraç edilmektedir.

[170] TURAN, **a.g.m**., s.126

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İslam dini sosyal ve iktisadi hayatı kapsayan zengin imkanlara sahip olduğu ileri sürümektedir. İslami ekonomi, genel anlamda Müslüman toplumlarının refah ve kalkınma düzeyini yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda İslami ekonomi diğer iktisadi ekollerinden farklı olarak ahlaki ve sosyal bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Bu anlamdaki en temel fark ise İslami ekonomik düzenin ilahi ve ulvi bir kaynaktan beslendiği iddiasıdır.

Küresel anlamda ekonomik ve finansal yapının sıkıntılar barındırdığı herkesin kabulüdür. Bu sıkıntıların varlığını kabul eden gelişmiş ülkelerdeki akademik ve fikir çevreler finansal ve iktisadi sistemdeki tıkanmalara çözüm üretmek ve bir çıkış yolu arayışındadırlar. Araştırmada İslami finansman araçların bu sıkıntılara alternatif olma ihtimalini değerlendirmeye çalıştık. Buradaki ana motivasyon dünyada sürekli tekrarlanan ve doğal akış haline gelen finansal ve iktisadi krizler oldu. Zira kapitalist sistem neredeyse sabit bir kriz döngüsü içerisindedir. Araştırmada tespit ettiğimiz hususları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Konvansiyonel finansal sistem sürekli kriz üretmekte buda ulusal ve uluslararası bağlamda ekonomik sarsıntılar yaratmaktadır.
- Son 100 yıla baktığımızda bitmeyen ve tekrarlanan kriz zinciri görürüz. Çoğunlukla bu krizleri tetikleyen finansal yapı ve şişen fiyatlardır. Burada türev ve diğer riskli araçlar lokomotif rol oynamaktadır.
- Liberalleşme ve piyasaların birbirine bağlanması nedeni ile kriz ve sarsıntılar bulaşıcı ve yayılmacı olmuştur.
- Küreselleşmenin ile finansal çalkantıların reel ekonomilere daha kızlı bulaşır hale gelmiştir ve büyüme trendlerini etkiler durumda olmuştur.
- 2008 küresel krizi fikir ve düşünce çevrelerini çözüm aramaya itmiştir. Zira bu kriz finansal anlamda en çok gelişmiş sistemleri sarsarak derin soru işaretleri bırakmıştır.
- Küresel krizin en önemli nedenlerinden biride borç stokunun kontrolsüz büyümesidir. Bu konu hakkındaki batılı kaynaklara İslami görüşlere farklılık göstermektedir. Batılı düşünürler borçların şişmesin sıkıntı

oluğunu kabul etmekte ancak borçla büyüme modellerine karşı çıkmamaktadır. İslami ekonomi ise borçla büyümeye ilkesel olarak karşıdır.

- İslami ekonomi ile diğer iktisadi görüşleri ayıran en temel fark İslami ekonomik teamüllerin yüce bir makamdan (Allah'tan) geldiğini iddia etmesi ve hükümlerinin tartışmaya açık olmamasıdır.
- Teorik olarak İslami finansman araçları çeşitlilik göstermekte ve çoğu üretim faaliyetine uygun finansman modeline sahip olmaktadır.
- İslami finansman araçları finansal işlemlere reel ekonomiyi birbirine bağlanmasında olumlu rol oynayabilir. Bunun temelinde İslami finansal işlemlerin mal, hizmet ve ticaret üzerinden gerçekleşmesi vardır.
- Değindiğimiz üzere İslami finansman araçları finansal istikrara katkı sunabilme imkanına sahiptir. Finansman maliyetinin ürüne eklenmemesi enflasyona etki yaparak fiyat istikrarına katkı sunacaktır. Öte yandan türev ve benzeri işlemlerin İslami finans çerçevesinde yer almaması finansal istikrara olumlu olarak yansıyacaktır.
- İslami finansal kuruluşların konvansiyonel kuruluşlara kıyasla kısa bir deneyime sahip olmasına karşın kabul edilebilir büyüme yakalamışlardır. Bunun en önemli göstergesi dev konvansiyonel bankaların İslami pencere açarak pazara dahil olmasıdır.
- İslami finansal kurumlar 2008 krizinden dolaylı şekilde etkilenmiştir. Ancak genel olarak bu bankların kriz performansı olumlu olarak kabul edildi. Ancak İslami bankaların aktif oldukları coğrafya nispeten kriz merkezlerinden uzak olduğu için bu tespit tartışmaya açıktır.

İslami finans kurumların kötü sayılmayan performans ve büyüme oranlarına rağmen henüz bir takım sorun ve sıkıntıları vardır. Bu sorun ve sıkıntıları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- İslami finans kurumları insan kaynakları açısından yetersiz kalmış ve konvansiyonel sistemden personel tedarik etmek seçeneğine gitmiştir.

Ancak buradan gelen personeller konvansiyonel sistem mantığını İslami finansal kurumlara uyarlamaya çalışmakta ve İslami bankaların asıl çalışma mantalitesinden uzaklaşmasına neden olmaktadırlar.

- İslam inancına tabi olan insanların farklı ekoller benimsemeleri ulema kesiminde görüş farklılığına yol açmaktadır. Bu durum finansal işlemlere yönelik görüş ve fetvalarda karışıklık yaratmaktadır.
- Farklı ekol ve görüşlerin yanı sıra radikal guruplar da İslami finansal kurumlara karşı propaganda içindeler. Bu yapılar genelde İslami finansal kurumların faize kılıf uydurmakla suçluyorlar. Bu tarz görüşler akademik ve entelektüel camiada kısıtlı kalsa da tabanda küçümsenmeyecek negatif etki yaratmaktadır.
- Radikal unsuların yanı sıra cemaat, tarikat, dernek ve inanç temeli toplumsal kümelenmeler müşteri konumunda olan inançlı vatandaşları ciddi anlamda etkilemektedirler. Günümüzde sosyal medya ve iletişim ağlarından aktif olan bu sosyal yapıların dahil olduğu tartışmalar genel olarak akademik dilden uzak popülist ve trol seviyesindedir. Bu olgunun tezahürü, diyanetin TOKİ Sosyal Konut Projesi ile ilgi görüşünü açıkladıktan sonra net bir şekilde görürdü.
- İslami bankalardaki yapılan işlemlerin İslam'a uygun olup olmadığına karar veren heyete şeri kurul adı verilir. Genelde 3 veya 5 kişiden oluşan bu kurullar çalıştıkları bankaların işlemleri ilgili karar ve denetim yetkilisidirler. Ancak sıkıntılı olan taraf bu üst kurul üyelerinin aynı bankada çalışıyor ve oradan gelir elde ediyor olmalarıdır. Zira bu şartlar altında çalışanların banka yönetimine rağmen sakıncalı gördükleri işlemlere karşı çıkabilmeleri şüphelidir.
- İslami finans kurumların tabi oldukları yasa ve düzenlemeler çoğunlukla konvansiyonel yapılar için yapılmış düzenlemelerdir. Bu durum İslami finansal kurumlarına işleyişi açısından sıkıntılar yaratmaktadır.
- İslami bankaların konvansiyonel finansman araçlarına çok benzeyen Murabaha yönteminde yoğunlaşmışlardır. Bu durum konvansiyonel yapılar

benzemelerine yol açmıştır. Bu tür tercihler İslami bankaların inançlı vatandaşların nezdinde imaj zedelenmesine yol açmaktadır.

Yukarda geçen tespit ve sıkıntıları baz alarak aşağıdaki önerileri sunmamız mümkündür:

- Türev ve benzeri ürünlere uzak kalınmasına önem verdirmelidir. Bu bağlamda bazı İslami bankaların İslami finans sistemine uygun olduğunu iddia etikleri türev ürünleri geliştirme girişimleri dikkate izlenmelidir.
- İslami finans kurumlar uzun vadeli, üretim ve istihdama katkı sunacak mecralara yönlenmelidir.
- İslami finansal kurumlar tarafından yürütülen finansal ürün geliştirme girişimlerine dikkat edilmeli. Zira bu konudaki genişlemeler bu bankaların esas vizyonu olan üretim ve büyümeye katkı sağlamaktan uzaklaştırıyor ve faiz şüphesi uyandırıyor.
- Üretimi ve istihdama katkı sunacak muşaraka ve diğer ortaklık temelli araçlara önem verilmeli. Nitekim bu kuruluşların temel pazarı burasıdır.
- Murabaha ve konvansiyonel işlemleri andıran ürünlerin kullanımları kısıtlanmalı. Bu ürünlerde yaşanan yoğunlaşmalar İslami bankaları konvansiyonel yapılara benzetmekte ve içini boşaltmaktadır.
- Şeri ve fıkıh yöndeki çalışmalar akademik ve ilmi bir çerçevede yapılmalıdır. Burada görüşler arası iş birliğine gidilmeli ve bazı tartışmalı konularda uzlaşı aranmalıdır. Bu kapsamda fetva birliği, ortak akıl arama gibi çalışmalarda yoğunlaşmalı.
- İslami bankaların şeri alandaki denetimi bu bankalarda çalışan Şeri Kurullar üstlenmekte ve bu durum güven sıkıntısına yol açmaktadır. Bunun yerine kamunun dini otoritesi (Diyanet) ve bankaları denetleyen merci (BDDK) ortak oluşturdukları ve tüm İslami finans müesseselerini bu alanda denetleyen bir üst kurul tesis edilebilir.
- İslami finans müesseselerinde çalışacak personeller hem bankacılık alanında hem şeri konularda bilgi sahibi olmalıdır. Bu donanımdaki personellerde

eksiklik yaşanması doğaldır. Çözüm üretmek adına İslami bankaların desteğiyle personel yetiştirmek için eğitim kurumları tesis edilebilir.

- İslami bankalar genel olarak konvansiyonel sistemler için hazırlanmış yasal düzenlemelere tabiler. Bu durum işleyiş açısından sıkıntılar yaratmaktadır. Ülkelerdeki siyasi otoritelere ve yasama erkleri ile fikir alışverişi yaparak İslami finansal kurumların işleyişine uygun yasal düzenlemeler yapılmalı ve buna bağlı olarak denetleme mekanizmaları geliştirilmelidir.
- İslami finansal anlayış konvansiyonel yapılardan maksat, işleyiş ve felsefi olarak farklıdır. İki sistem ayrı kulvarlarda hareket etmelidir. İslami finansal müesseselerin konvansiyonel müesseselere rekabet etmekten kaçınmalıdır. İslami kurumlar rekabet etmeye çalışırlarsa özlerinden uzaklaşacaklar ve potansiyel müşteri olan inançlı vatandaşların nezdinde kredi kaybedeceklerdir.

Teorik olarak İslami finansman araçlarının diğer konvansiyonel finansman çeşitlerinden en bariz farkları reel ekonomi ile finansal piyasaları birbirine bağlaması, finansman işlemlerini ortaklık ve ticaret temeli araçları ile gerçekleştirmesidir.

İslami finans maksat ve yöntemleri çerçevesinde uygulanılsa mali ve parasal istikrara olumlu katkıda bulunacağı varsayılmaktadır. Bu varsayım finansman araçlarının reel ekonomiye bağlanması ve türev ürünleri gibi spekülatif alanlardan kaçınmasına dayandırılmaktadır.

İslami finansman araçları riski sermaye yapısına göre taraflara dağıtmaktadır. Bu durum tüm tarafların projenin veyahut ticaretin başarıl olması için çalışacağını ve kaynakların doğru alanlarda değerlendireceğine vesile olacaktır.

Konvansiyonel bankalara kıyasla İslami bankaları oldukça genç bir deneyime sahiptir. Buna rağmen dünya çapında büyüme hızı ve yayılma olarak makul bir düzeydedir. Bu durum kütlesel finans ve akademik çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Ancak bu durum İslami finansal yapıların önünde yapısal ve düşünsel sıkıntıların olmadığı anlamına gelmemektedir.

Bu bağlamda inanç temelinde kurgulanmış bir sistemin çözüm üretme kabiliyeti ancak o inancın veyahut o inanç sisteminin bir parçası olduğu düşünülen mirasın çizdiği çerçeve kadar olacaktır. Buna ek olarak doğası gereği inançlar tartışmaya kapalı kurumlardır. Oysak ki sürekli değişen insan davranışları sürekli değişim ve revizyon gerektirir. Bu gereksinimi karşılamayan bir sistemin kısıtlı kalması kaçınılmazdır.

İslami iktisadi anlayışın temelinde küresel olan ahlaki değerler ve ona bağlı temel kaidelerin olduğu öne sürmektedir. Ancak inanca dayalı bir sistemin o inanca mensup olmayanlar tarafından topyekûn alternatif olarak kabul edileceğini beklemek rasyonel olmayacaktır.

İslami finansal yapıların ve İslami bankacılık müesseslerinin buradaki yanılgıları konvansiyonel bankalar ve müesseselere rekabet etmeye ve pazar paylarını büyütmeye çalışmalarıdır. Zira rekabet etmeye çalıştıkça işleyiş ve mantalite olarak kendilerini o kurumlara benzetiyorlar. Bu durum İslami bankaların Murabaha kullanımlarındaki genişlemesinde net olarak görünmektedir. Oysa ki o inancın gereğini eğip bükmeden yapan bir sistem hedeflenirse inanç konusunda hassasiyeti olan vatandaşların tercihi ile zaten Pazar payları genişleyecektir. İslami finans kurumları inanç temelli olduğunu unutmamalıyız. Zira inancı nedeni ile konvansiyonel bankalardan uzaklaşan insanlar konvansiyonel bankalara benzeyen İslami banklarını neden tercih etsin sorusu her zaman gündemde olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ABU ZAYD Eabd Aleazim, **Baye Almurabahat Lilamar Bialshara'i**, Suriye Şam, Dar Alfkr, 2004.

AHMD Othman Biabkur, **Tajribat Al-Bunuk Al-Suwdaniya Fi Al-Tmwyil Al-Ziraei Bisighat Al-Salam**, Suudi Arabistan, Almaehad Al-İslami Lilbihawith Waltadrib, 1997.

AHMED Abdel-Rahman Yousry, **Alm Al-İktisad Al-İslami**, Mısır İskenderiye, Dar Al-Jamia, 2004.

AKYILDIZ Ali, **Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum**, 2.bsım, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014

ALEİADİ Ahmad Sbhi, **Adwat Al-Aistithmar Al-İslami**, Ürdün, Dar Al-Fikr, 2010,

AL-FANGARY Muhammed Shawqi, **Al-Wajiz Fi Al-İktisad Al-İslami,** Lübnan Beyrut, Dar Al-Shark, 1994.

ALHAFY Khalid, **Al-İcara Al-Muntahiat Bialtamlik**, Suudi Arabistan Cidde.

AL-HİYTİ Eabd Alrazzaq Rahim, **Al-Masarif Al-İslami Bayn Al-Nazariat Waltatbiqi**, Ürdün Amman, Dar Usamat Lilnashr, 1998.

AL-JİNİDİL Hamd Bin Eabd Al-Ruhmin, ABU DİYA İhab Husayn, **Liaistithmar Waltamwil Fi Al-İktisad Al-İslami**, Ürdün, Amman, Dar Jarjir Lilnashr, 2009.

Al-KASANİ Ebubekr Bin Mesud, **Badayie Al-Sanayie Fi Tartib Al-Sharayie**, Dar Alkutub Al-Eilmiya, 1986, 5. Cilt.

ALMAKAWİ Muhamad Mahmud, **Usus Al-Tmwyl Al-Masrifii Al-İslami Bayn Al-Mukhatarat Walsytara**, Kahire, Al-Maktabat Al-Easriat, 2001.

ALRIFAI Tariq, **İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem**, Ankara, Buzdağı Yayınevi

ALSHAERAWİ Eayid Fadal, **Al-Masarif Al-İslami Dirasatan Elmiye Fekhiye Lilmumarasat Aleilmiati,** Beyrut Lübnan, Dar Al-Jamieat Liltabaeat Walnashri, 2007.

ALSRTAWY Fuad, **Al-Tmwyl Al-İslami Wadawr Alqitae Alkhasi**, Ürdün Amman, Dar Almasirat Lilnashr Waltawziei, 1999.

ALSUWİLMU Sami Bin İbrahim, **Qadayaan Fi Al-İktisad Waltamwil Al-İslami**, Suudi Arabistan Riyad, Dar Knuz Ashbylya Lilnashr Waltawziei, 2009.

ANDREW Large, **Financial stability : maintaining confidence in a complex world,** Bank of England Financial stability review December 2003,
AT-TİRMİDZİ Muhammad Bin İsa, **Sünen-i Tirmizi, Kitabu'l-Buyû**,

AYUB Muhammad, **İslami Finansı Anlamak**, İstanbul, İktisat Yayınları, 2017.

BAYINDIR Abdulaziz, **Ticaret ve Faiz**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2016.

BAYINDIR Servet, **Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.

BORDO Mıchael David, **The Classical Gold Standard: Some Lessons for Today**, Federal Reserve Bank Of St. Louıs, Mayıs 1981.

CANBAZ Muhammet Fatih, Doğan Öztürk, ÇONKAR M. Kemalettin, **Katılım Endeksi ve Dünya İslami Endeks Normlarının Kıyaslanması**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Aralık 2019

CASSİS Youssef, **Capitals of Capital: A History of International Financial Centres 1780–2005**, Cambridge University Press, 2006

CHANCELLOR Edvard, **Şeytan Sofrası - Finansal Spekülasyonlar Tarihi**, Neşenur Domaniç (Çev.) İstanbul ,Scala Yayıncılık, 2015,

ÇİZAKÇA Murat, **İslam Dünyası'nda ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi**, İstanbul.Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999,

DAVİES Glyn, **A History of Money: From Ancient Times to the Present Day**, University of Wales Press, Wales, 2002

DELL"ARİCCİA Giovanni, Igan Deniz, Laeven Luc, (2008) **'The relationship between the recent boom and thecurrent delinquencies in subprime mortgages**, 2010,

EL-BUHÂRÎ Muhammed, **Sahih-i Buhârî**, 2. Cilt, BEKA YAYINLARI.

EL-GAMAL Mahmoud A., **Islamic Finance: Law, Economics, and Practice**, Cambridge, 2006.

EŞ-ŞÂFİ Muhammed Bin İdrîs, **el-Ümm, er-Riba**, c. 3,

FAHMİ Husayn Kamil, **Adawat Alsiyasat Alnaqdiat Alaty Tastakhdimuha Albunuk Almarkaziat Fi Al-İktisad Al-İslami**, Suudi Arabistan, Almaehad Al'iislamii Lilbihawith Waltadrib, 2006.

FOOT Michael, **What is financial stability and how do we get it**?, The Financial Services Authority, United Kingdom,

FRİEDMAN Milton, FRİEDMAN **Rose, Free to Choose: A Personal Statement**, Harcourt Brace Jovanovich, 1990

GİTLİN Marty, **The 1929 Stock Market Crash**, ABDO Publishing, 2008,

GRAEBER David, **Borç: ilk 5.000 Yıl**, Everest Yayınları, Muammer Pehlivan (Çev.), 2015

GÜMÜŞHÂNEVÎ Ahmed Ziyaüddin, **Ramuz el e-hadis**

HADİMİ Muhammed, **İslam Ahlâkı**, İhlas Matbaacılık, İstanbul, 1985,

HAMİDULLAH Muhammad, **İslâm Peygamberi**, Salih Tuğ (Çev.), İstanbul, İrfan Yayıncılık. 1990,

HOUBEN Aerdt, KAKES Jan and SCHİNASİ Garry, **Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability**, IMF Working Paper, International Monetary Fund, June 2004,

İBRAHİMA Ghassan Mahmud, **Al-İktisad Al-İslami** Eilm Aw Wahum, Dar Alfakr, Damashq, Suriye.

KARAKAŞ Salih, **İslami Bankacılık**, İstanbul, 2002.

KEYNES John, **Para Üzerine Bir İnceleme**, Cihan Gerçek (Çev.), 3. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018

KHASAWANUH Ahmad Sulayman, **Almasarif Alaslamyt: Muqararat Lajnat Basel-Tahadiyat Al-Ewlmt- 'İistratijiat Muajhtha**, Ealam Alkutub Alhadithat Lilnashr Waltawziei, Ürdün, 2008.

KİNDLEBERGER Charles , **The World in Depression 1929-1939**, University, of California Press, 1986,

KİYOTAKİ Nobuhiro and Moore John, Credit cycles, **Journal of Political Economy**, 1997

KRUGMAN Paul, (2008), **The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008**, Norton Professional Books.

MARZUQ Luqman Muhamad, **Al-Bunuk Al-İslamiye Wadawruha Fi Tanmiat Aiqtisadiat Al-Maghrib Al-Araby**, Suudi Arabistan, Al-Maehad Al-İslami Lilbihawth Waltdryb, 2001.

MİLLS Paul, PRESLEY John, **Islamic Finance: Theory and Practice**, London, Palgrave Macmillan, 1999

NASİR Sulayman, **Ealaqat Al-Bunuk Al-İslamiye Bialbunuk Al-Markaziye**, Cezayir, Maktabat Alryam, 2006.

NERE, Jacques, **1929 Krizi**, Vamık Toprak (Çev.), Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980

ÖZATAY Fatih , (2009) Finansal Krizler ve Türkiye, İstanbul, Doğan Kitap, 2009,

ÖZDEMİR Mücahit, ASLAN Hakan, **Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politiği**, İstanbul, SETA Yayınları, 2017.

ÖZSOY, İsmail, **Özel Finans Kurumları**, İstanbul, Asya Finans Yayınları, 1997

PRİNCE J. Dyneley, **The Code of Hammurabi,** The American Journal of Theology, Sayı 8, Temmuz 1904.

QAHF Munther, **Mefhwom Al-Temwil Fi Al-İktisad Al-İslami,** Suudi Arabistan, Al-Maahad Al-İslami Lilabhas Wa Al-Temwil, 2004.

Sabahattin ZAİM. "**Özel Finans Kurumlarının Sağlıklı Çalışabilmesi İçin Evvela İnsan Modelinin Oluşması Gerekir**". **Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama**. İstanbul: Albaraka Türk Yayınları, 2000.

SANUSİ Mahmood Mohamed, **Critical Issues on Islamic Banking, Finance and Takaful**, Kuala Lumpur: INCEIF, 2010.

SAUERT Dennis, The Role Of **The 1929 Stock Market Crash And Other Factors That Caused The Great Depression**, Grin Verlag Publisher, 2010.

SAWAN Mahmoud Hassan, Asasiyat, **Al-İktisad Al-İslami,** Ürdün, Amman, Dar Al-Menahij Lilnashir Waltewiza, 2004.

SHANMUGAM Bala, ZAHARİ And Zaha, **A Primer on Islamic Finance**, The Research Foundation of CFA Institute, February, 2010.

SIDDİKİ Muhammed Necatullah , **İslam Ekonomisinin Temelleri**, İzmir, Akyay Kaynak Yayınları, 1970.

SİCİSTÂNÎ Ebû Dâvûd, **Sünen-i Ebu Davud**, **Menâsik**,

TUNCEL Kürşat, **Risk Sermayesi Finansman Modeli, Dünya Uygulamalarının Analizi ve Türkiye İçin Özgün Bir Model Önerisi**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2000.

UZUNOĞLU Sadi, **Yeni Finansman Teknikleri**, İstanbul, Strata Yayınları, 1998,

YANPAR Atila, **İslami Finans & İlkeler, Araçlar ve Kurumlar**, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2014.

YASER Celal Muhammed, Suriye, **Nahwa İktsad İslami**, 2008.

YURTTADUR Mustafa , YILDIZ İshak **, Faizsiz Finans,** Beta Yayınları, İstanbul, 2017.

ZAYD Muhamad Eabd Aleaziz Hasan, **Al-İcara Bayn Al-Faqih Al-İslami Waltatbiq Al-Mueasir**, Kahire, Al-Maehad Al-Ealamii Lilfikr Al-İslami,1996.

Süreli Yayınlar:

ABDUL RAHMAN Abdul Rahim, **Accounting Regulatory Issues on Investments in İslamic Bonds**, International Journal of Islamic Financial Services, Vol.4, No.4, 2006

AKDEMİR Süleyman, Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım. **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, Haziran 2018,

AKINCI Merter, Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 7, Sayı XIX, Eylül 2014, s.729

Akyüz Hüseyin**,** Ot, Su ve Ateşin Ortak Kullanımı İle İlgili Bir Hadisin Güncel ve Evrensel Değeri**, İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1,**

AREN Selim, Duygusal Finansın Kavramsal Çerçevesi: Finansal Kriz ve Balonların Anlaşılmasında Yeni Bir Yaklaşım, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Ekim 2019

BAYINDIR Abdülaziz, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Toplumunda Madeni Paralar ve Kâğıt Paralar, İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, No:2, 2000

BAYINDIR Servet, Şâfiî Fukahâsının Beyu'L-Î'Ne Hakkındaki Yaklaşımı Ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 28,

ÇAYIROĞLU Yüksel, Helâl ve Haramlarla İlgili Kaide ve İlkeler, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, cilt: 18, sayı: 1.

DOĞANALP Nihat**,** Dünyadan Uygulama Örnekleri Ekseninde Katılım Bankacılığı**, Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi**, Konya, 31.12.2019.

DÖNDÜREN Hamdi, Karz-ı Hasen, **Altınoluk Dergisi**,1991,

ERGEÇ Etem Hakan, KAYTANCI Bengül Gülümser, TOPRAK Metin, Katılım Bankası Müşterilerinin Bankacılık Sistemi Kullanım Tercihleri: Mevduat Bankaları İçin İslami Bankacılık Penceresi. **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 2014,

FİDAN Murat, DİLEK Serkan, ESEV Ayşegül, Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kâğıt Para Kullanımı, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 18, Aralık 2019,

GONNARD René, **Kâğıt Para**, Dr. R. Ş. Suvla (Çev.), **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C: IV, No: 16, 1938

IŞIK Nihat, DUMAN Erhan, 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, Bahar 2012,

IŞIL Gökhan, ÖZKAN Nasıf, İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye'de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama, **Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi**, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2,

KIZILÇAOĞLU Alaattin, Afrika Ülkelerinin Kâğıt Paralarındaki Coğrafi Unsurlar, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 29, Ocak 214,

ÖZDEMİR Ahmet, Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 12, 2012.

ÖZSOY İsmail, Kredi Faizi: Kur'ân'a Göre Bir Değerlendirme, **İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, İstanbul, Güz 1415/1994.

PİRİNÇÇİ Ayşe Esra, Yenidünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin'in Değerlendirilmesi, **International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences**, Cild 1, Sayı 1, Bahar 2018.

ŞAHİNKAYA Serdar, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'ndan Türkiye Kalkınma Bankası'na: 1975-2001 Döneminde Kurumsal Yapıdaki Temel Dönüşümler Üzerine Düşünceler ve Bazı Öneriler**, Mülkiye Dergisi**, 14.11.2002.

TEMİZ Kemal, **İslam`da Kumar Yasağı**, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2010.

TOK Ahmet, **İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları**, Katılım Bankaları ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi, Ankara, Haziran 2009.

TURAN Fatih, Bey' Bi'l-Vefâ ve Bey'u'l-Îne ile Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2015/1, c. 14, sayı: 27

TÜRKER Hülya, İ**slami Finans Sisteminde Finansal Aracılık: Dünyadaki Gelişmeler ve Sermaye Piyasasının Geliştirilmesi Açısından Türkiye için Öneriler**, Yeterlilik Etüdü, SPK Aracılık Faaliyetleri Dairesi, Ankara., 2010.

YANPAR Atila**, A New Approach to Derivatives: Financial Engineering with Islamic Rules**, Sermaye Piyasası Dergisi, Cilt.10, No. 2, 2012.

İnternet Adresleri:

www.bddk.org.tr/BultenAylik/ (28.05.2020)

www.macrotrends.net (17.06.2020)

www.stockcharts.com / (27.06.2020)

rg.ancients.info/lion/article.html (08.08.2020)

www.imf.org/external/about/history.htm, (21.08.2020)

40 – 41 (5/3 و 5/2)[1] Numaralı İslâm Fıkıh Akademisi kararı, Aralık 1988

www.iifa-aifi.org/ar/1751.html (10.01.2021)

Katılım Endeksi, Katılım Endeksi Hakkında, Katılım Endeksi Web Sitesi:

http://www.katilimendeksi.org/ (28.12.2020)

Dünya Gazetesinde yayımlanan haber

https://www.dunya.com/dunya/islami-finans-rotasini-avrupa039ya-cevirdi-haberi-188087 (25.12.2020)

Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesinin dini hükmü nedir? Sorusuna Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın Cevabı:

https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38340/toplu-konut-idaresi--toki--tarafindan-uygulanan-sosyal-konut-projesinin-dini-hukmu-nedir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d (21.12.2020)

Comptroller of the Currency Administrator of National Banks,, **OCC's Quarterly Report on Bank Trading and Derivatives Activities Fourth Quarter 2007**, p.11, http://www.occ.treas.gov/news-issuances/newsreleases/2008/nr-occ-2008-36a.pdf (14.12.2020)

Schinasi Garry J., **Defining financial stability,** IMF Working Paper, International Monetary Fund, October 2004, https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf (10/12/2020)

Glossary of International Economics, **Financial stability,** http://www.personal.umich.edu/~alandear/glossary/f.html#FinancialStability (10/12/2020)

13 Sayılı KHK, 27 Kasım 1975 Tarih ve 15425 Sayılı Resmî Gazete Yayını https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15425.pdf (10.01.2021)

TKBB, **Kobi'ler İçin Adım Adım Katılım Bankacılığı**, TKBB Yayınları, 2018.

https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/kobiler-baski.pdf (10.01.2021)

TheCityUK, **Islamic Finance Report,** Financial Markets Series, London, UK, May 2011.

http://www.financialislam.com/reports/financial-market-series-islamic-finance-report-may-2011 (10.01.2021)

ICD – REFINITIV, 2019, Islamic Finance Development Report 2019

www.icd-ps.org/uploads/files/IFDI%202019%20DEF%20digital1574605094_7214.pdf (10.01.2021)

HASAN Maher, DRİDİ Jemma, **The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks**: **A Comparative Study**, IMF Working Paper, September 2010

https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10201.pdf (10.01.2021)

YILMAZ Osman Nihat, **Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı**, TKBB, Şubat 2010, Antalya.

https://silo.tips/download/fazsz-bankacilik-lkeler-ve-katilim-bankacilii (10.01.2021)

1983 yılında çıkarılan 83/7506 sayılı KHK

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18323.pdf

2005 yılında yasalaşan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5411&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

ABD Enerji Bilgi Yönetim İdaresi Verileri

www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=F000000__3&f=A